Eski Eserler Ansiklopedisi

Nurettin
Rüştü
Büngül

1. Cilt

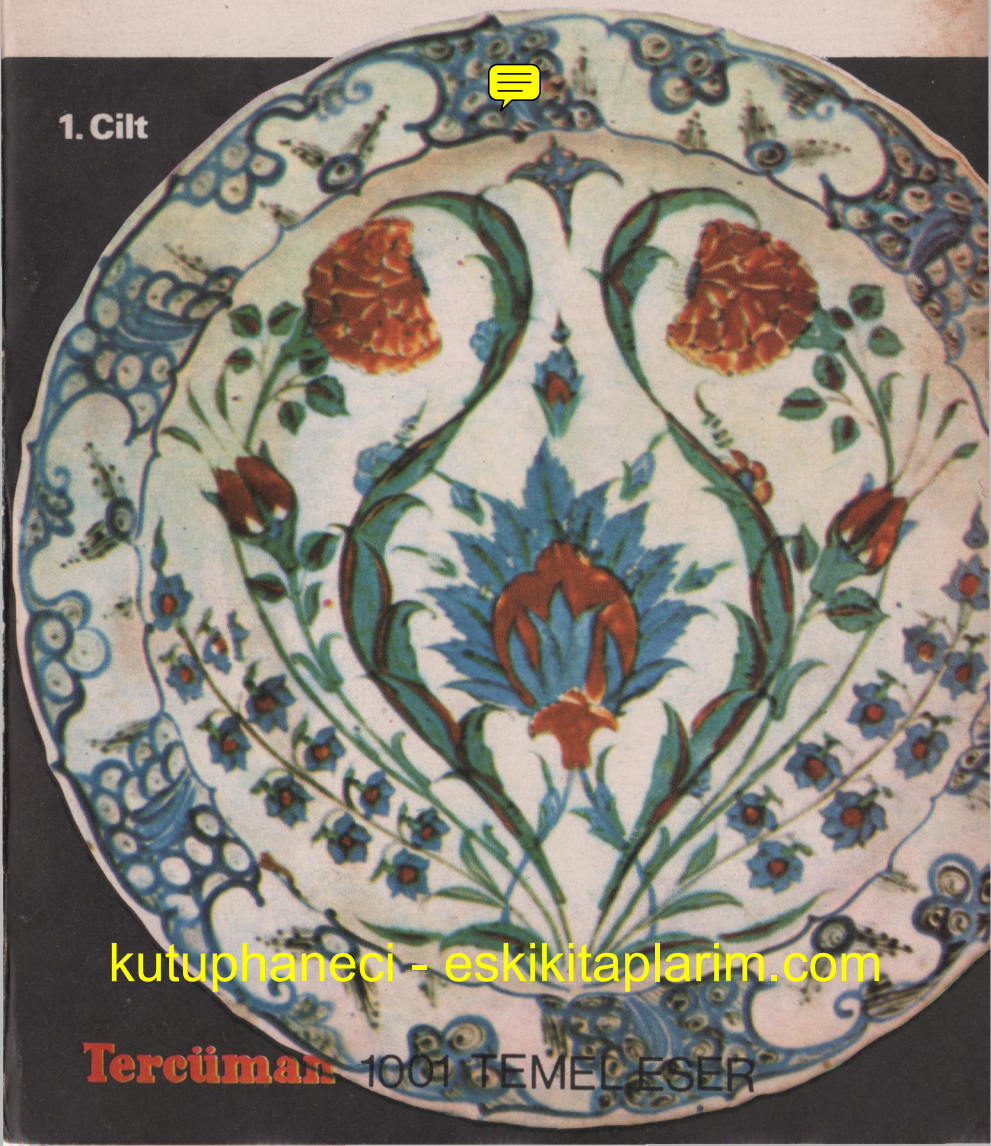

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER

94

Eski Eserler Ansiklopedisi

Nurettin
Rüştü
Büngül

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "**Gerçek eserler**" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

YAZAR VE ESERE DAİR

Sunulan eserin müellifi Nûreddin Rüşdü Büngül (1882-1951), Ahmed Rüşdü Efendi'nin oğlu olup Konya'da doğdu; İstanbul Dârülfünûnu Hukuk Fakültesine devam ederken gazeteciliğe başladı ve uzun yıllar bu mesleğe emek verdi. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra, "GEVEZE" (1908-1909, 115 sayı ve "CADALOZ" (1911, 45 sayı) adlı mizah gazetelerini çıkardı. Kültürlü bir yazar, içli bir şâir, kuvvetli bir hicivci idi. Manzum ve mensur yazıları zamanın gazetelerinde yayınlandığı gibi, şarkı güfteleri de bestelenmiştir. 1951'de İzmir'de ölmüş ve orada gömülmüştür.

Basılmamış olanları yanında yayınlanmış eserleri şunlardır: Türk Evlerine Armağan (Manzum, 1937'de iki kere basıldı); Dumlupınar Duyguları (Manzum, 1937); Eski Eserler Ansiklopedisi (1939); Cambaz Deli Osman (1944); Şarkılarım (Manzum, 1944); Yanan Dünyadan Yankılar (Manzum, 1944); Okuçuluk Hakkında hülâsa (Tercüme, 1944)

*Merhum Büngül'ün, eski eserler uzmanı sıfatıyle de gerçek bir şöhreti vardı. Antika mağazası, zamanı erkânının mahfili haline gelmişti. Antika hakkındaki bilgi ve görgüsünü, sunulan eserde vermiştir. 1939'daki ilk baskısı, büyük eb'adda 269 sahife tutan "*Eski Eserler Ansiklopedisi*" bir çeşit antika lügatı olup bu vadide rehber kitap olmuş, antikacılarda alınıp satılan eşyanın vasıflariyle 1939'daki fiyatını tespit etmiştir.*

Eser, "Tercüman" tarafından ikinci def'a yayımlanırken sayın Midhat Sertoğlu tarafından gözden geçirilmiş, dil bakımından kısmen sadeleştirilmiş, zaruri izahlar, düzeltmeler ve ilâveler yapılmış, bu arada konuyla ilgisi zayıf kısımlar ihmal olunmuştur. İlk baskının alfabetik sıra karışıklığı düzeltilmiş, tarihler bugünküne göre ayarlanmış, fakat eşyanın rayic fiyatı, bugünkü rayici tespit imkânsizlığı dolayısiyle 1939'daki şekliyle muhafaza olunmuştur.

Gelişmekte olan san'at tarihi tetkikleri karşısında eserin tâdil ve tashihe muhtaç yerleri olabilirse de, bütünü ile, okuyucuya kıymetli bilgiler veren bu eserin ikinci baskısını sunmakla müessesemiz bir hizmet yapmış olmanın kıvancını duymaktadır.

T.

ÖNSÖZ

Ölmez ve eşsiz san'at eserlerile de kendisine bağlı bulunduğum yurdumuzda yapılan nefis el işleri emin olunmalıdır ki dünyanın hiçbir yerinde yapılmamıştır. Antika denilince şark ve şark denilince Türkiye hatıra gelmelidir. Türklerin yeryüzünde safha safha arz ettikleri varlık itibarile bıraktıkları ün pek büyüktür. Türk, Avrupa müzelerini dolduran ve kendi müzelerini taşıran şark eserlerinin birçoklarının yaratıcısı ve bâzılarının hâmisidir. Türk, kendi eserlerinden başka birçok ecnebi san'at eserlerini de himâye etmiştir. İran'da, Fransa'da, Almanya'da, Hint'te, Çin'de ve daha birçok yerlerde Türk zevk-i selimine göre Türkler için eşya yapılmıştır. Son asırda bu kıymetli san'at eserlerine karşı kayıtsızlığımız dolayısile– eski Türk eserlerinin ihrâcı memnun olmasına rağmen– yine bir yolu bulunup Avrupa'ya, Amerika'ya kaçırılmakta bulunduğundan, bu kayıtsızlığı önlemek için de halkı irşâda lüzum gördüm. Türk,kendi eserlerini sevmeli ve san'at tarihimiz de bunlara istinat edilerek yazılmalıdır.

Şimdiye kadar mütefekkirlerimizden hiçbirisinin merak edip de üzerine almadığı bu eserler hakkında ilmi ve fiili tetkikatım bana bu eserler hakkında bir kitap yazmak cesaretini verdi. Evvelâ bu eserleri kendimce iki kısma ayırdım, yeraltından çıkan kısmını yetişecek olan kudretli arkoeloglara bıraktım, atalarımızdan kalan ve elden ele geçerek muhafaza edilegelen yeryüzündeki kısmı hakkındaki bilgilerimi de –müzelerimize yaraşan antikalarım gibi– halka armağan etmek istedim. Kıymettar eski vesikalardan bulup çıkardığım ve daha doğrusu kendisini kendisinden okuduğum bu san'at eserleri hakkındaki malûmatım oldukça mühim bir yer tuttu ve yazılarım küçük bir ansiklopedi hâlini aldı. Tek kalemle ansiklopedi yazmaya imkân olmadığını müdrikim; fakat elimdeki kitaplarım:

Bâri cem–i kütüb ettin çalış istihrâca
Kalma bi–berg ü nevâ dehrde sahhâf gibi

diye hitaba başladılar. Vitrindeki kâselerim ise:

Doludur hubb–i vatan dilde dokunsan ki eğer
Çin der kâseleri memleket–i Fafurun

terânesile beni vatan hizmetine sevk ediyorlardı. Velhâsıl iktisadi buhran dolayısile müşterisiz kalan kıymetli metâlarımdan her birisi, lisan–ı hâl ile kendilerinin halka anlatılmasını istiyorlardı. Bu dilek bana pek hazin geldi. Tutacağım işin, ilmi değerinden kat kat fazla olduğunu bildiğim halde, Atatürk'ün,"Gücüne güven" vecizesini gözönüne aldım ve bu nurlu ışıkla meydana atıldım. Görüyorum ki aldığımız terbiye ve gördüğümüz tahsil bizi bu işlere karşı kayıtsız yetiştirmiş. Bilerek bilmeyerek Avrupa'ya,Amerika'ya kaçırılan çok değerli eski eşyamıza,"Nemelâzım" diye dudak büküp göz yummuşuz. Bu yolda kaybolan eserler o kadar çoktur ki... İşte ben bunları bir kerre gözönünden geçirdim. Manevi kıymetleri cihan değer bu eşyanın maddi değerinin de milyonlarca lirayla ölçülemeyeceğini gördüm. Halkımızı bu kayıtsızlıktan kurtarmak ve dedelerimizin torunlarına yâdigar bıraktıkları eski eserleri sevdirmek, gerek zati ve gerek memlekete ait eşyamızın kıymetlerini öğretmek ve bu suretle neresinden dönersek dönelim zararımızı azaltmak ve bu cihan– şümul eserlerimizi halka benimseterek bu suretle vatana bir kat daha bağlamak gibi bir vecibe kafamda yer etti. Bu aşk ile çalışarak tam dörtyüz kalem kadar san'at eseri buldum, alfabetik sırasiyle saydığım bu nefis, kıymettar ve tarihi eserlerin iyisini ve kötüsünü, kıymetlisini ve kıymetsizini ayırdım; geçer akçe ile kıymet takdirine çalıştım. An'anemize, tarihimize, edebiyatımıza geçen bu eserleri müessirlerile beraber bildirmeye özendim. Bir eserin adını, cinsini, nevini, kemmiyet ve keyfiyetini, yapılış tarihini, yapanın ve üstadını ve san'at derecesini ve hattâ mümkün olduğu kadar yapılışındaki maksadı anlatmaya çalıştım; resimlerini koydum ve hatta bu eserlerin alınıp satıldığı Eski Bedesteni ve Kapalıçarşı'yı da an'aneleriyle beraber yazdım. Eserimi seve seve

okutabilmek emeliyle,zemin ve zamana uygun beyitler,hikâyeler de karıştırdım. Yine o nurlu vecizelere uyup övünerek söylüyorum ki küçük bir ansiklopedi husule geldi. Burada büyük konuştuğum düşüncesine varanlardan rica ediyorum. Sözlerimi, şimdilik iyiniyetime bağışlasınlar, bu kitabım bir öncü olsun ve şu hiç beğenilmeyen, kendisine irfan hayatımızda yer verilmeyen bu konuyla biraz meşgul olunsun! O zaman daha mükemmel kitaplar, daha kıymetli ansiklopediler meydana gelir.

Maksadım şudur: Madem ki bu dünya insanla doludur ve her insanın da kullandığı müteaddit eşyası vardır; şu halde her eşyanın da antikası ve kıymetlisi vardır. Meselâ, bir evde halı, elbise, bakır, tesbih, şamdan, tüfek, çanak–çömlek, daha ne bileyim tencere, tava, tabak, kâse velhâsıl akla gelebilen her ne varsa bunların hepsinin de antikası olur. Burada bir sual sorayım: Her sabah kapılarınızın önünden geçen "Eskiler alayım" nâracılarına sattığınız köhne bir halı parçasının hakiki fiatını biliyor musunuz? Veya evdeki hanımların kalabalık etmesin diye sattığı dört - peşli entârinin ne ettiğini takdir eder misiniz? Bir ihtiyaç karşısında götürüp sattığınız bir el yazması kitabın değerini biliyor musunuz?İşte bu suallere karşı biran için olsun, "Ben bilirim" düşüncesinden vazgeçer ve vicdanınızdan kopan bir cevap verecek olursanız şüphesizdir ki "Hayır" diyeceksiniz. Demek oluyor ki Avrupa'ya, Amerika'ya giden veya kaçırılan eserler de bir bütün halindeki bilgisizliğimizden ileri gelmiştir. Mecburiyet elvermedikçe bilerek kaçırılanlara savrulan lügatın bu kitapta yeri yoktur. İşte alfabe sırasile sayacağım ve sırası düştükçe izahına çalışacağım bu eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayan kanuna yardımcı olmak gibi, ancak büyük bir heyetin yüklenebileceği vazifeyi üstüme alıyorum. Ne pahasına olursa olsun, otuzbeş yıllık ilmi tetkikler ve fiili görgülerimle yoğurulmuş şu beyaz saçlı kafamla bu boşluğu dolduracağımı kuvvetle umuyorum.

San'at aşkile gümüşlendi, beyazlandı saçım
Aşk verdim, çileler doldu, nasibim aldım
Bulmadım ilmini, irfânını mekteplerde
Hayli demler o bedestende bunaldım kaldım.

* * *

Türkiye en güzel ve en mükemmel bir san'at yeri ve Türk, en kabiliyetli san'at eridir. Dünyanın zevk—i selime en uygun eserleri Türkiye'de yapılmıştır. En iyi eserler Türkün fıtrı deha dolu kafasından ve mâhir elinden çıkmıştır. Meselâ, bir kutunun, bir tesbihin vesair büyük ve küçük san'at eserlerinin mücevheratından, altınından tutunuz tâ ağaca, toprağa kadar her türlü maddeye hâkim bir vaziyet almıştır. Bu maddelerden yüzlerce nevi eşya imal etmiştir ki bu çeşitlilik ve incelik Türklere has marifetlerin mahsulüdür. Oymacılık, çakmacılık, kakmacılık gibi şeylere esas teşkil eden san'atların çok sert maddelere tatbiki için ancak Türk'ün kabiliyeti lâzımdır. Türk, zümrüt ve yeşim gibi en sert madenleri en iptidai aletlerle en uygun bir tarzda işlemiş ve ona istediği şekli verebilmiştir. Türkün tunç, bakır, pirinç gibi maddelerden yapılmış eserleri, Avrupa'ya nümune olacak mahiyettedir. Çelikden, tabandan, ayna demirinden yaptığı bıçaklar, makaslar ve üzerinde işlediği altun işlemeler insanı hayrette bırakır. Türk, bir çelik parçasını döve döve incelterek bıçak veya kılıç haline getirir, ona öyle bir zağ verir ki, asırlarca bilemek zahmeti çekilmez. Bu nevi zağ hâlâ Avrupa'ca meçhuldür. Halı, kilim, işleme gibi yumuşak işlerde gösterdiği maharet akla durgunluk verir. Çiniler, minyatürler, katılar ve hattâ eski yazılarda gösterdiği hurda teferruat pek ince tekniği aksettirir. Türk, daha ince san'at sahalarında da bütün milletleri geçmiştir. Bıraktığı nümunelerin yüzlerce nevi gözönüne alınırsa, san'at sahasında hârikalar yaratmaktaki kudreti anlaşılır. Memleketimize gelen seyyahlar Türk eserlerine hayret ve takdir ile bakmaktan kendilerini alamazlar. Fakat bunların eskilerini görüp yenilerini arasalar da bulamazlar, çünkü senelerden beri himâye görmeyen san'atkâr zümresi eserleriyle beraber göçüp gitmiştir. Bunların köşede bucakta kalanlarını mümkün olduğu kadar toplar da, şu güzel san'atları canlandırır ve yeni bilgilerle techiz ederek meydana çıkarırsak, hem halkın biblo ihtiyacı kolaylıkla temin edilir, hem de Türk desenlerine, Türk san'atlarına büyük rağbet duyulan Amerika'ya ihracat imkânı buluruz.

ABÂNÎ

Abani, açık sarı renk kumaş üzerinde koyu sarı renkli ipekle işlenen bir nevi kumaştır. İyisi Hindistan'da, Halep'de, Bağdat'ta, hatta İstanbul'da, Bursa'da yapılmıştır. Bundan perdeler, bohçalar, yorgan yüzleri vardır. Şapka inkilâbından önce Anadolu tüccarları, Halepliler gibi, başlarına bundan sarık yaparlardı. Altı üstü ipek iyi bir yorgan yüzü ancak 20 lira (*) kadar eder. Bohçası 5 ve çift perdeleri 10 lira kıymetindedir. Antikası yoktur. "Abanî"nin ağabânî kelimesinden gelmesi muhtemeldir:

Sarığı saltanatı boş kafasında yaşatır
Ağam abânî sarıkla ağa bâni görünür.

ABANOZ

Siyah ve güzel bir ağaç olup, Hindistan'da yetişir; sanayie elverişlidir. Bundan kutu, kalemdan, tesbih, baston ve mobilyalar, masa, nalın gibi şeyler yapılır. Direklerarasında, merhum Ali Rıza Efendi'nin abanozdan yaptığı fitilli enfiye kutuları pek san'atkârâne idi. Abanoz dan câmi ve türbe kapı ve dolapları vardır. Hindistan'da bu mobilyalar ağır ve işlemeleri çok miktarda olduğundan kullanışlı değildir. Maamafih büyük bir konsol 100 lira, bir masa 30 lira, ufak tefek kutu vesaire gibi eşyaları da üçer beşer liraya satılmaktadır. Nadiren zuhur

(*) Bu ansiklopedinin ilk baskı yılı olan 1939'da, 27 lira 2 altın lira değerinde idi. Eserde geçen bütün para kıymetleri bu itibara göre hesaplanmalıdır.

eden derviş müttekâsâlarından da 30 ve hatta 50 lira kadar edenleri görülmüştür.

AĞIRŞAK

Yün eğirmede kullanılan iğ denilen iptidai âletin alt kısmına takılan yarım ceviz şeklindeki yuvarlak birşeydir. Fil dişi, boynuz ve ağaçtan da yapılır. Bu ağırşak ip eğirilirken iğin muvazenesini temin için yapılmıştır. Ağaçtan olanları 5, boynuzdan olanları 15 kuruşa satılırsa da, hâtemi tarzda altın işlemeli fildişi Hint yapısı bir tanesi Bedesten'e gelerek 22 liraya satılmıştı.

O illerde kadınlar vaktini bomboş geçirmezler
Kınalı ellerinde hepsinin iğ var, ağırşak var.

AĞIZLIK

Sigara içtiğimiz ağızlıklara "Sigaralık" ve "Takım" da derler. Bunların birçok çeşidi vardır. Sigaralıkların ucuna takılan kehrübaya ve bu münasebetle de bütün sigaralığa "Ağızlık" derler. Bunlar ekseriya kırmızı,sarı,siyah, kehrübâdan yapılır. Tek bir parçadan olanlarına "Yekpâre" derler. Üç parçadan olanların ağıza gelen kısmına "Başlık", ortasına "Orta" ve sonra gelen kısmına da "Etek"denir.Başı bir çavuş üzümü şeklinde olup gittikçe kalınlaşıp tekrar eteğe doğru incelenlere "Keçi memesi" derlerdi ki, bu kısım ağızlık eğer kırmızı kehrübâdan olursa 100 lira kadar edenleri vardır. Ağızlığın ucu yassı olanlarına "Damaklı", yuvarlak ve kertikli olan kısmına da "İmâme" derler. Bunlardan kalın ve ucu palamut şeklinde olanların yekpâre ve iyi kısmı da

50 lira kadar eder. Sedefî, bergamî renkleri 20 lira ve siyah kehribâdan olanlar da 10 lira kadar ederler. Parçalıların ise derece derece kıymetleri vardır. Ortaları zernişanlı yeşim ve lâcivert taşı olanları 5–6 lira kadar ederler. Fil dişi, boynuz, kuka, yüsrî ağızlıkların ucu kehrübâlıları ikiden beşe kadar eder. Bunlardan sonra yâsemin, acem kirazı, pelesenk gibi ağızlıklar da birer ikişer lira ederler. Gümüşten yapılmış olan kehrübâlı Prizren usulü ağızlıkların da 3 liradan 15 liraya kadar edenleri görülmüştür. Bunlardan başka müteaddit ucuz ve pahalı kısımları da vardır. Gerektikçe bunlar yenileştirilerek ve bazı nikotin filitresi teşkilâtı yapılıp yeni zarif şekiller verilerek ihrâcata elverişli hâle getirilebilir.

AĞIZI-AÇIK

Eski büyük konaklarda, saraylarda, kazasker ve müftü dershanelerinde kitap ve antika konulan ağzı kapaksız kitabiye gibi vitrinlere verilen addır. Bunların, etrafı tahta üzerine oyma veya altın kabartma şekilde Arapça, Farsca ve Türkçe beyitlerle tezyin edilmiş gayet kıymettar olanları vardır. Başlıca Selçuk, Edirne yapısı olduğu gibi sadef, bağa ve fildişi işlemeli İstanbul işi olanları da vardır. İçlerinde 10 liradan 300 liraya ve Selçuk işi olanlardan 1000 liraya kadar satılanları da bulunur.

AHAR

Pirinç unu veya nişastayı kaynatarak sıvı hâline girdikten sonra bir sünger parçasile hattatların yazı kâğıtlarının üzerine sürülüp bunun üzerine de yumurtanın akı şap ile eritilerek bundan da, bir iki defa sürülüp kâğıtla

yazı arasına ince bir tabaka teşkil eden cilâya âhar denir ki, eski hattatlar kâğıtlarını bu suretler hazırlarlar; sonra "Mühre" denilen taşla mührelerlerdi (Parlatırlardı). Böyle terbiye edilmiş hattat kâğıtları da diğerinin birkaç misline satılırdı. Levhalar için kalın âhar, kitaplar için ise ince âhar kullanılırdı.

AKAJU

Mobilyada kullanılan Avrupa müstahzaratı kıymetli bir nevi ağaçtır ki "Maun" da denir. Ağacın kıymetine yapılış zarafeti de inzimam ederse bir kanapesi yüz lira, bir masası elli lira eder.

AKAR-SU

Beyaz altın ve plâtin üzerine yalnız bir sıra pırlanta ile yapılan, modası geçmez bir nevi sade gerdanlığın ismidir. 2–300 liradan başlayarak binlerce lira edenleri vardır.

Bir içim su gibi Allah yaratmış ne güzel
Böyle bir gerden–i billûra akar–su yaraşır.

AKÇE

Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından 1867 yılına kadar kullanılan para birimidir. İlk önce, 90 ayar gümüşten 16 kırat bir dirhem ve bir dirhem 3.2075 gram hesabıyla 5.75 kırat ağırlığında idi. Fatih zamanında ağırlığı 5.26 krata, sonraları 3.75, 3.50, 2.75 ve nihayet 2.50 krata düşmüş, sonunda 100 dirhem gümüş 500

akçe kesilmiş ve bir altın 120 akçe olarak kabul olunmuştur.
Akçe, daha umumi mânâda, nakit para karşılığı bir terim olarak da kullanılmıştır.
Akçe'nin ayarının ve ağırlığının daha da bozulması, (Magşuş, züyuf akçe kullanılması) Osmanlı Devletinde, zaman zaman ihtilâllere yolaçmıştır. 50.000 akçeye bir "Kese",100.000 akçeye bir "Yük" denirdi.XVII. asırda 80 akçe 1 guruş ve 500 guruş bir kese itibar edilmişti.
Akçenin değer kaybı üzerine, IV. Murad zamanında 5 kırat ağırlığında olan "Para" bastırılmıştır. Bu hükümdarın saltanatı sonlarında para islâhatı yapılmış, akçenin değeri yükseltilerek 2 akçe 1 para itibar olunmuştur.

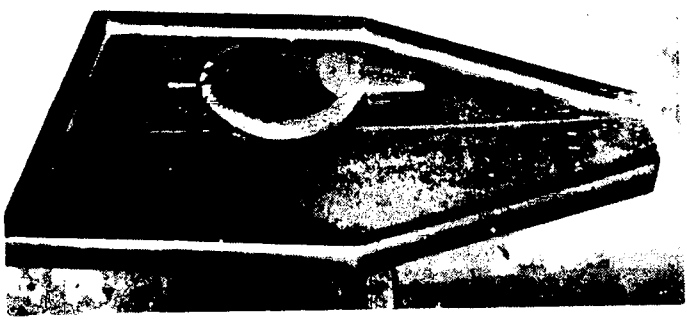

AKÇA TAHTASI

AKÇA TAHTASI

Eski sarrafların veya çok para ile alış–veriş edenlerin para saydıkları tahtadır ki, dikdörtgen şeklinde ve ucuna doğru incelerek bir oluk haline getirilmiş vaziyette

idi. Binaenaleyh geniş tarafında sayılan para oluk kısmından dökülürdü. Bu tahtanın, sadef ve bağa ile işlenmişleri görülmüş ve 10 liraya kadar satılmıştır. Bedesten'de, bir çerkese "Diyeti akçe tahtasına sayılmış herif" diye hakaret edildiğini işitmiştim. Bundan, kölelerin diyet akçesinin de, bu tahta üzerinde sayıldığı anlaşılmaktadır.

AKİK

Bu değerli taş, başlıca Yemen'den çıkar, her rengi bulunur. Büyüklerinden kâseler, tabaklar, fincanlar, kutular, hokkalar, kol düğmeleri ve fevkalâde tesbihler yapılır. Küçükleri de yüzük taşı olarak kullanılır. Bunların İstanbul ustaları elinden çıkmış haddeli tesbihler, kâseler, fincanlar, tabaklar çok makbuldür. Koyu al ve eflâtuni renkte olan tesbihler, kâseler, lâcivertimsi fincanlar, kutular ve güvercinler göğsü renginde servili akiklerden yapılanlar vardır. Yalnız dikkat edilmelidir ki Türkiye'de iptidai âletlerle oyularak yapılan kâseler daha kıymetlidir. Ayni akiklerin İsviçre'de daha ince bir tarzda ve daha güzel yapılmış olanları para etmez. Akik üzerinde yazılmış nüshalar, mühürler gibi güzel yazılı taşlar yüksek fiatlara satılır. Fasatalı tesbihlerden sarı ve kirli kırmızı ve donuk beyazı makbul değildir. (Tafsilât için, "Tesbih" maddesine bakınız.)

AK YAKUT

Ak yakut elmasa benzer bir taş ise de, o kadar şeffaf değildir. İçerisinde elmas gibi ışık ve parıltısı yoktur. Adi taşlar değerinde 1–2 liraya alınıp satılmaktadır. Eskiden bazı kuyumcular boyalayıp foyaladıktan sonra köylülere elmas diye yuttururlarmış.

ALEM

"Bayrak" mânâsına ise de, bayrakların tepeliğine denilegelmiştir. Kubbelerin ve minarelerin tepesine dikilen sarı veya bakırdan ay veya ay ve yıldız şekline de bu ad verilmiştir. Türk ordularının ve Arap ordularının âlemlerine verilen sancak adı, Türkçe "Sançmak"dan muhaffefdir. Bunların üzerinde oyma tarzında yazılmış "La ilâhe illa'llâh" ve "İnnâ fetahnâleke–fethan mübinâ"; çifte "Muhammed", "Nasrün minallâhi ve fethün karib" gibi ibarelere rastlanır. Kapatılmış olan tekke bayraklarının âlemlerinde ise, mensup bulunduğu tarikata göre, "Ya Hazreti Abdülkadir–i Giylâni", ya Seyyid Ahmet Rifâi", "yâ Gays–i azam" gibi tarikat pirlerinin isimleri yazılmış bulunur. Yalnız antika bakımından değerli olanlar, bakır, pirinç üzerine çakma gümüş veya oyma olarak yazılmış ve civa yaldızıyle parlatılmış olanlardır. Halifelerin, büyük namlı emirlerin adları yazılı olanlar büyük para eder. Topkapı Sarayı'nda bunlardan haylice vardır. Hattâ üzerinde "Elmeli–künnecaşi" (Habeş Kralı) yazılı susam yaprağı şeklinde bir tanesini de ben sattım. Bir gezici Kayserlinin bilmeyerek 100 liraya alıp da güya bilerek 300 liraya sattığı sancağın Timur'a ait olduğu ve 2000 İngiliz lirasına satıldığı rivayet edilmektedir. Hülâsa bu alemlerden elli, yüz, beşyüz liralıklarını görmüşsem de daha pahalı satılanlarını görmedim.

ALTUN

Herkesce malûm olan sevimli maddenin ismidir. Bunun sarı kızıl renklerinden maada yeşil ve beyaz renklisi,

yâni bu renklere kaçanı da olur. Ayarı yirmidörde taksim edilmiş olup her ayar altın para 2 kuruş itibar edilmiştir. Binaenaleyh 24 ayar bir dirhem altının kıymeti 48 kuruş, 18 ayarın 36 kuruş ve 14 ayarın bir dirhemi de 28 kuruş eder. Diğer ayarlarda buna kıyas edilebilir. Altının iptidai bir halde ayarı, mehenk taşına sürtülüp üzerine tuz ruhu ve tizap dökülerek muayene edilir. Hatırımda kaldığına göre, buna "Ma–i zerin" derler ki, bu suların saflığına ve derecesine dikkat icap eder. Halis ve en yüksek altının derecesi 24 ayar olduğu cihetle bu da altın para kırksekiz kuruş eder ve bunun kaimeye tahviliyle liranın kaç kaime edeceği tayin edilir. Bugün bizim altınımız hemen hemen onüçbuçuk lira değerindedir.

SANAYİDE ALTIN–Altın eşya İngiltere'de 18, Fransa'da 18, Rusya'da 14.18, Viyana'da 14, Halep'te 21, Mısır'da 22, bizde 14–18 ayardan yapılır. Sipariş üzerine olursa tabii her ayardan yaptırılabilir. Yalnız altının ayarı yükseldikçe mukavemet kuvveti azaldığından böyle yumuşak altından kutu, saat kapağı gibi şeyler yapılırsa çabuk ezilir ve eğilir.

DİRHEM TAKSİMATI–1,5 dirhem 1 miskal, 1 miskal 4 denk ve bir denktir. Dengin 1/6'ine "Çekirdek", 1/4'ine ise kırat denir. Kıratın 1'4'ine "Buğday", buğday'ın 1/4'ine "Fitil", fitilin yarısına "Mekir", mekirin yarısına "Kıtmır", onun yarısına da "Zerre" denirdi. 400 dirhem 1 okka, 4 okka 1 kanter, 4 kanter 1 "Çeki" idi. Daha sonra 195 okka 1 çeki itibar olunmuştur.

ALTINDAN NELER YAPILMIŞ?–Altından leğen, ibrik, şamdan, sandık gibi büyük eşyalar da yapılmış ise de sınai kıymeti olmayanlar sonraları ihtiyaçlar karşısında eritilerek paraya tahvil edilmiştir. Kanuni'nin Sadrâzamı Maktul İbrahim Paşa'nın bakır kap yerine altın eşya kullandığını, hatta bir ziyafette bunların bin okka kadar tahmin edildiği ve paşanın altın yapmak il-

mine vâkıf bulunduğunu, İranlı ihtiyar bir zatta bulunan IX. asır sonlarında yazılmış Farsca bir kitapta görmüştüm.Altın evâni içinde,küpe,yüzük,iğne gibi şeyler de yüz kalemkârâne süslenmiş olanlar yüzde 200 ve mineliler ise yüzde bin derecesinden fazla kıymetle satılanlar vardır. Tarihi kıymeti olmayan altın evâni müşteri bulamadığından kırılmaya mahkumdur. Altının işlenişe göre kıymeti yükseleceği tabiidir. Meselâ fevkalâde bir mineli altın kutu, ağırlığı bahis konusu olmayacak derecede yüksek fiatla satılır. Eski mezarlardan çıkan mineli parçalar ise âdeta bir varlık ve bir definedir. On, onbeş sene kadar evvel bir yahudi antikacının 700 liraya sattığı böyle birkaç parçayı, ismini söylemek istemediğim bir antikacı Londra'ya götürerek 3000 İngiliz lirasına satmıştı ki bizim paramızla tam 32.000 lira tutmuştu. Dirheminin kaça geldiğini artık siz hesap ediniz.
SARAY İŞİ ALTINLARI–Bundan yirmi sene evvel Bedesten'e getirilen 1400 dirhem ağırlığında mineli leğen, ibrik ve Sultan Mecid'e mahsus yapıldığı söylenilen 2000 dirhem kadar mineli ve kusursuz bir sürahi ile kapağının üstünde yaprakları zümrütten ve gülleri yakuttan gayet ince işlenilmiş bir bardak ve tabağın da Avrupa'yı boyladığını tahmin etmek güç birşey değildir. Nâdiren zuhur eden ve şimdiye kadar pek bilinmeyen Türk asıllı hükümdar Şah Nureddin'e ait olup bizim hududumuzda ele geçen bükme, yollu, mineli büyük bir altın güğüm ile Selçuklulara ait gümüş bir çay takımının da Halep ve Beyrut tarikiyle İngiltere'ye kaçırılıp pek büyük bir paraya satıldığını da, ismini söylemeden geçtiğim, mineli altın parçaları satan ihtiyar antikacıdan işitmiştim.
Bildiğimiz yeşil renkli altın yalnız kitaplarda tezhip işinde kullanılırken, yirmibeş seneden beri bununla, Avrupa'da kadın çantaları ve bilezik gibi şeyler de yapılmaya başlanmıştır. Bunların dirhemi 10–12 lira et-

mekte idi. Beyaz altın da bulunduğu gibi ayrıca plâtin denilen bir maden de Rusya'da çıkar ve bu da sanayide çok kullanılır, fakat fiatı daima değişik ve ekseriya pahalıdır. Bunun dirhemi 20–30 sene zarfında, 4 liradan 40 liraya kadar inip çıktığı görülmüştür. Rusya'da olduğu gibi Avrupa'da dahi bundan kordonlar, kutular yapılırsa da altından daha sert olmak itibariyle makine ve manuple uçlarında daha ziyade kullanılırmış.

AMPİR

1. Napoleon devrinde yapılan mobilya üslûbu olup diğer desenlerle karıştırılanları vardır. Oldukça kıymetlidir. Bunlardan yüzlerce lira eden kanapeler, ayna çerçeveleri vardır.

ANAHTAR

Anahtar kelimesi Türkçedir, Arapçası "Miftah"dır. Tarihi kale kapı anahtarları ve altın çakmalı ve yazılı cami, türbe ve saray anahtarları haylice para eder. Bakır, gümüş ve çelik üzerine altın çakmalıların bilhassa padişahlar adına yapılmış olanları daha kıymetlidir. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesinde kilitleriyle beraber bir haylisi vardır. Bizanslıların demir anahtarları birkaç lira eder; gümüş anahtarlarına tesadüf etmedim.

Önünde böyle yıllarca melûl mahzun duranlar var,
İçinden Bâbıâliye anahtar uyduranlar var.

Edirne'nin kale kapısı anahtarı Berlin Müzesindedir.Bunu, 1828'de Çar I. Nikola, Rusya'ya yardımına mukabil kayınpederi III. Frederik'e vermişti.

ANBER

Anber balığı da denilen kaşalot balığının, bağırsaklarında hâsıl olarak denize terkedilen ve uzun yıllar güneş altında dalgalarla çarpılarak olgunlaştıktan sonra kıyıya düşen, güzel kokulu açık veya koyu renkli bir maddedir. Hind Denizinde hâsıl olur. Eski tabibler, güzel kokulu ve açık renkli ak anberi, saf bal ile karıştırarak mâcun yaparlardı. San'atkârlar ise lâden denilen arı ifrâzatiyle karıştırıp yoğurarak bundan âlâ haddeli tesbihler, fincan, tabak, kâse yaparlar, ayrıca armut şeklinde dondurarak bir mahfaza içinde bulundurup koklarlar ve mecidiye büyüklüğünde kurslar (yuvarlaklar) yapıp bir damga ile üzerine gömme bir tarzda "Ve şifaün limafissudur" damgasını basıp "Göğüs darlığına devadır" diye kendisini ve suyunu yuttururlardı. İşe yaramayan tozlarını kalem gibi dondurup mübarek gecelerde "Micmer" denilen buhurdanda yakarlar, kurslar yaparak üzerine yaldız sürüp kokucularda satarlardı. Kahve fincanlarının dibine bir büyük leblebi tarzında ajurlu bir gümüş kutu geçirilerek bunun içerisine anber doldurup üzerine sâde kahve koyarak anberli kahve içerlerdi. Bu suretle cinsi kudretlerini artırırlardı. Velhâsıl, "Anbersiz kanber olmaz" fehvasınca tesbihleri anber, fincanları anber, kahveleri anber, buhurları anber, mâcunları anber, ilâçları anber, adeta mücessem anber hâline gelirlerdi. Bu anber bir zamanlar lâleler ve samurlar gibi tarihte kendisine bir devir açmış olup hediye ve rüşvette nakit makamında kullanırlardı.

Anberden iyi bir tesbih 50 liraya, otuzüçlüsü 15 liraya, 10 liraya, fincanları, tabakları 5 liraya ve anberlikli fincanlar 5 liraya satıldığı gibi, halis ak ve ham anberin de dirhemi üç altından aşağı değildi. Tıpda gittikçe rağ-

betten düşerek birinci Cihan Harbinden önce, Mısır Çarşısı'nda dirhemi yarım liraya kadar satılırdı. Şimdi mâcun anberini arayanlar pek azalmış olup, tesbihleri de nadir görülmektedr. Trablusgarb'te yapılıp hacılarla Anadolu'ya ve İstanbul'a gelen âdi, çekimsiz anber ve kara anber tesbihler ise anber yağı ile yağlanıp yahudi antikacılar tarafından ecnebilere anber diye yutturulurdu ki bunların hemen hemen anberle hiçbir alâkası yok gibidir.

ARABA

Mısırlılar buna (Arabiye) deyip Arapçalaştırmak isterlerse de kelime aslında özbeöz Türkçedir. Türklerin en eski geçiş ve göçüş vasıtasıdır. En eski kısmından başlayarak isimleri kağnı, tatar arabası, yaylı diye anılır. Bunların tek ve çift at, kısrak, katır, öküz, eşek koşulu olanları ve birçok nevileri vardır. Daha sonraları fayton, landon, körük kupa gibi çeşitleri de çıkmıştır. Bunların muhtelif fiatta, muhtelif sistemde olanları varsa da antikası yoktur, olsa olsa kağnı antika olabilir. Bir de uzun zamandan beri hiç değişmeyen İngiliz saltanat arabası da İngiliz an'anesine uygun bir antikadır.

ARABESK

"Arap deseni" demektir. Mimaride olduğu gibi mobilyada da vardır. Sadefli, bağalı, fildişili veya yukarı kısmında oymalı hücreleri olan camsız vitrinler gibi bunlardan Türk zevkiyle birleştirilip bâzı tâdilatla melezleştirilenleri daha zevklidir. Bunlar 500–100 liraya satılır.

ARMA

Türkçede doğrudan doğru silâha, isterse 2–3 parça olsun duvara yan yana asılan silâhlara "Arma" denir.Sonra bunlara, uzunlamasına tüfek, kılıç, mızrak; dik vaziyette tabanca, kalkan, kolçak ve bir kısmı da ortaya ve yanlara konulup üstüne de bir miğfer ilâve edilerek şimdiki arma husule getirilmiştir. Sonra devletler buna alâmet–i fârikasını –meselâ ay yıldız gibi– koyarak resmi bir şekil vermişler, bunu tablolara, taşlara, daha sonra saat kapaklarına, kutular üstüne işleyerek adeta ibtizale uğratmışlardır. II. Mahmud devrinde bozulmaya başlayan bu armalar, II. Abdülhamit devrinde bir taraftan muhafaza edeceğiz derken câhilâne tedbirler ile büsbütün rağbetten düşürülmüştür. Otuz sene evvel Bedesten'de teşhir edilen kumaş üzerine sırma işleme büyük arma levha, ancak gümüş fiatına satılabilmiştir. Fakat asıl arma silâh mânâsınadır, hâlâ erbâbı tarafından böyle kullanılır.

Arma kuvvettir bugün her millete, her devlete
Arma olmazsa sözün geçmez bugün bundan öte.

ARUSEKLİ

Tabii olarak yeşil ve janjanlı sadeflere arusek derler. Bundan işlenmiş mobilyalar, tavla ve satranç takımları, kutular ve daha birçok şeyler vardır ki "Arusekli" diye anılır. Masaları, devirmeleri yirmişer, yirmibeşer liraya ve tavla takımları 20 lira, kutuları 3–5 lira eder, güzel ve sevimlidir. Şimdi metruk bulunan Sanayi Müzesinde

de bunlarla sıvama sadeflenmiş küçük ve san'atkârane yapılmış bir çekmece vardır ki Paris'teki sergide birinciliği kazanmış olduğu söylenilmektedir. Bence Türkiye'de daha incesi de yapılabilir. Bence, güzel olan bu çekmece 30–40 lira kıymetindedir.

Kıymetli bir eşya sayılır bu arusekli
Olmazsa eğer aslı çürük, ortası ekli.

ARŞUN

Daha çok "Arşın" denilir, eski bir uzunluk ölçüsüdür. Aslı, parmak ucundan dirseğe kadar olan kol boyundan olup 68 santimetredir ve "Çarşı aşnı" adıyla anılır. Daha pahalı olan ipekli kumaşlar için 60 santimetrelik "Endâze" kullanılırdı. "Mimâr arşını" ise 75,8 cm idi. Arşın usülen demirden, çelikten ve tahtadan yapılır. Birinci Dünya Harbi içinde bunlardan bir tanesi Bedesten'e gelmiş ve üzerinde –Memet Agkoyunlu– yazılı ve yer yer oymalı ve fakat kaba bir tarzda işlemeleri vardı. Hususi bir tarzda müzayede neticesinde 22 liraya alınmış ve Parisli bir yahudi antikacıya ikiyüz liraya satılmıştır. Başka eski ve antikasına rastgelmedim. Ankara Müzesinde fildişinden yapılmış Sultan Mecid devrine aid bir arşun vardır.

Bağdad'da bezirganları gördüm de şaşırdım
Arşunumu baston gibi ben elde taşırdım.

ASA

Uzun ve siyah, ucu gümüş topuzlu müzeyyen bir patrik

asâsı görülmüşse de tarihi ve yapılış tarzında antikalığı görülmediğinden bozularak dirhem hesabına satılmıştır. Bunlar içinde kısa ve kalın demir hindi ve abanozdan hind yapısı olanları 20–30 liraya kadar satılmıştır. Bu oyma cop gibi şeyler eskiden bir takım tekkelerde de görülmekte imiş, fakat müttekâ gibi, kaşağı gibi bir mânâsı ve kullanma yeri yoktur.

ASKI

Anadolu düğünlerinde veya bir hayrâtın ahali tarafından ihyası esnasında duvardan duvara bir ip çekilerek herkesin getirdiği uçkur, peşkir gibi armağanların asıldığı şeye derlerse de, asıl askı, câmilerde sesin temerküzünü sağlamak üzere fizik esaslarına göre asılan, devekuşu yumurtalarına benzer, Kütahya, İznik, Rodos yapısı olan çini ve fayans yuvarlaklardır.Bunların 10–20 lira kıymetinde olanları çok görülmüşse de, Karaman'da Vâlide Türbesinden 60–70 sene önce çaldırılan büyükçe bir askı, bunların en kıymetlilerindendi. Bunların da birkaç yüz lira edenleri vardı . Ayrıca, saray, konak ve bazı meşhur türbelerde süs için çok değerli ve mücevherli askılar bulunurdu.

ATLAS

İnce ipekten ve eskileri ekseri kırmızı renkte dokunmuş kumaş olup, bunların incelerinden kadın, kalınlarından genç delikanlılara entari altına giyilir bir cins şalvar yapılırdı. Daha kalın dokunan kısmı da, yünle karışık olup "Boğaz" tabir edilen "Yen içliği" ne ve"Salta içlik"denilen elbiselerin kolları içerisine astar gibi konulurdu. Daha ağırları ise ince suzani tarzında

işlenir, elbise ve yorgan yüzü gibi şeylerde kullanılırdı. Bunlar 50–100 lira değerindedir. Hattâ, yakın zamana kadar nezdimde bulunan bir al atlas, Simkeşhâne'de işlenilmiş ve bir köşesinde "Resm–i damga–yı işleme" yazılı ve 1245 tarihini hâvi idi. Hülâsa atlas pek meşhursa da, fevkalâde değerli bir kumaş değildir.Sâdeleri 5–10 lira, sırmalıları 30–40 lira, fevkalâdeleri de ancak 60 ve belki 80 lira değerindedir.

Salınıp gezmededir atlas–ı zibâ giyerek

mısraı ve emsali atlasın edebiyatımıza da girmiş olduğunu gösterir.

Atlas–ı çerh–ı gerdun

diye ufkun allaşmasına ve pembeleşmesine derler

AVİZE

Avize, Farsça askı demektir; Türkçesi "Mulak"tır. Ağaçtan birçok dal budağı hâvi ve tavana asılı olup dallarına birçok eşya asılan şeylerdir.Burada sadece ışık askısı mânâsı ele alınacaktır. Fakat her ne asılırsa asılsın ve hatta kendi süsleri dahi asılsa buna avize denilir. Avize, kandilin büyüğüdür. Bu da camilerde kubbenin tam altındaki top kandilden alınmıştır. Bu şekildeki avizeler, Mısır'da, Endülüs'te, Bağdat'ta bronzdan yapılıp içerisine yağ konulan kandillere tatbik edilmiştir.

Sonraları Türkler, bunlara mumluk yapıp,mum yakarak daha zarif bir şekil vermişlerdir. Avrupa'da da birçok avizeler yapılmış ve birçok billûr avizeler de tanzim edilmemiş bir vaziyette İstanbul'a getirilerek Türk zevk–i selimine göre tellere dizilmiş ve bronzlara asıl-

mıştır. Avizeler, Fransa'da, Bohemya'da ve daha birçok yerlerde âdeta birbirleriyle rekabet edercesine çok yapıldığı gibi bir zaman hemen bir iki taneye münhasır kalmak üzere İstanbul'da camdan yapılmıştır."Çeşm–i bülbül" denilen bu kısım avizeler, zarafet bakımından harikulâde olup diğer avizelerden gerçekten üstündür. Bunların kolları, billûrdan, ince zarif renkli lâleler, karanfiller ve güllerle bezenmiş, lâleler ortasına mum yerleri yapılmıştır. Renkler âdeta gökkuşağını andırır ve elektrik tatbik edilince hârikulâde bir manzara alırdı. Bunun daha fevkalâdesi ise, neceften yapılmış olup Fransa'dan hediye edilerek Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hazine Dairesinde asılı durmaktadır. XVII. asıra ait olan bu avize, cidden şaheserdir. Avizelerin üçlü, beşli, altılı ve hatta onikilileri ve daha ziyade olanları vardır. Bunlar billûrdan yapılmış (kristal) olup bir zaman bütün İstanbul salonlarını şaşaalarına garketmekte ve derecesine göre 2,5, 15 altına satılmakta iken, bir aralık, o büyük salonlar ve zenginler azaldığından mı nedir, her nasılsa rağbetten düşmüş ve hele Birinci Cihan Harbinde hırdavatçılarda 15 kâğıt liraya kadar satılmıştı. Cumhuriyetin ilânından sonra tekrar canlanarak Şark salonlarında elektrik

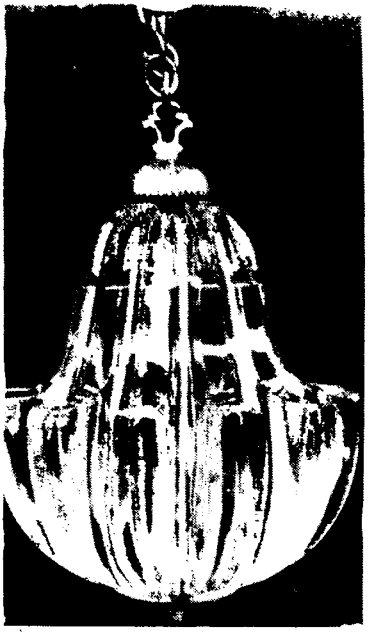

AVİZE (Topkapı Sarayı Müzesi)

tatbik edilerek kullanılmaya başlanılmıştır. Şimdi büyük ve iyileri 100 liraya kadar etmektedir. Çeşm–i bülbülden yapıldığını yukarda ifade ettiğim bir avizeyi, Enver Paşa'ya ancak beş yüz kaimeye tedarik edebilmiştim. Bunun emsâlini bir daha görmeye muvaffak olamadım.

Antika bakır, avizeler ise, pek eski devirlere âit Mısır ve Endülüs avizeleridir. 1933–1934 yıllarında Endülüs yapısı fevkalâde büyük bir avizenin Mısır'da üçyüz Mısır lirasına satıldığını gördüm.

AYNA

Neden yapılmış olduğunu bilmediğim "Ayine–i İskender"i (İskender Aynası) (*) hurafat faslına bırakarak malûm olan aynalardan bahsedeceğim. Türklerde ayna eski olup, demir devrinden beri yapılagelmiştir. Demir, çelik, ayna demiri gibi kendisine mahsus adları alan demirden yapılma aynalar, ancak müzelerde bulunur. Zira, insan, eline böyle birşey geçtiği zaman, onun ayna olduğuna hükmedemez, parlaklığı siline siline kaybolmuş bir demir parçası zanneder. "Kimbilir nedir" der geçer. Bir zamanlar 20–25 santim çapında kürevi bir ayna Bedesten'e gelmiş ve 40 altına satılmıştır. Fakat o zaman bunlara dair malûmatım olmadığı cihetle, bu alış–veriş bende bir merak uyandırmamış ve zannımca bu fiatı pek fahiş bulmuştum. Beş-on sene sonra da böyle bir ayna benim elime geçti. Üzerinde 442 tarihi ve ufak tefek zernişan izleri vardı. Üzeri okunmayacak derecede silinmiş olan bu aynada hayâl

(*) İran efsanelerine göre, Aristo tarafından Makedonya Kralı meşhur İskender için yapılarak İskenderiye şehrinde yüksek bir yere konulmuş, İskender buna bakarak, 100 fersah uzakta bulunan düşmanlarının ne yaptıklarını görürmüş.

meyâl "Mirat–ı Özbek" (Özbek Aynası) gibi bir ibâre okunuyordu. Bunu 80 liraya alıp 400 kâğıt liraya Nesim isminde bir Yahudi antikacıya satmıştım. Daha sonra bir daha elime geçti ise de ehemmiyetli birşey değildi. Bunu ancak 30 liraya satabilmiştim.

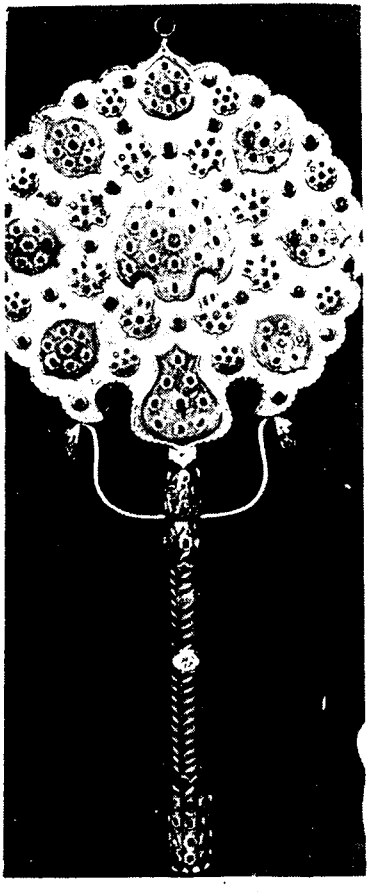

MURASSA YEŞİM AYNA
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Cam aynalar, Selçuklular tarafından yapılmıştır. Kendileri tarafından yapılan camlara, âdi ve dalgalı bir sır sürerek meydana getirilmiş olan bu aynalardan Konya' da bir evkaf mimarında görmüştüm. Konya Müzesinde de bulunması lâzım gelirse de hatırlamıyorum. Daha sonra aynalar pek ziyade tekâmül etmiş ve mükemmel çerçevelere geçirilmiştir. Şimdi el aynası, endam aynası, tuvalet aynası, berber aynası ve hatta bir cismin alt kısmını görmek için yuvarlak bir tepsi şeklinde aynalar da görülmüştür. İnsan yüzünün ve endamının güzelliğini, çirkinliğini görmek için daima aynanın karşısına koşmaktan kendini alamaz. Ayna da tarihimize ve edebiyatımıza geçmiştir. Bunun için

şarkıla

şarkılar gazeller yazılmış, darb–ı meseller söylenmiş, efsaneler uydurulmuştur. . Hattâ mutassavvıflardan birisi kendisinden başka her sevdiğini aynada görmeye yeltenmiş ve:

Bir ayinedir âlem herşey Hak ile kaim
Mirat–ı Muhammet'ten Allah görünür daim

beytini bir ayna üzerine yazdırarak levha ittihaz etmiş; diğer birisi de:

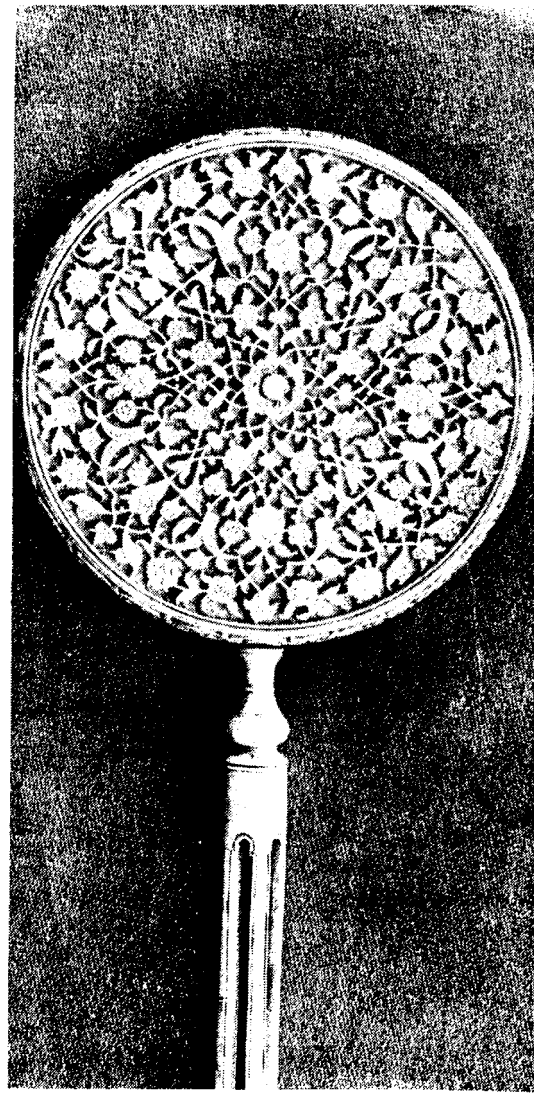

FİLDİŞİ AYNA (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

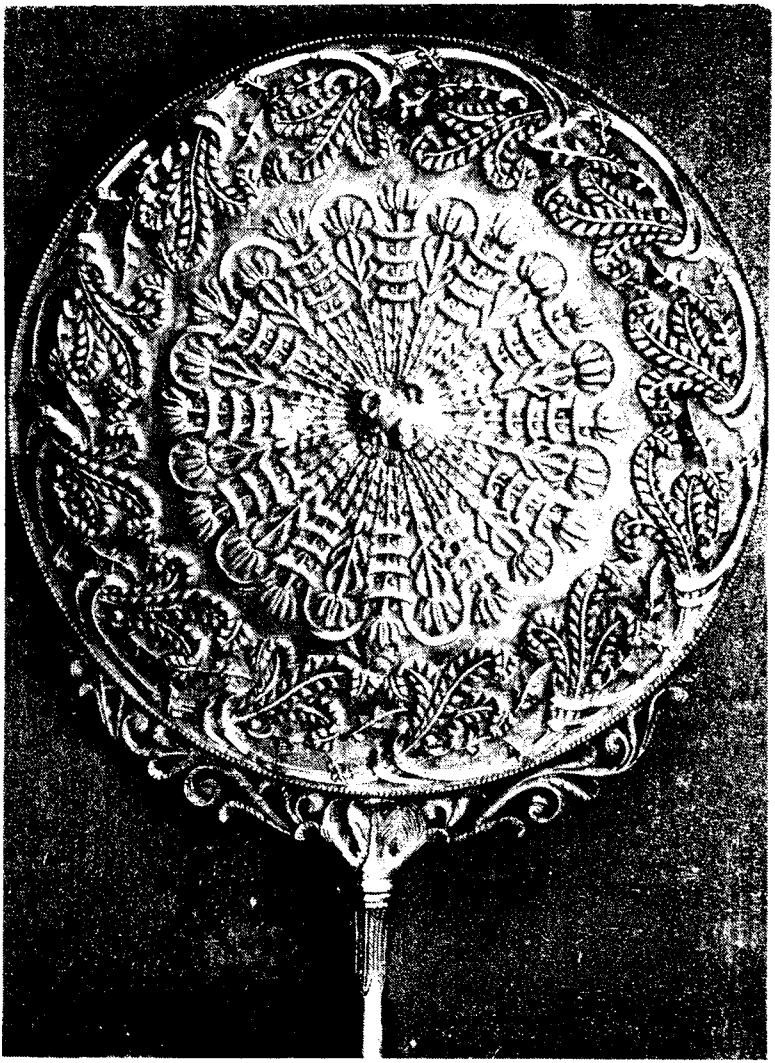

GÜMÜŞ AYNA (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Ele al da Mir'at–ı bak Allahı seversen
Sinen ne kadar olmuş o benlerle müzeyyen

gibi şarkılar yazarak mahbubunun görünüşünü kendisine göstermek dilemiştir:

Ayinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz.

gibi hâkimâne sözler düzülmüş ve daha neler söylenmiştir. Hülâsa, ayna, insanın ayrılmaz bir aletidir. Ayna olmasaydı boyalı saçlı erkekler maskaraya dönecekleri gibi, hanımların dudak boyaları da kulak hizasını bulurdu.

Bir tekerrürdür deyip vazgeçme , her gün sen de bak
İbret al şu antika âyine–i ta'riften!

AZNAVUR İŞİ

Gümüş işlerinde kendisinden hârelenmiş gibi ufak menevişler yapılan ince kalemli, bir nevi san'at eseridir. Sultan Mecid devrinde Aznavur namında bir ustanın ismine izafe edilerek söylenmiştir. Bu iş diğer kabartma ve kalemkârane işler kadar güzel ve mükemmel değilse de yine namı vardır. Bu tarzda işlenmiş bir gümüş parçasının dirhemine 2–3 kuruş eklenir.

AYAKKABI

Yemeni,kundura, iskarpin, pabuç, terlik, çizme, postal, fotin, kaloş, bot, çapula gibi her yerde müteaddit isimler alan ayakkabıların kösele, meşin, vidala vesaireden yapıldığı malûmdur. Bundan birbuçuk asır evveline kadar yemeni, kundura, çizme ve pabuç; 80–90 sene ön-

cesine kadar kaloş, bot, mestli kundura giyilmiş, bu tarihten sonra şimdi iskarpin ortaya çıkmıştı. Gittikçe terakki edip yılan derisinden bile yapılmakta olan ayakkabıların da antikası vardır. Yüzleri itina ile işlenmiş ve altlarına Nahilciyan (Nalçacılar) esnafı tarafından gayet ince çivilerle nalça konulmuştur. Bunlar eski saray ayakkabıları olup nadiren ele geçer ve arayanlar da 20–30 liraya ve daha ziyadeye alırlar.

PABUÇ VE ÇİZMELER (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

BAFUN-FAGFUN

"Fagfun", gümüş gibi beyaz ve fakat o kadar kıymetli olmayan bir mâdendir. Bundan tepsi, kaşık vesaire yapılır. Gümüş yaldız vurularak kalemkârane işlenir ve 2 liradan 10 liraya kadar yerli tepsileri, 30–50 kuruşa kadar da kaşıkları satılır. Fakat kristofl denilen ve üzerinde % 10 gümüş kaplaması olan bir madenin, âdeta gümüşe tercihan satılmasını anlamak güçtür. Gümüşün dirhemi 4 kuruş iken 500 dirhemlik bir gümüş tepsiyi 50 liraya almayanlar, kristofl tepsileri 80 liraya alırlardı. Halbuki en iyi kristoflun yüzündeki gümüş 5–6 yılda sıyrılıp aşınarak âdi maden hâline gelir. O zaman bu tepsi ancak 5 lira eder, yerli bir gümüş tepsi ise 100 sene sonra satılsa yine değerini muhafaza eder veya 3–5 lira noksanına gider.İşte bundan dolayıdır ki eskiden halkın gümüş zanniyle aldanmaması için, beyaz madenlere "Taklit" damgası vurulurdu. Sırası gelince bundan da bahsedeceğiz.

BAĞA

Kablumbağa kabuğuna derler. Bunun kalın ve siyaha yakın olanı Afrika'dan gelir ki makbul olanı budur.İtalya'dan veya o vasıta ile gelen, sarı, cılız, ala renk olanları ise makbul değildirler. Bağadan sıkma tesbihler, tabaklar, zarflar, oyma (makta) lar yapılır; çekmeceler, saat mahfazaları, büyük saatlerin kutuları vücuda getirilirdi. Döküntü parçalardan da dolaplar, kütüphaneler, rahleler vesair şeyler süslenirdi.Sadef ve fildişiyle karıştırılarak da birçok eşya yapılırdı. İtalya'dan sıkma ve hazır gelip buradan yapılan tesbih vesaire o kadar mak-

bul değildir; çok para da etmez.

BAĞLAMA

Anadolu ve Rumeli'nin bazı yerlerinde eski kopuz gibi düğünlerde vesairede hâlâ çalınan tanbura benzer ve fakat sandık kısmı uzunca bir sazdır. Çoğunun perde taksimatı yoktur. Bunu çalan âşıklar bağlamalarına bel bağlayarak sözlere atılırlar, maniler, koşmalar söylerler; muammalar asarlardı. Bunların ince bağlarla süslenmişleri vardır. Birinci Cihan Harbi içinde bir tanesinin bedestende 30 liraya satıldığını gördüm. Garibi şudur ki üzerine yapıştırılan bir kâğıt parçasında şu cümle yazılı idi: "Hicaza giderken perdelerini söktüm, 1235 Hacı Ali" bunu alıp da müzeye hediye etmediğime hâlâ mütessifim.

BAKARA

II. Abdülhamid devrinden beri Avrupa'dan gelen ve fabrikasına izafetle anılan bir nevi billurun adıdır.İnsan, bizim cam fabrikasının da bu derece ileri gitmesini temenni ederken, bu eşyaya imrenmekten kendisini alamaz. Fakat mağazalardan bu fiatlarla bakara alınmaktansa çarşıyı dolaşıp da bizim için daha milli olan eski billûrlardan arayıp bulması daha muvafıktır. Çünkü eski billûrlar daha şeffaf, daha lâtif, daha güzel ve daha caziptir. Fiatları da hemen hemen bu mağazanın fiatlarının aynıdır. Bakaradan bir sürahi, iki su bardağı, bir tepsi ile beraber, 20–25 liradır. Bir billûr bardak bir lira ve bir kadeh bir liradır. Bence eskilerine nispeten fiatı nispeten fâhiştir.

BAKIR

Eski devirlerden beri kullanılan ve herkesce mâlum olan, Anadolu'da sağlamlığından ötürü "Ölmez–oğlu" denilen bakırlarımızdan tencere, tava, tas, sahan, leğen, ibrik, güğüm, bakraç, mangal, şamdan, buhurdan ve gülâpdan gibi herşey yapılır. Bakır, halı ile beraber Anadolu'nun bir çeyiz eşyasıdır. Kullanılan kalaylı bakırlardan maada Anadolu köylüsü ve halkının yüklüğünde, rafında yüzlerce kızıl bakır takımları durur. Ve bunu bir servet toplantısı addederlerdi. Birinci Cihan Harbinde köy köy, ev ev gezen toplayıcılar bunlara da musallat oldular. Ve bu sebeple vapur vapur Amerika'ya taşındı durdu ve öyle ucuz fiatlarla elden çıktı ki.. Bugün anlıyoruz ki, meğer o güzelim eski döğme bakırlarımız iyi eritilememesinden âdeta bir gümüş karışımı imiş. Hattâ II. Mahmud'un, "Kara beşik" dedikleri bakır parasında.. tam 26 kuruşluk gümüş tespit etmiştim. İşte bu yüzden bütün Anadolu'nun bakır serveti elden gitmiş ve sonradan kalaylık kısmı da elden çıkarak tenekeleşmiş bir hale gelmiştir. İşte bu döğme bakırdan bir tencere 2,5 okka, bir sahan 1 okka, bir mangal 15 okka gelirken fabrikalar teneke gibi bir bakırdan 100 gram bir tas, 300 gram sahan ve 500 gram tencere ve birbuçuk kilodan mangal imaline başladılar. Bu kısım hem kullanışlı, hem de ucuz olmakla beraber bakırın bizde bir servet olması meselesine artık son vermiştir.

Gelelim antika kısmına. Eski devirde Musul ve Bağdat'ta yapılan bir kazan, bir şamdan, Şam'da Gassânilerden kalma bir bakır şamdan, Mısır'da Memlûkler devrinde yapılmış olan bir yazılı ve işlemeli bakır eşya ve Himyerilerin Yemen'de resimli çakmalı bakırlarının bir adedinin 1000 İngiliz lirasına satıldığı olmuştur. İstan-

bul'da ajur işlemeli buhurdanlar, üzümlü, kabartmalı, leğen ibrikler ve daha başka desenlerde kalemli bir tarzda yapılan ve sonradan civa yaldızı ile altınlanıp

YEMEN İŞİ ESKİ BİR BAKIR KUTU (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

tombak namını alan kısımlardan da bir leğen ibrik 500'e, bir buhurdan veya gülâpdanın 200, 150, 100 liraya satıldığı vakidir. Hâlâ Amerikalılar eski kalaylı bakırlarımızı silindirle kalayını çıkartıp kızıl bakırları memleketlerine götürmektedirler. İşte böyle bakırlarımızı vapurlar dolusu Amerika'ya taşıdıkları sırada gazetelere müteaddit makalaler yazdığım gibi, merhum Ahmet Râsim de birkaç makale neşretmiş ise de "Varak–ı mih–i vefâ"yı ne okuyan, ne de dinleyen çıkmadı.
Tombak kısmı ise İstanbul zenginlerinin konaklarında çorba tasından kuzu lengeri, leğen ibriğine kadar sofra takımları pırıl pırıl altın gibi parlarken her nasılsa Sultan Mecid devrindeki porselen inkilâbında bunlar çarşı-

ya dökülmüş veya bodrumlara atılmış ve çarşıda o kadar ucuz satılmıştır ki bunları toplayıp eriterek altınlarını almaya çalışanlar bile olmuştur. Neden sonra yeniden toplanmaya başlanmış ise de bakırı alan Amerika'yı geçmiş bulunduğundan şimdiki halde pahalı satılmakta ve arayanlar da her cinsini kolaylıkla bulamamaktadırlar. Şimdi bir tas ve bir sahan 20'şer liraya,bir stil 30 liraya,bir leğen ibrik 100'lerce liraya,hatta bir zarf iyi olmak şartiyle beş liraya satılmaktadır. Diğer çeşitleri de buna kıyas edilebilir. Beş-on sene evvel Evkaf Müdüriyetince okkası 30 kuruşa satılan parçalardan ise 50 dirhemlik bir micmeri bir liraya alıp 15 liraya ve 2,5 liraya aldığım iki okkalık bir şamdanı 100 liraya sattığımı söylersem hayretler içinde kalırsınız.İşte böyle baştan sona kadar bilgisizlikle, gafletle satılıp Avrupa'ya gidenlerin hesabını ancak Allah bilir. Velhâsıl bakır eşya konusuna hangi cepheden bakarsak bakalım memleketin büyük bir servetinin heba olup gittiğini görürüz. Buna bir misal: Birgün Fâtih civarında taşınmak üzere kapı önüne çıkarılan eşya arasında gördüğüm bir leğen ibriği sahibesine göstererek bunu eğer satmak isterseniz 100 liraya alırım deyip adresimi vermiştim. Ertesi günü bu leğen mağazama kadar geldi. Fakat nasıl bilir misiniz? Zavallı kadın leğenin böyle kirli olarak çarşıya gitmesini muvafık bulmayarak, kum vesaire ile ova ova, sürte sürte kıpkızıl bakırını çıkarmış bir halde yaldızının tabiiliğini bozmuş ve hatta 120 liraya satacak yerde 180 kuruşa satarak bilgisizliğinin cezasını çekmişti. Çünkü yaldızlı bakırla yaldızsızın arasında mühiş bir fark olduğunu bilmiyormuş. Bunlardan pekçokları elimden gelip geçmiştir. Hatta bir küçük şamdanı 1000 liraya, kalaylı bir kilise leğenini 400 liraya sattığım olmuştur. Şimdi ise:

Dam akar şakır şakır
Tam takır kızıl bakır.

BAKRAÇ

Bakırdan yapılmış kulplu ve geniş ağızlı süt kovalarına derler. Buna (helke) de tabir edilir. Süt ve tereyağı konulur. Hususi desenleri vardır. Bunu koyuncular çok kullanırlar. Yazılarla, çiçeklerle süslenilmiş bir tanesinin 30 liraya satıldığını bir defa görmüştüm. Sade ve işlenmemiş olanları 3—4 lira eder.

BALTA

Ağızları taban çeliğinden yapılan hamâsî yazılarla bezenmişleri altın, çakmalı yazılı İran ve Türk baltaları vardır. Bunlar muharebelerde ve saray baltacıları tarafından kullanılırdı. İçerisinde böyle sanatkârane oyulmuş ve altın çakılmış kısmı 100 lira kadar eder. Bir de şeker kırmak için balta görülmüştür. Bu da keserden daha büyük ve gümüşten mâmul idi, fakat sade bir tarzda yapılmış olup gümüşü pahasına 15 liraya satılmıştır.

Ya olmalı bir baltaya sap, ya da sapa balta!

BALYEMEZ

Eski Türklerin döküp kullandıkları büyük çaplı, en çok kal'e dövmeye yarayan bir top cinsidir. Adı İtalyanca "Pallamezi"dan bozmadır. Alınmaz, satılmaz, Askeri Müzede seyrine doyulmaz bir cenk âletidir.

Öyle bir top—ı felâkettir ki o;
Bulduğu kanı içer de balyemez!

BARDAK

Uzun ve kulpsuz şekilde su içtiğimiz bardaklara derler. Bunların billûr (kristal) dan olanlarından başka bakır, gümüş, pirinç, hattâ altından yapılanları da vardır. Üzerinde "Pertev Efendi Hazretleri" yazılı Merhum Pertev Paşa'ya Fransa'dan hediye edilmiş billûr bir kesme ayaklı bardak görmüştüm. Bir hâtıra olarak bu bardak da değerli olabilir. Diğer maddelerden yapılan bardaklar da işine ve mâhiyetine göre kıymetlidirler.

BATAK

Küpten su almak için kulplu olarak yapılmış olan bardaklara batak derler. Bunlar da her maddeden yapıldığı gibi Hindistan cevizinden, gergedandan ve daha birçok şeylerden yapılmıştır. Fiatları işine ve yapıldığı maddeye göredir. Bunun bilhassa gümüşten yapılmışları, hattâ içinde mücessem balık şekli olanları da vardır. Gümüşlülerinin dirhemi 30 hatta 50 kuruş eder.

BASMA

Basılı olan şeylere de basma derler. Eskiden duvarlara halı yerine çakılarak kullanılan İran basmalarının iyisi 10 lira kadar eder; bunların taklidi olmak üzere buralarda yapılan basmanın fiatları ise muhteliftir. İlk çıkan basmalar bulunursa antika olabilir.

Saygısızlardan hemen örnek alıp
Diyemem işlerimiz basma kalıp

BAŞLIK

Birçok şeylere bu isim verilmiştir. Fakat aslında"Başlık", gelinlerin başlarını süsleyen tacın ismidir. Bunun ayrıca esnafı olup adlarına"Başlıkçı"derler.Bu başlıkların elmaslıları, pırlantalıları olup 300 liradan 10.000 liraya kadar kıymetli olanları vardır. Şimdi artık bunun modası geçmiş ve gelinler başlarını balmumu çiçeklerle süslemeye başlamışlardır. Binaenaleyh başlık modası İstanbul'da kenar mahallelerde kalmıştır. Bunların pahalıları bozulup satılmıştır. Bu başlıklar, başlıkcıların emin oldukları kendi adamlarıyla, iki gün veya bir gün evvel düğün evine götürülüp bırakılır ve emin bir tüccar da, zayi olur veya kırılırsa tazminine kefil olurdu. Düğünden hemen bir gün sonra da ayni adam gidip başlığı alırdı. Kira ücreti başlığına göre değişir, 3–5 liradan 30 liraya kadar olurdu. Bu ticaretle İstanbul'da 5–10 kişi geçinirdi. Şimdi onların fikrince ne sözüne itimad edilecek bir tüccar kalmış ve ne de 30 liraya başlık kaldıracak düğün sahibi. Başlıkcıların da büsbütün ortadan kalkacağı zann olunur.

BAYRAK

Bayrak, "Bezek" mânâsındadır. Türk bayrağındaki ay ve yıldızın Kosova Muharebesinde Şehit Murad–ı Hüdâvendigârın kanlı cesedi üzerine doğan ayla yıldızdan mülhem olarak kabul edildiğini söylerlerse de, en son defa bulunan Hititlere âit bir taşta bu resmin görülmesi , eski Türklerin de ay yıldızı mukaddes addettiklerine delil sayılabilir.
Alem ve sancağı da bu mânâda kullanırız. Fakat bura-

da bayrağın yalnız kumaşı murad edilmektedir.Bu bayrakların Osmanlı ve Selçuklulara ait olanlarının Topkapı Sarayında birçok resimleri vardır. Sancak, "Sançmak" yani dikmek, saplamak mânâsınadır. Şu halde mızrağı ile beraber sancak denilebilir. Bayrağımızın mânevi kıymeti hiçbir şeyle ölçülmez. Cihangirlere mahsus olan kendi bayraklarının, eski tekkeler ve meşhur bir zümreye ait bayrakların değerleri, işinin, kumaşının ve âleminin değeriyle,şöhretinin ve tarihi hüviyetinin kıymetiyle ölçülür ve yüzlerce, binlerce liraya satılanları vardır.

BAZUBEND

Türkçeleşmişi "Pazvant"dır. Muskadan azmadır derler. Üç köşe gümüşten yapılır, içerisine muska konulan kutucuklardır. Bunlar kabartma ve telkâri san'atlarla süslenir; içerisine ya hastalıktan kurtulmak veya çocuğun yaşamasına çâre olmak için, mânevi bir kuvvete itimat ederek boyuna veya pazuya bağlarlar. Bu muskaların bazısı güzel bir şekilde yapılmış olduğu için Avrupalılara satılır. İşte bu maksatla toplayıp da satamadığım beş-on muska kutusunu, gümüşünden istifade etmek için kırmıştım. Bâzılarından âyet, bâzılarından dualar çıkmış ve bâzılarının içerisi de kargacık burgacık yazılarla dolu idi. Birisindeki yazı nazarıdikkatimi celpetti, aynen şöyle idi:

Muska güyâ koluna kâr edecek
Elli yıldır taşır eşş—e oğlu eşek!

Anlaşılan, kolu ağrıyan bir zâta bir muskacının muzipliği olacak. Bunun pek çok emsali de zuhur eder. Bu muskalar ancak 10—15 dirhemden ibaret olup, gü-

müşünün iki misline satılabilir. Parmak şeklinde gümüşten ve altından yapılanları da vardır. Orta–Şark ülkelerinde bunun altından olanını kadınlar boynuna takar, gümüşünü de pehlivanlar koluna bağlarlar. Fakat verenden ziyade alan inandığı için faydası da görülmez değildi.

Pehlivanın fendi var kıymetli bazu–bendi var
Sanmayın kim yer yüzünde misli var mânendi var.

Muskacılığın da alay cephesiyle meşgul olanlar ve bu sayede hediyeler behiyeler temin eden adamlar da bence antikacıdırlar. Bunlardan birisini tanırım. Ağustos adında bir meyhanecinin ineği hasta olmuş, kart meyhaneci oldukça eski şeylere ve inançlara itikat beslediğinden bu zattan ineği için bir muska rica etmiş ve aldığı muskanın tesiri görüldüğünden inek iyi olmuş. Meyhaneci koca bir küp şarabı eski şıradır diye buna mukabil hediye etmiş; o da alıp bize armağan etmişti. Muskada şöyle yazmış imiş:

Yayılmadan Ağustosun sineği
Gebermesin şu gâvurun ineği.

BEDESTEN

"Bezzâzistan" veya "Bezistan"dan bozma olup antika eşyanın satıldığı Kapalıçarşı'yı ifade eden, Bedesten İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından geliri Ayasofya Camiine vakfedilmiş ve mezat mahalli ittihaz edilmiştir. Ve şu sayıp döktüğüm antika eserler de hemen hemen asırlarca burada alınıp satılmıştır. Yapısının şekli de meraka değer bir yerdir.

İNŞA TARZI: Kapısı üzerindeki kanadı açık kartal şeklinden de anlaşılacağı veçhile Bedesten'in bin seneden fazla bir tarihe malik olduğu anlaşılıyor. Roma'nın ilk imparatoru Augustus tarafından yapıldığı rivayet edilirse de Bizans ancak II. asrın sonlarında Roma hakimiyetine girdiğinden bu rivayete itibar edilemez. Ve ancak bu devirden sonra yapılmış olabilir. Duvarların içerisindeki mahzenleri kapısının arkasındaki ağaç sürgüler ise burada gecelendiğini anlatmaktadır. İç duvarları sıvasız olduğuna göre, buraya resim falan yapılmamış veyahut yapılmışsa da sökülmüştür. Buna dair bir eser yoktur. Belki de papazların çile çıkardığı ve riyazet ettikleri bir yer olsa gerektir. Bedesten'in altı metre kalınlığındaki duvarlarının içerisi çepeçevre 24 mahzene ayrılmıştır. Bu duvarlara mesnet olmak üzere etrafı kâmilen kârgir mağazalar da onunla beraber yapılmıştır.Bedesten,içerisinden ölçmek şartiyle 48 metre uzunluk ve 36 metre genişliğindedir. İçeriden 15 adet sayılan kubbeleri,üstüne çıkıldığında 23 adet olduğu görülür ki bu da bir eski mimarlık usulü olmak üzere kubbelerin, birleşme noktasına birer kubbe daha ilâvesinden meydana gelmiş olsa gerektir. Kubbelerin altında ve sütunların üstünden atılan ardıç ağacından çarköşeler, bir çivi çakılmayacak kadar sağlam ve emsalsizdir. Bu ağaçlar nadiren Anadolu'nun binlerce senelik kuyularında, su hizasına yakın ve şimdi taşlaşmış bulunan sandıkların ağacından olsa gerektir.

Bedestenin birincisi kuyumculara açılan İnciciler Kapısı, ikincisi halıcılara açılan Sahaflar Kapısı, üçüncüsü Bayazıd'a doğru açılan Zenneciler Kapısı, dördüncüsü de şimdi mobilyacılarla dolu olan Kolancılar Kapısı olmak üzere dört kapısı vardır. Kubbe hizasındaki pencerelerin açılıp kapanmasını temin için yapılan yüksek ve ahşap gezinti yerini de ilâve edersek Bedesten'in iç kısımları tamamlanmış olur

Çarşı olmasına karar verilir verilmez Bedesten'in içerisinde çepeçevre sağlam ağaçlardan "Dolap" denilen yüzlerce dükkân yapılmış ve bu dolaplar oyma hücreler, çekmecelerle bezenmiş ve üzerine tahta yazı levhalar konulmuştur. Bedesten tanzim edildikten sonra, bir müddet ders hocalarına harçlıklarını kazanmak için tahsis edilmiş ve adlarına "Hâcegi" denilmiştir. Sabah derslerini okuttuktan sonra öğleye bir iki saat kalarak Bedesten'e gelir ve burada da çok zamanlarını derse bakmak suretiyle geçirirlermiş ve dolapların üstüne âdeta merdivenlerle çıkılması lâzım gelen çirkin dolapları da kitap koymak için icat etmiştir.(*)

BEDESTEN "MÜSTAHFIZLIĞI"—Diğer taraftan buranın iyi bir şekilde muhafazasını temin ve müzâyedelerde münâdillik (tellâllık) yapmak için de 12 kişilik bir de bölükbaşılık teşkil edilmiştir. Saraydan tâyin olunan ve "Nan—pâreci" namını alan bir zat ile "Küçük Ağa" ünvanını alan diğer bir zat da bunlara nezaret etmek üzere vazifelendirilirdi. Bu oniki bölükbaşı yekdiğerine müteselsil kefaletle kefil ve münhal oldukça yine kendi kefaletleriyle bir yenisini seçerler,bunun için de bir teâmül varakası tanzim ederlerdi. Her bölükbaşıya da ayrı ayrı fermanlar verilmiştir. Bundan sonra, 12 seyyar münâdi daha ilâve edilmiş ve bunların vazifeleri de, Padişahlar değiştikçe Anadolu'ya haber ulaştırmak, evlerde ve civarda olan harici müzâyedelerde münâdilik etmek ve Kassam mahkemesinin müzâyedelerini yapmak idi.

Münâdi ve muhafızlar bu suretle teşekkül ettikten sonra esnaf, sabahları, tahminen kaba kuşluk denilen za-

(*) "Hâcegi" Farsca zengin tâcirî mânâsına olup Bedesten tâcirleri için kullanılmıştır. Müellif, bu kullanışla, müderris ve muallimlere verilen "Hace" sıfatını karıştıran yanlış düşünceyi dikkatsizce nakletmiş görünüyor.

manda buraya takriben 8.30 sıraları gelirler, bekçilerin ve müstacel hizmetleri olanların girip çıkması için, "Çarşu-yı kebir"in açıldığı esnada açılan İnciciler Kapısının arkasından tak tak vurarak, "Buyrun duaya!" diye bağırılır, esnaf ve ahali içeri girdikten sonra tam ortada Muhafızlık Dolabının önüne sıralanılır, bekçibaşıdan kıdem itibariyle bir sonra gelen ve adına duacı denilen bölükbaşı tarafından padişahın ve askerinin selâmeti gelmiş ve geçmiş bölükbaşı ve esnâfın ruhlarına rahmet niyaz edilir ve bir de "Salâten tüncina" duası okunur ve sonra dellâllara hitaben: "Tavcılık yapılmayacak, mal kapatılmayacak, kefilsiz mal alınıp satılmayacak" diye tenbihatta bulunulduktan sonra harâç-mezâda: "Bire beş" diye başlayan müzayede binleri bulurdu. On bin kuruştan fazla değerinde bulunan mallar yalnız Perşembe günleri padişah huzurunda açık artırmaya konurdu. Bundan dolayı da buraya, "Sûk-ı sultâni" ve dellâllarına da "Huzur münâdisi" derlerdi.
Öğle ezânına kadar birkaç saat eşya müzayede edilir, mal sahipleri beklemeyip gitmişse öğle namazından sonra, son peyin üzerinde bırakıldığı mal getirilip sahibinin muvafakati alınabilirse satılırdı. Dellâllık yüzde yarımdı. Burada dolapların duvar dibindekilere Şerif-ağa Sokağı ve ortalara da sağdan birinci, ikinci, soldan birinci ve ikinci adalar namı verilmişti. Dolaplar vakıftan ele ve elden vakfa intikal edegelerek yakın zamanlara kadar gedik olarak alınıp satılırken 1908 Meşrutiyetinden sonra mülkiyete inkilâp etmiştir. Daha doğrusu, "Rakabe" (Kuru mülkiyet) si vakfa kalmak üzere tasarrufu şahıslara geçmiştir.
MUHAFAZA TEŞKİLÂTI: Akşam olup herkes gittikten sonra üç kapı kapanır ve İnciciler Kapısı, çarşının tamamen boşalmasına kadar yarım açık bir vaziyette kapıda bekçi beklemek suretiyle durur. Bekçiler, burada büyük dolapların altlarına kuyumcuların muhafaza

için akşam bırakıp sabahleyin tekrar aldıkları ve bunu her gün tekrar ettikleri sandıkların muhafazasını temin için dururlardı. Ondan sonra o kapı da kapanır ve içeride kalan nöbetçi bölükbaşı ile yamağı, ellerinde kalın bir sopa ve bir de tabanca olduğu halde Bedesten'in dahili güzelce bir tarama suretiyle arandıktan sonra gidip yerlerine otururlar ve el tetikte kulak tıkırtıda sabaha kadar beklerlerdi. Bedesten, bankalar yokken âdeta İstanbul'un emniyet sandığı idi. Bütün İstanbul ahalisi ağzı mühürlü sandıklarını, kasalarını buraya koyar ve mukabilinde kargacık burgacık bir makbuz alarak bırakıp giderdi. Sahibi geldiği zaman bir bölükbaşının nezareti altında mahzene, yani sandığın konduğu yere gidilir, bölükbaşı uzakta durur, emanet sahibi sandığından alacağını alır, koyacağını koyar ve mühürlendikten sonra bölükbaşına gösterir, onlar yalnız bu mühürün bozulmasından mes'ul tutulurdu.

Dünya kadar mallar, altınlar, mücevherat burada asırlarca muhafaza edildiği halde şâyân–ı şükrandır ki tarih hiçbir hırsızlık ve hattâ yangın vuku'atını tespit edememiştir. Gerek bu eşya muhafazası ve gerek dellâliye ücretinden % 20'si bekçibaşı denilen başmuhâfıza ait olup bakıyesi diğer onbir bölükbaşı arasında taksim olunurdu.

HACEGİLER: Hâcegi tabir edilen esnaf bu teşkilatı, beş on sene kadar devam edip de hocalar arpalıklarına kavuştukları zaman peyderpey esnaflığı terketmişler ve bunların yerine top ve çember sakallı,abâni sarıklı,kürklü, kerrakeli, kelli felli zevat gelmiş "Bedestan–ı Atik" ve cevânib–i erbaası "Esnaf Loncası" adıyla bir lonca teşkil etmişler ve onlar da yekdiğerine kefâlet ederek esnaf olmaya başlamışlardır. Zamanla "Hâcegi" diye anılan bu kimseler, bazan: "Gel bakalım ağa, kaç liran var. Hele say bakalım, 2000 altının da mı yok?" diye yarı alaylı servet yoklaması bile yaparlarmış.

Hicri X. asra doğru bütün büyük kefâletler burada yapılır ve hükümetçe muteber tüccar burada bulunurmuş, teşkil ettikleri orta sandığından esnafın muhtaç olanlarının cenazesine ve dellâlların hastalığına ve birçok hayır işine paralar dağıtırlarmış. Bunlar gayet açıkgöz ve tecrübeli zevâttan olduklarından bütün devlet ricâlini, vezirleri ve zenginleri Bedesten'e alıştırmışlar, her gün öğle üzeri bunlar gelir samur kürkler, lâhur şâllar, mertebani tabaklar, mineli enfiye kutuları, yâkutlar, zümrütler alırlar ve kimin dolabına oturmuşlarsa o hacegiyi zengin ederlermiş. Anberli kahveler burada içilirse de, çubuk ve sigara içilmesine müsaade edilmez ve asla içeriye ateş girmemesine riayet ederlerdi. Bunların içerisine, Billûrî Nuri Baba gibi zarif adamlar ve kıymetli san' atkârlar da girmiştir. Bedesten'in kassam mahkemesine ait olan dolabın üstünde, içerisinde Allah, Muhammed, Ya müstean yazılı mozayikten büyük bir levha vardır ki asırlardan beri hâlâ orada durmaktadır. II. Mahmud devrinde ahşap bir mescid yapılmış ve her nasılsa buraya gayet zarif bir çeşm–i bülbül kandil asılmış bulunuyordu. Benim orada idare heyetinde ve umumi kâtib bulunduğum zamanlar evkaftan vesaireden istenilmişse de verdirmemiştim. Galiba sonradan icabına bakmışlar.

BEDESTEN'İN DÜŞÜŞ DEVRİ: 1329 (1913)larda Bedesten'e girdiğim zaman orada birkaç kişiden başka zengin ve dürüst ahlâklı tüccar görememiştim. Çoğu riyâkar birkaçı da ipsiz sapsız kimseler idi; bölükbaşılar da tam adetlerini dolduramamışlardı. Bu aşağı doğru iniş, Birinci Cihan Harbi içinde biraz canlanmış, banknot bereketiyle bilir bilmez para kazanan kimselerle dolmuş ve anormal alış–verişler de devam etmişse de nihâyet büyük servet sönmüş ve o zengin hâcegiler ölmüş, alış–veriş "Bir varmış bir yokmuş"a dönmüştür. Bankaların intizâma girmesi ve hattâ kıymetli eşya kal-

maması ve âsâyiş temin edilip hırsız korkusunun da azalması gibi sebeplerden dolayı, muhafaza için getirilen eşya ve mücevherat da kalmamış ve bilhassa müzâyede işinin oradan kaldırılması dolayısiyle Bedesten tam bir sükûta uğramıştır. Birkaç asır evvel teşkilâtı lağv edilen seyyar münâdiler, "Huzur münâdiliği", "Nan–pârecilik" ve "Kahyalıklar" gibi asıl muhâfaza ve müzâyede teşkilâtı da geçim sıkıntısı dolayısıyla gittikçe azalmış ve 12 bölükbaşına bedel bir ihtiyar bekçibaşı ve bir de bölükbaşı kalmış, hülâsa bu koca Bedesten'in muhafazası bu iki kişiye inhisar etmişti. Vaktiyle ellerindeki fermana güvenerek hâcegilere kafa tutan bölükbaşılar da, bütün İstanbul esnafının önünde giden hâcegiler de mahvolup gitmişlerdir. Tabii esnaf ve işler azalınca, bölükbaşı teşkilâtı da bozulmuştur. Burada, elli senelik emektar ve hürmete şâyan bekçibaşı Osman, bir refikiyle hayatını sürüklemektedir.

Bedesten'de muhâfaza edilen eşya ve mücevheratın muhâfazasına fevkalâde itina edilir ve yerlere düşenler ve dışarıda unutulan mücevherat ve nakit alınıp muhafaza edilerek bekçibaşı veya esnafın idare heyetine verilir, sâhibi bulunarak teslim edilirdi. Bölükbaşılar gözütok ve namuslu adamlardı. Bir defa, Hacı Tahsin adındaki bölükbaşının yerde bulup bana teslim ettiği bir kutu içerisinde 20.000 liralık çıplak pırlanta çıkmış ve sahibi olan Sarı Tatyos'a teslim edilmişti. Kalp hastalığından ölecek bir halde, "Elmaslarım,pırlantalarım" diye çırpınırken imdadına yetişilen bu hasis,duygusuz adamdan bu bekçilere verilmek üzere bahşiş bile alamamıştık.

HACEGİLER: Evliya Çelebi'nin dediği kadar değilse de Bedesten'de hakikaten zenginler yetişmiş, hükümetçe muteber olan on yük (bir milyon) akçeye mâlik kefiller zuhur eylemiş ve bu kefiller, ancak Bedestenli olursa öyle kabul edilebilirmiş. Bunlar seyahat ve tica-

ret âlemlerinde elebaşılık etmişler, siyâset âlemlerinde mühim roller oynamışlar, mânâlı mânâsız ayaklanmalarda esnafı ve yeniçerileri nasihatleriyle yatıştırmışlardır. Devlet ricâli ve ileri gelenlerin toplantı yeri olan burada, mühim mücevherat ve antika alınıp satılmış, şarkın,garbın kıymetli emtiası taksim olunmuş ve sonra tedricen sükût ederek şimdiki hâle gelmiştir.

BEDESTEN'DE GEÇEN BAZI HADİSELER: Bedesten birçok iğrenç hikâyelere ve gülünç vak'alara da zemin olmuş ve içinde yaşayan birçok fırıldakçılar da senelerce, asırlarca dolabını çevirmiştir. Müşteri gelirken hemen kollarını sıvayıp abdest alacak vaziyette bulunur, dudakları da riyâkâr, mırıltılarla dolu olduğu halde, göstere göstere abdestini alır ve duasını okur, müşteriyi bilhassa beklete beklete usandırır, sonra besmelelerle defterini açar, sermayeye zam ettiği % 100'den sonra sözde helâlinden % 20 de zam ederek malını satar, yahut gözleri yaşlı, kucağı kundaklı, koltuğunda bir bohça kıymetli şâllarla, kumaşlarla veya cebinde mücevheratla gelen bir yetim anasını tatlı tatlı dillerle, "Buyurunuz hanımefendi, sefa geldiniz, hoşgeldiniz. Allah rahmet etsin, ah ne kadar hukukumuz vardı" diyerek kadını ölüsüne bir kat daha acındırdıktan ve bu suretle şuursuz bir hâle getirdikten sonra "Senin benim kendi kızımdan farkın yoktur. Merak etme" falan diye tatlı sözlerle tatmin ettikten sonra, "Seni gördükçe alimallah içim sızlar. Allah bağışlasın nurtopu gibisin, elbette bir hakkında hayırlısını daha bulacağız" falandan sonra, "Al şunu şimdilik harçlık et de malı aceleye getirmeyelim, şöyle tuzuyla, biberiyle satalım" diyerek, elindeki bohçayı alır, kadını savar, birkaç gün sonra 500 lira değerindeki şalları, kumaşları türlü türlü şeytanlıklarla, desiselerle kadıncağızı kandırarak elli liraya alır ve "Hani bunların değeri otuzbeş, kırk liradan fazla değilse de bende hem Allah

korkusu var, hem de merhum ile içtiğimiz su ayrı gitmezdi" diyerek malların üstüne yatar ve bu suretle kadının mallarını tüketinceye kadar kadını soyar soğana çevirir ve hiç parasız kalınca da, "Ahbap karısıdır, fıkaradır" diye orta sandığından beş–on kuruş da alıverir ve ondan sonra tesadüf ettiği zaman artık malı kalmayan kadını tanımaz olurdu. Bâzıları da mal bohçasını koltuğuna alır dükkân dükkân, mağaza mağaza gezdirir,bulduğu yüzelli lirayı, "Buna otuz lira veriyorlar, amma merhumun hatırı var, sana da para lâzım. Haydi kırk liraya alalım bakalım. Satılmaz amma Allah yardımcımız olsun" diyerek 40 lirayı verir ve içinden dellâllığı almayı da unutmaz.Hâcegi efendi bu suretle helâlinden kazandığı altmış lirayı dolabına atarken zavallı mal sahibi de yine, "Hacı Baba'dan Allah râzı olsun. O da olmasa otuz da etmeyecekti" diyerek evinin yolunu tutardı. Bâzıları da orada maskaralıkla gününü gün ederdi. İşte bu gibi mânevi sebepler de karışarak evlâdına mal bırakan ünlü zengin Bedestenliler de beş–on senede, "Bir varmış bir yokmuş" hale gelirlerdi.

Son zamanlarda yani fonoğraf çıktığı zamanlarda bir zat Bedesten'de bir dolap tutarak orada ticaret etmeyi kurmuş ve tuttuğu dolaba herkesin hilâfına birkaç fonoğraf makinesi yerleştirerek müşteriye beğendirmek için çalmaya başlamış. Bundan kuşkulanan Bedesten hâcegileri adamcağızı loncaya çağırarak, "Burası besmeleyle açılır, dua ile kapanır bir ocaktır. Burada çalgı yasaktır" derlerse de eskisi kadar boruları ötmediğinden dinletemezler. Heyet halinde Zabtiye Nezaretine müracaat ederlerse de "Ticaret serbesttir ne yapalım" cevabını alırlar.Bedestenliler bu işde mağlup avdet ettikleri sırada"Bedesten"esnafından Deli Mustafa isminde birisi"Bu işi bana havale edin.Ben onu Bedesten'den çıkarırım" der ve ertesi günü koca bir bekçi davulu getirerek dolabına asar. Fonoğrafçının müşterisi gelip

de çalmaya başlayınca, Deli Mustafa da davulu omuzlar gümbür gümbür öttürmeye başlar. Tabii fonoğrafın sesi işitilmez olur. "Ne yapıyorsun Mustafa" diyenlere de, "Ticaret serbest değil mi, davulu müzâyede ediyorum" der. Birkaç gün sonra dikiş tutturamayacağını anlayan gramofoncu Bedesten'i terkedip çıkar gider.

Bedesten'in böyle Deli Mustafa'ları, Kör Ali'leri vardı. Bunlar da Bedesten'in gülünç cihetini teşkil ederlerdi. Bir gün de dellâl Vanlı Kör Ali, Bedesten'den geçmekte bulunan o zamanki mağrur Medine şeriflerinden birisinin, birdenbire arkasından parmak atarak kaçmaya ve Şerif Hazretleri de peşinden kovalamaya başlar. Ali kapıdan çıkmaz hep Bedesten'in içindeki sokakları koşarak devreder, arkasındaki de öyle. Bu işin mukaddimesinden haberdar olmayan esnaflar yetişirler. Deli gibi hırsla koşan arabı yakalarlar, "Hacı Efendi ne oldu?" derler. Hacı Efendi de başına geleni açıkca söylemez, "Ben bilir, o bilir" diyerek koşmakta devam eder. Bedesten'in hâcegileri içerisinde bâzısı şaldan, bâzısı halıdan biraz anlarlar idiyse de, umumiyetle hemen hemen bilmeyerek alıp satmakta idiler. Ellerine geçen,yâni satılmak üzere gelen malları birbirinden saklayıp cübbelerinin altında, Bedesten hâricinde antikacı mağazalarını dolaştırır, 1000 liralık mücevheratı 500 liraya satar, onun da 100 lirasını, "Ben olmasam üçyüze de satamazdı" diye çalar, dörtyüz lirasını mal sahibine verirlerdi. Bu fırıldağı zaman zaman hepsi çevirdiğinden çevrilen fırıldaklar gizli kalırdı. Çünkü müşteri ortak, dellâlı ortak olup, seyredenler de, daha doğrusu bunu anlayanlar da, "Bugün ona ise yarın da bana" diyerek işi açığa vurmazlardı. Bâzıları da müzâyedeye ve fakat kendi emin olduğu dellâlına vererek çifte dellâllık ile iktifa ederlerdi. Dellâl, malı alan esnafa yavaşça "Çifte harçlı" veya "Hatunlu" derdi. Bundan dükkân sahibinin de dellâliye alacağı anlaşılırdı. Böyleleri insaflıca

olanlarıdır. Bir kısım dellâllığı da hâcegiler alırdı.
İş bilmiş ve bilhassa kendisini daha gözüaçık sanıp da eli âlet tutan ve sonradan bu işlere karışanlardaki zevksizlik, bilgisizlik hatâları da af olunmaz bir dereceye gelmişti. Bunlar kırık sürahiden nargile yapar, nargile ağızlığını sigara ağızlığı yapar, kalemtraş sapını kaşığa, kaşık sapını kalemtraşa geçirerek anlamayan ecnebilere ve antikacılara satarlardı. Satışları da hiç Türkün zevkine, seciyesine uymayan bir tarzda idi. Bu yahudice alış–verişle malına 100 lira isteyip de 5 liraya satanlar da görülmüştür. Evvelce bir malı satıp da aldandığını yani ucuza sattığını anlayınca, hemen koşup giderek, "Mal sahibi razı olmadı" diye ağlayarak, rica ederek geri alanlar da çoktu. Bedesten'in cidden san'atlı dolabcıları ise pek eskiden beri meşhurdur. Hattâ bunlar meşhur Sünbülzâde Vehbi Hocayı aldatmışlar ve onu:

Yok Bedesten'de muvâfık bir ferd
Çün yiğit başlarıdır en nâmerd

diye şikâyete sevk etmişlerdir. Fakat Bedesten'de yiğitbaşı olmayıp bölükbaşı teşkilâtı olduğundan belki Zenneciler tarafındaki esnafa aldanmış olması ihtimali vardır. Çünkü oralarını Bedesten'den addedenler çoktur.
Bedesten'de II. Mahmut zamanında yapılmış bir mescid de olduğunu söylemiştim. Burada son zamanlarda esnafın sermayesiz, işsiz takımları zaman zaman müezzinlik ederlerdi. Bir gün bunlardan birisi ezan okurken, minarenin dibindeki dükkânda birkaç kişi arasında bir mal kapatılmakta olduğunu görür. Ve müezzin "Hayyalesselâ" derken sesini biraz kısarak "Parmağım içinde kaldı! Hayyalelfelâh imşayım" der.Hacı baba, dediğini duyan bir şalcı arap müteessir ve müteessif bir vaziyette bana gelerek: "Yaahu vallahilazim ezân–ı Mu-

hammedi Bedesten'de başka türlü olmuş. Hayyalessela parmak içinde! hayyalelfelâh imşa diyorlar! Siz Meşrutiyet yaptı da böyle ezânlar icad etti" diye şikâyette bulunmuştu!

SANDAL-BEDESTENİ

Bir zamanlar Hindistan'dan mebzulen gelen sandal ağacından mamul eşyaların satış yeri imiş. Bir rivayete göre de, sandal diye bir tezgâhtan çıkan kumaşların satış yeri imiş. II. Mahmud zamanında kapanarak depo haline gelmiş sonra Şehremaneti tarafından iç kısmı tanzim ve tahvil edilerek müzayede yeri buraya kaldırılmıştır. Halen resmi mezatlar burada icra edilmektedir. Tamir esnasında, iç kapının üzerindeki kitabe bilgisizce kapatılmış olduğundan, tarihe hürmeten bu taşın meydana çıkartılması temenni olunur.

BENDERYAN İŞİ

Benderyan Sultan Aziz zamanında yetişmiş bir Ermeni hakkâkının adıdır. Fevkalâde bir sanatkâr olan Benderyan'ın zümrüt, necef ve akik üzerine kazdığı işler çok kıymetlidir. Kazasker hattı üzerine. "Nasrun minallah ve fethün karib" yazılı bir zümrüt 600 liraya satılmıştır; bunda zümrütün kıymeti ancak ikiyüz lira idi. Abbas Halim Paşa merhum, haylice para safederek bu üstadın eserlerini toplamıştı. Bu kolleksiyon zannederim ki hâlâ o ailede mevcuttur. Akik ve necef üzerine yazılmış yazılar da 26 liradan 50 liraya kadar eder. Bilhassa üç kıratlık bir pırlanta üzerine yazdığı Abdülhamid'in tuğrası şaheserdir. Sadrıâzâm Fuad Paşa'ya kazdığı bir mühür de görülmüştür.

Bakup âşârına oldum hayran
Güzel iştir âferin Benderyan!

BEŞİK

Türkçe olan kelimenin aslı "Bişik"tir. Türklerde beşik, başlıca ağaçtan yapılır. Ud ağacı, demirhindi, pelesenk, abanoz, ceviz ve serviden oymalı ve nakışlarla müzeyyen beşikler vardır. Ağaç üzerine kadife kaplama ve üzeri kabartma gümüşlerle süslenmiş saray beşikleri ve ağaç üzerine sıvama altın Bizansvari beşikler en kıy-

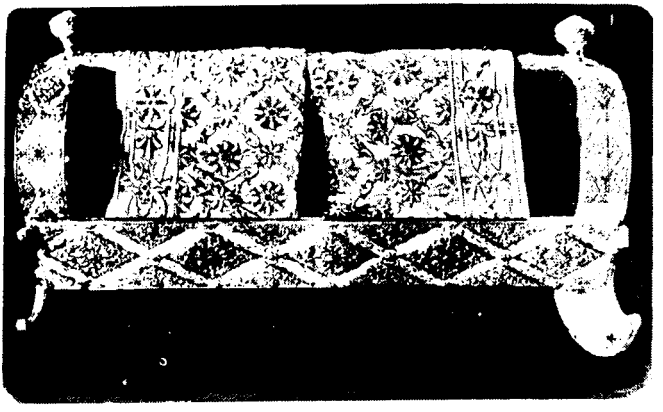

GÜMÜŞ BEŞİK (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

metli beşiklerdendir. Ceviz üzerine sadef bağa ve fildişi oturtmalı olan kısmı İstanbul'da hâlâ yapılmaktadır. Edirne işi fevkâlâde renkli boyalı ve altın yaldızlı beşikler de çok değerlidir. Bunların 15 liradan başlayarak 500 liraya kadar satılanları vardır. Bronz ile demir beşikler o kadar eski olmayıp kıymetleri de yoktur. Be-

şiklerin içerisine hazırlanan minimini yorganlar da pek zarif ve kıymetli, ufak bohçalardan ibarettir. Bebeğin beşikten düşmemesini temin için göğsünden karnına doğru bağlanan ucu küçük gümüş değnekli şallara da "Bağırdak" tabir ederler. Beşiğin direğine elmaslı ve altınlı maşallahlar takılır, önünde ninni söylenir; "Beşikten mezara kadar bilgi topla" diye telkinatta bulunulurdu. Anadolu'da boyalı kaba ağaç beşikler yapılırdı ve çocuğu beşiğe yatırıp ellerini beşiğe sararlar bu suretle büyütürlerdi.

Oğlum oğlum oyunda,
Cüz kesesi boyunda
Oğlum aslan olacak
Türklük vardır soyunda

gibi ninnilerle arslan gibi kuvvetli olmak ve mektebe gitmek fikri bu küçük dimağa nakş ve telkin edilmeye başlar. Türk Milleti beşiğe çok ehemmiyet verir. Yalnız göçebe aşiretlerden başka her köylünün de bir beşiği olur. Ve o beşik de yuvayı kuranlar tarafından canla, başla süslenir. Göçebeler ise nakli zordur diye buna o kadar iltifat etmezler. Onlar "Yelenbi" dedikleri salıncakla çocuk büyütürler.

BEŞİK ALAYI: Saraylarda, şehzadelerin kundaktan beşiğe nakil zamanı olan kırk günlük iken daha evvelce başlayan hazırlıklar ikmal edilir; salonlar, koridorlar baştan başa lâhuri şallar serilerek süslenir, ümera, vüzerâ ve saray erkânı resmi elbiselerini giymiş oldukları halde muâyede salonunda yer alırlardı. Şehzade, süslü beşiği içinde mışıl mışıl uyur veya bön bön bakmaya, ağlamaya başlar, kırk halayık, hazinedar ustanın idaresi altında beşiği çıkarırlar. Lalaların, dayelerin delâletiyle ve mahsus bir merâsim ile serilen şallar üzerinde salonlar, koridorlar dolaştırılır ve bir alay saraylı "Aslanıma

maşallah" diye bağırarak merasim ikmal edilir. Sonra şallar toplanır ve herkesin derecesine göre top top tevzi ve ihsan olunur. Ve bu suretle binlerce liralık şallar o dalkavuklara bol keseden bahşiş olmak üzere heba olur, giderdi.

BİR BEŞİK HİKÂYESİ: Vaktiyle bir adam evlenir. Çocuğu doğmaya yaklaşınca, yeni babalık hevesiyle Uzun Çarşıya giderek bir beşik sipariş eder ve pey akçesini de verir. Fakat aylarca ve senelerce beşiği almaya muvaffak olamaz. Çocuk doğar, büyür, 25 yaşına gelir ve evlenir, onun da çocuğu olacağı sırada büyük baba kendi oğlu için 25 sene evvel ısmarladığı beşiği aklına getirerek doğruca Uzun Çarşıya koşar ve beşikci ustasının sağ ve dükkânda çalışmakta olduğunu görür. Selâm verir ve beşiği hatırlatarak "Hiç olmazsa torunum için kullanmak üzere çabuk şu beşiği yapıp bana teslim et!" diye ihtarda bulununca usta kızar, hemen yerinden fırlayıp, ta beşiğin ısmarlandığı 25 sene evvel aldığı kaparoyu kâğıt içerisinde raftan alarak pür hiddet adamcağızın suratına atar ve "Ben bu kadar aceleye gelemem!" cevabını verir. Bu hikâye eskiden beşiğe çok ehemmiyet verildiğini aksettirse gerektir.

BEYKOZ

İstanbul'da Boğaziçi'nin Anadolu kısmında bir kaza merkezi, güzel bir sayfiyedir. El yazması bir vesikaya nazaran, Sultan III. Selim zamanında Mehmed Dede isminde bir mevlevi, İtalya'da öğrenip gelerek burada açtığı bir tezgâhta cam ve billûr (kristal) dan bir hayli san'at eserleri vücuda getirmiştir. Bunlardan yaldızlı billûr kâseler, sahanlar, bardaklar ve şişeler yapmıştır ki bunlara "Beykoz" namı verilmiştir. Şeffaf ve camdan mamûl olanları ve süt rengi ve boyalı çiçekli bar-

dakları da vardır. Bunların içerisinde zarif lâlelikler, gülâpdanlar da yapılmıştır. 5 liraya şişeleri, 15 liraya bardakları ve güzel lâlelikleri, 100 liraya büyük yaldızlı kaseleri ve 500 liraya kadar da leğen ibrikleri satılmaktadır. Daha sonra çeşmibülbül denilen fevkalâde zarif bir eser çıkarılmıştır ki bundan "Çeşm–i bülbül" kısmında bahsedeceğim. Yalnız söylemeden geçmeyelim ki zaman zaman bu tezgâhlar faaliyetlerini durdurmuş ve zaman zaman padişahların himayesiyle yeniden açılmış ve Sultan Mecid'in bir hatt–ı hümâyunu ile Paşabahçe'de de bir tezgâh vücuda getirildiği tespit edilmektedir. Süt renginde "Kırılmaz" adı verilen tabaklar, beyaz ve menevişli boncuk tesbihler burada yapılmıştır.

BEYKOZ CAM LEĞEN VE İBRİK

Akibet Beykoz denen gayet güzel bir yerde de Mârifet meydana gelmiş, âferin Mehmed Dede

BIÇAK

Kelimenin Türkçe aslı "Biçek" dir. Herkesin bildiği et bıçağı, ekmek bıçağı, kasap bıçağı, sebze bıçağı, meyva bıçağı olduğu gibi, sünnet bıçağı, kurban bıçağı, Gi-

rit bıçağı, Vidin bıçağı, Bursa bıçağı gibi cinsleri de vardır. Hattâ baba bıçağı, kalyoncu bıçağı, kalkandelen ve yatağan bıçağı gibi birçok da büyük bıçaklar vardır. Meşhur kalemtraş ustaları tarafından hususi şekilde yapılıp üzerine damga vurulan sünnet ve kurban bıçaklarından maada, büyük adamlar için mahsus yaptırılıp saplarına kıymetli taşlar konulan bıçaklar, hançerler vardır. Bunlar taş ve altını itibariyle haylice para eder. Bir de damgası, yâni ustası itibariyle para edenleri vardır ki diğer emsâlinden beş on misli fazlaya satılır. Meselâ 10 kuruşa satılan bayağılarına karşı, 300 kuruşa satılan bu kıymetli bıçakların değeri demirindedir. Bunların içerisinde asırlarca kullanılıp da ağzı bozulanları, kesmez bir hâle gelenleri yoktur. Büyük bıçaklarda bu kudret tabii ziyadedir.

Bunun erbabı bir çalışta bir insanı ikiye böler, bir büyük hayvanı ortasından ayıranları pekçoktu. Fakat bu biraz da kol işi, biraz da idman işidir. Birgün Bedesten'de bir büyük saldırma almıştım, erbab bir adam geldi, pek beğendi, o büyüklükte bir bıçağa vurup, ağaç keser gibi diğer bıçağı ikiye böldükten sonra, "Evlât buna Cezair çeliği derler. Biz bununla 12 kat kıvrılmış keçeyi keserdik" demişti. İşte Türkiye'de yapılan üstad bıçakları, üzeri altın çakma yazılarla bezenmiş ve âlâ bir sap ve kabartma gümüş kınla da süslenirse, bıçakları 50—100'e ve büyük tanınmış tarihi zevâta mahsus olanlardan da 300'den 500 liraya kadar satıldığı görülmüştür. Fakat tabii bunların sapları yeşim gibi kıymetli taşlardan yapılmış olup, kınlarına mercanlar oturtulmuş ve kıymetli firuzelerle işlenmiş bulunur. Bunların hançer, gadarre gibi adlar alan, padişahlara mahsus bıçaklardan binlerce lira edenleri vardır. Fâtih'in, Yavuz'un zümrütlü hançerleri ise kıymet takdir edilmeyecek derecede mühimdir. Bunlar Topkapı Sarayı Müzesinde mahfuzdur. Bunlardan başka üç bıçak bir kılıfta ahçıbaşı bı-

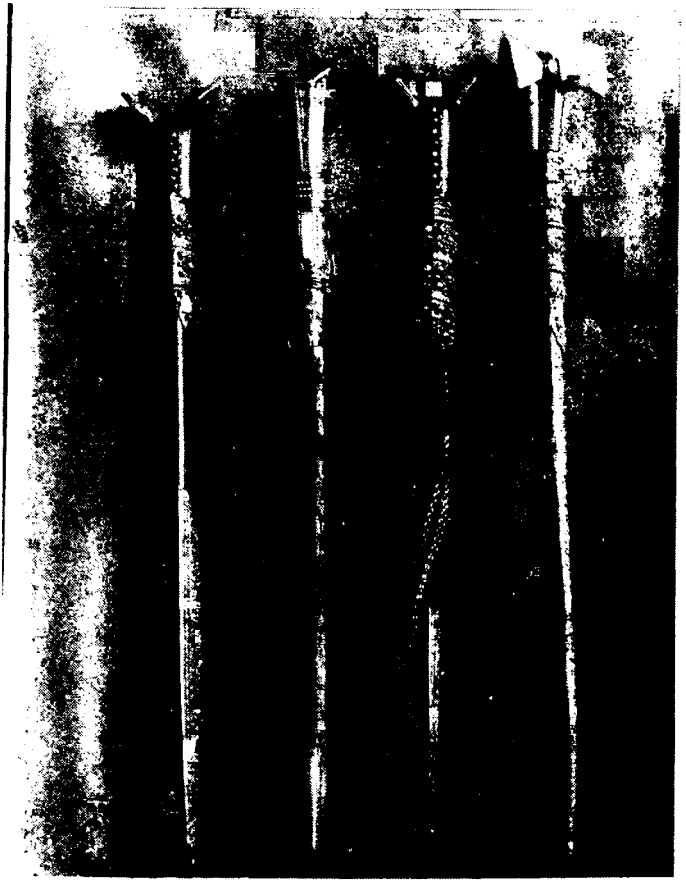

YATAĞAN BÜYÜK BIÇAK (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

çakları ile kurban ve sünnet bıçaklarının içinde de 50 lira kadar edenleri görülmüştür.

Sapın içinde nargile maşası veya diğer pek küçük bıçaklar yerleştirilmiş som saplı ve arka tarafları kalın ve ucu sivri Girit bıçakları da makbuldür. Sapı ince ve zarif yapılmış olup ağızlarında işlemeleri olmayan bir arşın kadar uzunluğunda sapıyla beraber aynı şekilde kabartma, gümüş kalyoncu bıçakları da 60 lira kadar eder. Daha ucuzları da vardır. Baba bıçağı, İzmir ve Prizren yatağanı ile Bursa'nın aynı büyüklükteki saldırmaları da 30'dan 100 liraya kadar ederler. Bir de eski Bursa ustalarının yaptıkları açılır kapanır çakılar da şimdi kullanılan İngiliz çakılarından çok üstündür.

Cümle dostlar bana düşman olıcak
Araya girdi hemen kanlı bıçak

BİLEZİK

Kadınların kollarını tezyin eden "Bileklik", "Bezeklik" bilek bezeği ve nihayet bilezik halini almıştır. Bu tezyinat bizde pek eski olup, bakırdan, gümüşten, altından, fayansdan, billûrdan, hülâsa herşeyden yapılmıştır. Eski kabirlerde zuhur eden mineli ve cidden antika demeye lâyık bileziklerden tutunuz da üzerinde zümrüt, yakut, pırlanta olanlardan binlerce lira değerinde olanları da vardır. Şimdi moda olan Halep işi bilezikler ve sonra çıkan kalın bilezikler, Kayseri burması, Trabzon hasırı denilen altın ve gümüşten yapılan bilezikler, maliyet fiatından ancak % 10 ve 20 kârla satılabilir. Gümüşten yapılmış eski bilezikler ise hemen hemen gümüşün iki misline satılır. Camdan, boncuktan bilezikler, çocuk işi sayılırsa da bâzı kullananlar da vardır. Mısır'da ve Afrika'nın bazı mahallinde ayak bileklerine takılan ayak bilezikleri de vardır. Bunların çok ağır altından yapılmış olanları da görülmüşse de altının kıymetinden başka değeri yoktur.

BİLLUR (KRİSTAL)

Camın saf ve beyaz kısmına derler. Aslında billûr, büyük kristaller ve hatta bazen tek kristal hâline getirilmiş camdır. Billûrdan kâse, tabak, bardak, kadeh, sürahi vesaire yapılır. Bohemya'da, Fransa'da, Venedik'te, İngiltere'de, hattâ İran'da ve Türkiye'de dahi yapılanları vardır. Bilhassa I. Mahmud devrinde Fransa'dan getirilen ustalardan öğrenen İstanbul billurcularının yaptıkları büyük ve al renkli ve yaldızlı büyük ay yıldız kapaklı sahanlar, kapaklı sahanlar, kâseler ve destiler, bronz kapaklı aşure destileri çok kıymetlidir. Koyu al, nefti, yeşil ve minelileri ise cidden enfestir. Bunların büyük al ve yaldızlı destileri ve kapaklı büyük sahanları 100'er 150'şer lira değerindedir. Mineli al ve nefti kâse ve bardaklar, kapaklı ve tabaklı olmak şartiyle 50 liradan 100 liraya kadar edenleri de vardır. Beyaz ve gayet şeffaf kesme bardaklar 30, dilimliler 25 ve düğmeliler 20 lira eder. İşte bunlar birinci nevidir. Daha eskileri de vardır. Bunlardan bir tane padişahlara mahsus nargile şişesinin büyük bir fiata satıldığını hatırlarım. Beyazlardan döküldükten sonra tezgâhlarda traş edilenlere ise "Kesme" derler. Bunların bir büyük kâsesi 100 lira kadar eder. Fakat kapağı ve tabağı tamam, çatlak olmayan ve pürüzsüz olan billurlar makbuldür. Bir çatlak 100 lirayı 1 liraya indirmeye kâfidir. Billurlar İstanbul'da pekçok bulunur ve her sofrayı tezyin eder. Hattâ kapaklı bardaklardan birisinin içerisinde Şeyhülislâm ve kazaskerlerin kimseye göstermeden içebilmelerini temin için içerisinde ayrıca rakı teşkilâtı olanları da var. Bunlar kapaklı yuvarlak billur bardakların iç kısmına bir bardak daha yapılmış olup etrafı tabii açık ve ortasındaki bardak da yukarıda içilecek mahalde birleşir.

Rakı ile su ancak ağıza alınırken karışabilir haldedir. Hülâsa akla gelebilen her şekilde, şişeler, kadehler, sürahiler ve bilhassa 10 adet kapaklı bir deste bardak, 10 adet hoşaflık kâseler hep İstanbul zenginlerinin sofralarında yer tutmuş, anberbu, menekşe şerbetler bunlarla içilmişti. Bir kısmını yangınlar ve bir kısmını kırılmalar ve bilgisizce satışlar tüketmiştir. Nâdiren ele geçenler de pek mahduttur. Yenilerinde ise asla bu zevk olmayıp, allarında altın, yeşillerinde zümrüt, beyazlarında pırlanta rengi hissedersiniz.

BOHÇA

Aslı "Boğça" olup, hamam bohçası, elbise bohçası, çamaşır bohçası gibi türlü adlarla anılan bohçalarımızın ağır kumaştan yapılanları ve bilhassa bunların içinde pesent ve süzâni tepebaşı işlemeleri arasında 100 liraya kadar edenleri olur. Vasat derecede olanları 15 20' ye kadar alınıp satılır. "Kırkpâre" denilen parça bohçaları da vardır.

BONCUK

Cam karışımından tabii taşlara benzetilerek ve renk verilerek yapılan âdi boncukların envai pekçoktur. İçerisinde bizim Beykoz boncukları şaheser olup renkli bir tesbihi 300 liraya satılmıştır. Eski mezarlardan çıkan beyzi ve içerisi işlenmiş boncuklardan da para edenleri vardır. Diğer âdileri deve boncuğu, katır boncuğu gibi kaba semer boncuklarının navisini toplayanlar da görülmüştür. Amerikalılar mavi ve büyük yuvarlak kısmını boyunlarına takarlar.

Kıymetli midir padişehin dürr–iyetimi
Boncuk gibi gözyaşı döken köylü kızından.

BOYA

İran'da olduğu gibi bizde de boyanın nebatileri çıkar. Hind'den gelen küçük küçük böcek kurularından "Kuruboya" dedikleri halis kırmızıdan lâaller ve safrandan sarılar çıkarılır. Bizde yetişen al kök boyasından kırmızılar, cehri, nar kabuğu, soğan kabuğu, taze ceviz yaprağı ve kabuğu, kitre, yavşan, ayrık, çam kabukları, kaplumbağa otu ve daha birçok nebati şeylerden 40 nevi boya istihsal edildiği söylenir. Bunlar halılarımızda ve kumaşlarımızda kullanılmış ve solmaz halılarımız bu suretle cihanşumûl bir şöhret almıştır. 500 sene evvel dokunan halılar, kumaşlar, şâllar üzerinde, bugün dokunmuş gibi canlı renkler arzeden hep bu yerli nebati boyalarımızdır. Eski halıların sabit boyalarına ve bunların ucuz tedariki ihtimalinin gözönünde bulunmasına rağmen, Avrupa boyası kullanmak bir sınai cinayet teşkil eder.Avrupa boyasının âdisi bir günde,hattâ iki saatte,en iyisi beş senede solmasına ve bu boyaların âzami iyilerinin de 5 senede halıyı çürüttüğü muhakkak olmasına rağmen, zararın neresinden dönülürse kârdır diyerek eski nebati boyalarımızın tekrar tedarik edilerek kullanmaya başlamamamıza ne kadar hayret edilse yeridir. Hükûmetimiz yeni yeni servet kaynağı arayıp bulmaktaki maharetiyle boya işini nazar–ı dikkate alıncaya kadar Avrupa ipliğini boyamakta berdavamdır! İran hükûmeti gibi Avrupa boyalarını men'edip kendi asil boyalarımıza dönmek zamanı gelmiş ve belki de geçmektedir.

Şimdi sâbit boyanın kalmadı bir yerde izi
Boyadık her boyayı kaldı bir ancak filizi!

BOZMACI

Kuyumcular arasında modası geçmiş mücevheratlı malları alıp bozarak elmasını, altınını ayırıp tartı ile kuyumcu esnafına satanlara derler. Antikacılıkda zaman zaman bunları da arayanlar ve bilmeyerek satılan mücevherlerden divanhane çivisi büyüklüğünde zambak, haseki düğmesi gibi antika elmasları çıkarıp az kâr ile Avrupalılara satanlar olurdu.

BUHURDAN

Bakırdan, gümüşten, altından, hattâ pirinçten yapılanları da vardır. Bunların bakırdan sanatkârane müşebbek dedikleri bir tarzda ajurlu işlenip civa yaldızıyla yaldızlanan kısmı çok kıymetlidir. İçlerinde 100 liraya kadar satılanlar görülmüş olup bunlar hep İstanbul mâmulâtıdır. Adına "Tombak" da derler. Ve bu suretle damgalananlar da vardır. Bundan başka gümüş çakmalarla işlenenler, eski Şam ve Yemen buhurdanlarından daha fazla edenleri vardır. Bu buhurdanlar mutlaka yanlarında bir de gülâpdanla beraber satılır. Bir de, büyük ve daha san'atlı bir tarzda yapılmış Arap buhurdanları vardır. Bunlar Kandil gibi hem asılacak ve hem de yere konulabilecek vaziyettedir. Müzede büyük ve gümüşden mâmul bunlardan bir tanesi vardır. Her tarafı savatlı ve necef taşlarıyla müzeyyendir. Resmi "Kandil" bahsinde görülecektir.
Buhurdanların pek çok çeşidi olup bir liradan beşyüz

liraya kadar satılanları vardır. Hattâ fayansdan Çin ve Saksonya işi olanları da görülmüştür.

Yanardı âteşi aşkile yer yer çifte micmerler
Buhurdanlar semâya neşrederdi anber–i sârâ!

BRONZ

Bakırla kalay karışımı bir madde olup bundan da buhurdan ve gülâpdan, şamdan vesaire yapılır. Tombak gibi civa yaldızlarıyla süslenenleri bulunur. Bundan mamul eşyanın da bakır gibi nefisleri ve kıymetlileri de vardır.

BORU

Ses çıksın çıkmasın ve her neden yapılırsa yapılsın kıvrılmış kâğıt veya kamış gibi ortası delik uzun birşeye boru derler. Bunların bazıları türlü türlü nam alarak musiki aleti olmuştur. Bunun en güzel, en millisi asker borusudur. Kulaklarımız buna pek alışıktır. Bunların içinde kıymetlileri vardır.

BURSA ÇEKMESİ

Yollu yollu dokunur, bir çizgisi ipek, bir çizgisi iplik olan Bursa kumaşlarıdır. Vasat derecede bir kumaş olup antikası yoktur.

BÜRÜMCÜK

Kıvratma dedikleri bükülmüş ipekten kıvırcık olarak ev-

lerde, tezgâhlarda dokunan en kıymetli Türk çamaşırlığı olan bir nevi ipek bezdir. Bunların iplik karışığına da "Helâli" derler. Güy ipek kumaş ve ipek bez giymek erkeklere haram olduğundan bir tutam tuzla şarabın helâl oluverdiği gibi biraz keten veya pamuk ipliğiyle de bu bürümcük helâl oluverirdi. İşte adlandırma şekli bu olan helâliler, bürümcükler kolay eskimez, kullanışlı, en iyi ve en güzel bir çamaşırlıktır. İnce fanilalardan daha iyi ve daha ucuza mal olur.

CAM

Bildiğimiz pencere ve levhalarda kullandığımız camlar Türkiye'de oldukça eskidir. Selçuklular devrinde Konya'da yapılmış olan biraz bulanık ve dalgalıdır. Enkaz arasında renklileri de zuhur etmekte olup camilerimizin pencerelerini tezyin eden renkli camlar da pek eskidir ve Türk mâmulâtıdır.

CAMADAN

Başlıca kadifelerden, çuhalardan yapılır. Kolları dikişsiz olanlarına da cepken derler. Yakası ve kol kenarları sırma veya gaytanla süslenir Gaytan sımsıkı ve âdeta çiçekler, resimler teşkil ederek işlenir. Buna salta da derler. Hülâsa camadanla cepken, salta ve sarka birbirinden pek az farklı şeylerdir. İyi kumaştan ve iyi harclı olarak yapılanlar oldukça para ederler.

CAR

Bir nevi şâl ismidir. Bir zamanlar kadınlar bunu omuz-

larına alırlar ve bir nevi tesettür vazifesi gördürürlerdi. Asıl car şâl, dört arşın boyunda bir top olup ekserisi siyah ve ortası boştur. Bazılarında köşeler daha büyükçe dokunur ve tabiatiyle kenarları da ince işleme dokuntuludur. Ayrıca çiçeklerle de donatılıp yatak ve duvar örtüsü yapılırdı. Şimdi bilardo örtülüğüne de elverişlidir.

CEVHER

Her şeyin aslı maddesi demek ise de kuyumcu ve halk ıstılahiyle, yakut, zümrüt, inci,pırlanta ve elmasa "Cevher" denir. Birkaçının biraraya gelmesine cevâhir, bunu alıp satana cevahirci, cevherlenmiş eşyaya mücevherat deriz. Fenni istilâhlarda kömüre de cevher derler. Şimdi metruk fakat yeni yazıya tatbik kabiliyeti olan eski edebiyatın ebced hesabındaki noktalı harflere "Cevher" derler.

CENBİYE

Bir nevi eğri Arap kamasıdır. Araplar kullanır. Yemen ve Hicaz cenbiyesi ortasından kıvrılmış âdeta çengel gibi bir bıçaktır. Bağdat ve Musul cenbiyeleri ise daha az eğri ve daha güzel Türk – vâri'dir. Araplar bunu tam göbeğinin ortasına bağlarlarsa da nasılsa cenbiye denilmiştir. Bunların sapları ve kınları gümüş tel sarmak suretiyle tezyin edilmiştir.Bazı ümerâya vaktiyle Türkler tarafından hediye edilen cenbiyelerden altınla bezenenleri vardır. Fakat büyük kısmının demirleri bayağıdır. Bunların altınları ancak kıymetine göre, gümüşleri de 20–30 liraya satılabilir. Fakat Bağdat ve Musul cenbiyeleri som veya sade gümüş saplı ve kabart-

ma gümüş kınlı olup biraz daha uzunca olur ve kıymetleri de 30'dan 100 liraya kadar satılır.

Yonına cenbiye asmışdı arap
Türk uyurken gece basmıştı arap

CIVA YALDIZI

Bakırdan, bronzdan ve hattâ gümüşten yapılan san'at eserlerine parmakla, pamukla sürülen hâlis altın yaldızıdır. Bu kısım yaldızlanmış eserlere "Tombak" derler. Halis yaldız bu olup, şimdi elektrikle yaldızlananlar gibi üç günde üç ayda çıkmaz, üç asır dayanır. Bakır, bronz mâmulatını ihya eder ve iki misli para etmesine sebep olur. Bunlardan asırlarca kullanılmasına rağmen yine altın istihsali kabil ve fakat elektrik yaldızlarından altın ümidi bir boş hayaldir.

CİLT

"Deri" mânâsına olup kitap kapları da deriden yapıldığı için adına bu nam verilmiştir. Kitap yapraklarını birbirine dikmeye "Şirâze", bunu yapan ustalara da "Mücellit" derler. "Şu kitabı ciltle" demekten "Şirazele" kasd edilir. Şirâze işi dibinden işleme, yâni bağlama, örme cihetinden de pek mühimdir. Şimdi eskisi kadar muntazam şirâze yapanlar da pek azdır. Fakat daha mühim olanı deriden binbir san'atla şemsekap vücuda getirmektir. Cilt sanatı bize İran'dan gelmiştir. Bu baptaki incelemelerime göre, hicri VIII. asırda Edirne'de ve IX. asırda İstanbul'da mükemmel üstatlar yetişmiş ve âdeta Isfahan, Herat, Şiraz ayarında ciltler yapılmıştır.

Bu nefis san'at da tezhip gibi, hattatlıkla beraber yürümüş ve bu gidiş asırlarca devam etmiştir. Bunların birincisi Yâkutülmüstasami Kur'an'larında mücevherat kakmalı ve altın çizgili ve içerisi hurda tezyinatlı ve şehnâmelerde ejder resimli ve içerisi hurda tezyinatlı olanlardır ki, bunları başlıca Herat Türkleri ve İsfahanlılar yapmıştır. Bugün içlerinde binlerce lira edenleri vardır. Bunların kenarları inci, ufak yâkut, zümrüt, peruze ile donanmış, ortaları ejderha, kuş, yılan ve aslan şekilleriyle bezenmiştir. İçleri gayet ince ve katıa tarzında kesilmiş meşinler ve kâğıtlarla rengârenk hurda şekiller verilmiştir. Bunlar da binlerce lira değerindedir. İkincisi de pek kıymetli olup Kur'an'larda resimsiz ve şehnâmelerde resimli olur ki bir çeşit olarak addedilebilir. İkincisi İsfahan tarzında gayet yüksek şemseli üzerinde Türk Hattıyla celi bir tarzda kabartma yazılar ve mükemmel hendesi köşebentler ve göbeklerle müzeyyen olup içerisi de baştan başa hurda tezhibler ile donanmış büyük ciltlerdir. Bunların içerisinde de 500 liradan 1000 liraya kadar edenleri vardır. Bu biçim ciltleri Selçuk Türkleri de yapmaya muvaffak olmuştur. Üçüncüsü biraz lâke tarzında üzerinde kabartma kuş şekilleriyle süslenmiştir ki bunların 300 liradan fazla edenleri de vardır. Bunlardan sonra içerisi ve dışarısı göbekli ve köşebentli derin şemseli büyük ciltler 100–150 lira, yalnız dışarısı mükemmel şemseli ve içerisi göbekli olanları 70–80 lira, dışarısı şemseli ve tek göbekli büyükleri 50 lira ve küçükleri de 15'den 50 liraya kadar edenleri vardır. Lâke kaplar ve ciltler hakkındaki bilgiler, "Lâke" faslında tafsil edilecektir. Bir de meşin üzerine gayet ince gümüş işlemeler vardır ki bu kapların büyükleri 50, küçükleri 15 lira kadar eder. Kaba işlemeli ciltbentler azami 10 ve Buharâ baskısı yani kalıp ciltlerin pek eskisi de 20 lira kadar eder. Buhâra da yapılan İran taklidi ciltlerin, en iyisi de ancak 10 lira değe-

rindedir. Arap ciltlerine gelince bunların deri üzerine Mühr–i Süleyman Küre, dılıglı küre, hendesi altın çizgili olanların da pek eskisinden 200 lira kadar edenleri de görülmüştür. Teberrükâtı vakfiyenin tahmini ve tespitine memur olduğum sırada bu ciltlerin pek mükemmelleri Eyüp Sultan Türbesinde ve oradaki Sultan Selim Camiinde görülmüştür. Burada, birbirinden mükemmel ve güzel büyük altı adet ciltli Kur'an ile Moğolca tefsir edilmiş ve dilce de kıymetli olan VII. asırda Şiraz'da yazılmış bir Kur'an ve 90X60 cm. eb'adında, "Sultan Ahmed" (*) ketebeli büyük ve müzehhep Kur'an'ı ve daha birçok kıymettar eşyayı Evkaf Müzesine naklettirmiştim. Tabii orada mahfuz olması icap eder. Bir de bir sultanda görüp yalnız kabına 13.000 lira verdiğim mücevheratla dolu Yâkutülmustasami Kur'an'ınının her nasılsa Avrupa'ya gitmiş bulunduğuna pekçok mütessifim. Bunun eşini ne müzelerimizde ve ne de bir yerde görmek mümkündür. Sultan Ahmed Camiinde tesadüf ederek Evkaf Müzesine gönderilmesini tensip ettiğim harap bir kuran vardı. Üzerindeki:

Mücellid bende–i ankar Sinân'ım
Solağ–ı Hazret–ı Şah–ı Cihânem

beytinden de anlaşılacağı veçhile kendi namına izafe edilmiş bir de mahallesi olan meşhur Solak Sinân'ın mahirane eseridir ki şimdiye kadar böyle bir mücellit ismini tarih kaydetmemiştir. Cildi de hakikaten emsalsizdir.

(*) O tarihte İstanbul'a iltica edip iki sene oturan Gilân hakimi Sultan Ahmed'e ait olduğu anlaşılıyor. Çünkü I. Ahmed o zaman 9 yaşında idi.

CİRİT

Şimdi yeniden meydan alan değnek oyununun suvarisi demek caizdir. Güzel atlara binip ellerine bir düzgün değnek alarak sol elinde de ucu çengelli diğer bir değnek bulunur ve at koşturarak meydana atılır, arkasından diğer bir süvari daha fırlar ve dengine getirince uzaktan ciridini fırlatır fırlatmaz atını aksi tarafa alabildiğine hızlandırır. Ve değneği yiyen veya kurtulan adam, bunun arkasına düşer ve bir kovalamaca başlar; o da ona yaklaşabilirse ciridini atar ve her def'asında atın karnının altına geçerek darbeyi yemekten kurtulur;diğer birisine daha saldırır.Bu suretle yapılan oyuna cirit oyunu denir. Buna mahsus Konya'da revganli değnekler yapılırdı. Ele geçerse bir iki lira etmek ihtimali vardır.

Tiridi yerdi oynardı ciridi
Senin ecdâdın onlardan biriydi

CURA

Bağlamanın en küçüğüdür. Saz nevinin oyuncağı gibi birşeydir. Daha büyüğüne de Anadolu'da doğrudan doğruya "Saz" derler. Bunlar yeni yetişip gelen medrese softacıklarının, daha doğrusu çömezlerin sazı idi; küçük olmasının sebebi, gizli çalınmak mecburiyetiyle babadan ve hocadan kolayca saklamak içindi. Ders bitip de hoca gitti mi perdeler kapanır ve çalınmaya başlardı:

İstanbul'a cura yazdım saz geldi
Bir top inci ak gerdana az geldi

ÇADIR

Eski çadırların âdisi çadır bezinden olup İstanbul'da ayrıca çarşısı vardır. Fakat hemen hemen çadırcı kalmamış gibidir. Askerin portatif çadırları, çadırcılara ait değildir. Eskiden rengârenk parça kumaşlarla süsleyerek yaptıkları avcı çadırları, seyyah çadırları oldukça makbul ve kır kahvelerinin tenteleri vs. bu esnafın imdadına yetişirdi.Saray çadırları ve bilhassa "Otağ–ı Hümayun" denilen debdebeli büyük çadırlar gayet mükemmel ve içerisi fevkalâde kumaşlardan yapılır ve işlemelerle tezyin edilirdi. Topkapı Sarayında bunlardan gayet büyük bir tanesi vardır. Kürt ve yörük çadırları ise huni şeklinde olmayıp âdeta bir ev gibi düz ve siyah yünden ve kilimden dokunmuştur. Bunlara asla yağmur geçmez, hattâ rüzgârdan da o kadar müteessir olmaz. Bunların içerisi harem ve hariciye olmak üzere yine kalın dokumalarla bölünmüş olup kendilerince kullanışlı bir vaziyettedir. Bunlardan "Otağ–ı Hümayun" tarzında süslenmiş eski kumaş çadırlardan birisi 250 liraya satılmıştır.

ÇAKMACILIK

Bakır, bronz gibi madeni maddeler üzerinde yapılan san'at eserine denir. Evvelâ, bir maden gayet ince ve mükemmel bir tarzda oyulur. Altın ve gümüşten çiçek veya yazı tarzında gömme bir surette işlenir veyahut çivi, çivi yazısı tarzında gümüş veya altın çiviler çakıla-

rak işlenir. Bu işlemeli eşya gayet kıymetli olup işlenen eşyanın kıymetini iki kat artırır. Kılıç, tüfek, bıçak demirlerine, şamdan, kazan gibi bakırlar üzerine tatbik edilir mühim bir san'attır. Bu yazıların elektrikle işlenip silindirle tesviye edilen kısmı muteber değildir. Fakat bu eski san'atkârlar artık kalmamış olup şimdi mecburen elektrikle işlemektedir. Ancak bunlar üzerinden bir asır geçmeden sökülmeye mahkumdur. Eskiden yapılmış olan bu tarzda işlenmiş bir şamdan ve bir kılıç, yüzlerce lira eder iken yenileri erbabınca o kadar makbul değildir. Yalnız şurasını itiraf etmelidir ki yeni usûl silindirden geçirilen yazılar daha düzgün olmaktadır.

Zeman olur ki hayâli cihan değer

denildiği gibi İstiklâl Savaşının muvaffakiyetle bitmesinden sonra halkın sönmez aşk ve hürmetlerini bir vesile ile Atatürk'e sunmak için, Ordu vilâyeti ve İstanbul namına nezaretini altında yaptırılan kılıçlar yeni yazı ile yazılmış. Hatırımda kaldığına göre, Ordulular namına sekiz on bin lira sarf edilerek yaptırdığım pırlanta ile murassa altın kılıç üzerinde "Dahi müncimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" yazılmıştır. Gerek demiri ve gerek tezyinatı itibarile mükemmel olmakla beraber, Koca Dahi'nin zaferine nispetle sönük olan bu kılıç münâsebetiyle arzetmek istiyorum ki bu san'atlar himaye edilirse gerektiğinde yüz ağartır.

Beğenmedim deyip başıma kakma
Kalbime ateşten bir çivi çakma

ÇAKMAK

Ateş çıkarmak için taşa vurulan çelik âlete ve bâzı tü-

fekleri ateşleme mekanizmasına denir. Bunlar çelikten yapılıp altınla süslenirdi. Çakmağı taşa vurmaya da çakmak derler. Ayrıca yapılmış olanların 10 liraya satıldığını gördüm. Çakmak eski Türk isimlerindendir. Topkapı Müzesine sattığım bir kitabın hattatı da, Çakmak adında idi.

ÇAKŞUR (ÇAĞŞIR, ÇAHŞIR)

"Çağışdamak"tan türemiştir. Çuha gibi kumaşlardan yapılan büyük şalvardır. Kadın için cep ağızlıkları ve uçkurlukları sırma kaytan ve klapdanlarla işlenmiştir. Bunun iyi yapılanları, evlâttan ahfada intikal eder, eskimek nedir bilmez ve her zaman giyilmezdi. İyisinin 100 lira kadar ettiği görülmüştür. 30–50 liraya kadar olanları da vardır.

ÇAMÇAK

Kulpsuz ve kapaksız tas gibi yayvan bir su bardağıdır. Billûrdan, kıymetli taşlardan, zergerdandan ve gümüşten yapılmıştır. Bunların tabakları ve kapakları olmaz ve dibi de tamamen düz olmadığı için bir masa üzerinde dümdüz durmaz. Ancak, kendilerine mahsus meşinden mahfazası olur, ekseriya kıra gidilince kullanılırdı. Şimdi bundan 12 adet toplayarak, meyva yendikten sonra, parmak uçlarını yıkamak için kullanıyorlar.İyisi 10 lira kadar eder.

ÇANAK

Türkçe olup kâsenin tam karşılığıdır. Bunlar yerli ça-

murdan ve kaba bir tarzda yapılır; büyüğü küçüğü olup, kapağı yoktur. Anadolu köylerinde çok kullanılır ve pek ucuzdur, hâlâ da yapılmaktadır. Bunun Kütahya, Rodos, İznik, Şam işi gibi olanları gayet makbul ve tanesi 300–500 lira ve daha ziyade eden antikaları da tabii vardır. Lâkin ne zihniyettir bilmem, bunun kabalarına çanak, Çin ve Saksonya gibi ince yapılmışlarına da kâse derler. Bu söyleniş yalnız kapak farkından değildir; "Kase"Arapçadan Türkçeleşmiş, çanak ise öz eski Türkçedir.

Kırup endişe–i meyle demâdem kâse–i aşkı
Her akşam aşk ile hörpürdetirdim bir çanak ayran

ÇAN

Çan pek eskidir. Kilise çanlarından başka vapurlarda, trenlerde kullanılagelmiştir. Daha küçükleri deve çanlarıdır. Bunlar Ankara vesair vilâyetlerde ve daha iyileri İstanbul'da yapılmıştır. Bunlar da Çarpala gibi Samatya'da yapılırdı. İç içe girmiş deve çanları Anadolu'da meşhur ve sesleri gayet güzel ve tannandır.
Küçüklerini koyunlara, keçilere, büyüklerini develere takarlar, büyükleri "Ağam zengin, ağam zengin" ortançaları "Neden zengin, neden zengin" küçükleri de "Şundan bundan, şundan bundan" der diye çanları lisan–ı hâl ile söylettirirlerdi. 50 lira kadar edenleri görülmüştür. Amerikalılar bunlara da düşkündürler.

ÇAPULA

"Çabuk ol ha"dan muhaffef olsa gerektir. Bir nevi ga-

yet hafif yaz ayakkabısıdır. Galiba Yemen taraflarında giyildiği için "Yemeni" de derler. Halep'de kırmızı renkte yapılır ve orta Anadolu'da yazın da giyilirdi. Çapula tabiri sırf Trabzon'da ve civar kıyılarda kullanılır ve çapul kolay olduğu için belki de bu nam verilmiş olsa gerektir. Tabii antikası yoktur.

ÇARŞAF

Aslı Farsça "Çarşeb" (Gece örtüsü)den gelme olup,başlıca yataklarımıza serdiğimiz ve yorganlarımıza kapladığımız dokumalara denir. Bunun eski ve işlemelileri içinde fevkalâde para edenleri "İşleme" bahsinde arzedilecektir. İnkilâptan evvelki kadın çarşaflarının Bağdat'da yapılan sırmalı çeşidi oldukça para ederdi ve en son "Tayyare çarşafları"da hanımlarımıza pek yaraşırdı.

KAPALI ÇARŞI VEYA ÇARŞU-YI KEBİR (BÜYÜK ÇARŞI)

Sanatkârlar, tüccarlarla dolu hanlar, dükkânlar bunların an'aneleri, burada gelip geçenler, hattatlar, müzehhipler,minyatürcüler,kuyumcular ve teferruatı,gümüşcüler, yaldızcılar, bozmacılar, mübayaacılar, oymacılar, çakmacılar, kakmacılar, kabartmacılar, hakkâklar, kılıç–bıçak yapanlar, miğferciler, makascılar, makta'cılar, müttekâcılar, antikacılar, halıcılar, işlemeciler, şalcılar, tâmirciler, taklitçiler, sadefciler, zarfcılar ve daha birçok esnaf zümreleri... İşte size bir yığın serlevhalar ki bunların gülünecek, ağlanacak, ibret alınacak işleri, hak verilecek yerleri vardır. Başlıca antika ile meşgul

olunan kısmında neler olup neler geçmiş, nasıl aldanıp nasıl aldatılmış, bunların bütün inceliklerini tarafsız bir kalemle tasvire çalışacağım. Eskiden berî "Çarşu-yı kebir" veya "Kapalı Çarşı" denilen bu çarşı tam İstanbul'un orta göbeğindedir. Burasın derdi, dört tarafa açılan 16 kapısından girip çıkan eşyalar ve insanlar kadar çoktur. Bunların şimdiye kadar dertlerini anlatacak bir kalem bulunmamış "Çarşılı mı vur abalıya" kabilinden her kabahat kendilerine yükletilmiş, adları esnaf olduğu için ne ayarsız efendilerin kahrını ve istibdadını çekmiş. O kadar ki lisan-ı hal ile

Lâl olursun söylesem bir fıkra tâb-ı sineden
Bir sahife açsam ağlarsın kitâb-ı sineden

nakaratını terennüm ederken, tamirsizlik yüzünden kubbelerden dökülen yağmurlar tempo tutuyorlar,pencerelerden süzülen rüzgârlar ara nağmesi yapıyor ve heyet-i umumiyesi bu suzinâk faslın gırtlak nağmelerini ikmâl ediyordu. Avrupa musikisinin yetişemeyeceği derecede yanık olan bu gırtlak nağmelerinin bilhassa burada notası yazılacak kadar bariz ve tesirlidir. Sırf gırtlak için,tenceresini tavasını satmak için çarşıya başvuranlar, haciz edilen dikiş makinesini kurtarmak için yatağını dellâla verip yorganı rehin bırakanlardan tutunuz da, kızını oğlunu evlendirmek için bir yüz görümlüğü veya bir oda halısı almak için gelenler, hattâ metresine mücevherat almak için, kürk manşon almak için teşrif buyuran! harp zenginleri burada hep gırtlak nağmesinin ezeli âşinalarıdır. Kelepir kapatanlar, kazık yiyenler, muhayyer mal alıp geri veremeyen müşteri, malını veresiye verip bedelini alamayan esnaf, mal satıp ücretini alamayan dellâl, veya dellâllığını alıp da "Daha sızdırmadım" diye gürültü eden meyancılar veya malını satmak için esnafın yutmadığı bir yalana inandırmaya

çulışan mal sahibi hepsi hepsi bu gırtlak nağmesinin meclubudurlar. İnsan burada dönen dolaplara, çevrilen fırıldaklara pek çabuk ayak uyduruyor. Arada oynayan paraçıklar da bu pazarı alış–verişin daimi rakkaslarıdır.

ÇARŞI NE ZAMAN YAPILMIŞ: İstanbul fethini müteakip, tâ Sultan Ahmed'den Hipodrom (At Meydanı) denilen mahalden başlayarak Divanyolu tarikiyle uzanan Direkli Çarşı'dan başka Bedesten etrafında birkaç mağaza ve dükkân vardı. Bedesten, "Suk–ı sultânı" olunca orada dükkânlar yapılmaya başlanmış ve gittikçe çoğalmaya yüz tutmuşsa da hicri 915 (Milâdi 1509) den sonra Bayezid Camii şerifine vakf olmak üzere tabii ilâvelerde bulunulmaya ve mağazalar, hanlar yapılmaya başlanmıştır. Bir asır kadar bu terakki devam ettikten sonra 1030 (1620) da ve 1060 (1650) da zuhur eden yangın bunları süpürmüş ve yanmak ihtimali olmayan Bedesten yapayalnız kalmış ve 1100 (1682)'e doğru yavaş yavaş gördüğümüz çarşı haline gelmiştir. Eşref Merhumun

Hüdâyi bir külâh geydi bugün Kalpakçılar-başı

diye yazdığı mısradan da anlaşılacağı veçhile 1310 (1892) zelzelesinden birçok yerleri yıkılmıştır. II. Abdülhamid'in iradesi üzerine Nafıa Nezareti tarafından yeniden yapılmış ve bedeli Ziraat Bankası sahipleri tarafından taksitle ödenegelmiştir. Fakat tamiri sırasında:

Çaldımsa da mırı malı çaldım

mısraını, maddiyata tatbikten çekinmeyen işgüzar eller değdiğinden midir nedir kubbeler âdeta bir moloz yığını haline girdiklerinden, zavallı Çarşı harap olup gitmektedir. Bu suretle yapılırken beylik salapurya gibi

ziftlenenler, Çarşı yüzünden fazla ziftlendiğinden beş on sene daha tâmir edilmez Allah göstermesin yeni bir külâh giymeye namzettir. Zavallı esnafın

Dükkân kapısı, Hak kapısı, akmasa damlar

diye söyledikleri sözün darbı meseli ile mütenasip damlasa ne mutlu! âdeta şarıl şarıl akmakta kusur etmiyor. Yazın kubbelerin üstünde birkaç sürü keçi besleyecek otlar hasıl olur, kışın da önü bir dere halini alarak süzüle süzüle ta mağazaların ciğergâhına sızmakta kusur etmez.

ÇARŞININ İÇ KISIMLARI—Çarşının Nuruosmaniye'ye açılır Kılıççılar Kapısı, Mahmutpaşa, Mercan, Örücüler, Sebilciler, Çadırcılar, Bitpazarı, Zından Kapısı, Bayezit, Makascılar, Kürkçüler ve üç tâne yorgancılara açılır, bir de Sandal Bedesteni Kapısı olmak üzere onaltı kapısı vardır. İçinde 65 sokakta 2447 dükkân mevcuttur. Evliya Hanı, Aştarcı Hanı, Camili Han, Çuhacı Hanı, Rubiyeci Hanı, Zafrancı Hanı, Zincirli Han, Sorguccu Han, Alipaşa Hanı, Varakcı Hanı ve Bardakcı Hanı, Yarım Han ve Mercan Kapısı'ndaki İmam Ali Hanı namlarında oniki mamur, Küçük Zafrancı, Kebeci, Baltacı, Yolgeçen hanları gibi dördü harap, ceman onaltı hanı vardır. Pastırmacı Hanı, Çadırcılar'da Sarnıçlı, Makascılar'da Sepetçi ve Nuruosmaniye'de Yağcı, Mahmutpaşa'da Kaşıkcı hanları da, çarşı çatısı altında olmamakla beraber kapılara girecek çarşı koridorlarında ve dehlizlerde bulunmak itibariyle çarşı hanlarından sayılmıştır. Çarşı içinde olan şimdiki esnaf, yorgancılar köseleciler, haffıflar, kuyumculardan ibaret kalmıştır. Evvelce saydığım esnafın ise bazısı mahvolup gitmiş,bazası da perakende hâlinde yaşamaya çalışmaktadır. Çarşının, "Çarşu—yi Kebir Ümran Cemiyeti"adlı bir esnaf cemiyeti vardır ki mevcut olan zümreler bu nam al-

tında toplanmış ve bir de Orta Sandık'ı kurmuşlardır. Eskiden her zümrenin bir loncası ve bir de orta sandığı vardı. Şimdi birleşik bir halde yalnız bu cemiyete bağlıdırlar.

DUA MEYDANI: Bedesten gibi evvelce burada da dua edilen bir tulumba meydanı vardı. İki tulumba, techizatiyle beraber burada ihtiyaten hazır bulunur ve bir yangın başlangıcında söndürmeye çalışırdı. İşte eskiden, yenileri bu hanları dolduran, eskileri bedestenleri, antikacı mağazalarını süsleyen eski sanat eserleri, şâllar, lahuriler, kişmirler, müreccahlar, anberserler, vâlide şalları, Bursa, Şam, Bağdat, Halep kumaşları, eski Selimiye, Sevai, Süzani, Pesent, Tepebaşı gibi ecdaddan ahfâda intikal edegelen zarif ve sağlam kumaşlarla, içlerinde bir tanesinin bin lira etmek ihtimalleri olan bu kıymetli kadifeler,çatmalar eskiden başlayıp gittikçe artan idaresizlik ve gaflet yüzünden yerlerini Avrupa'nın çürük matahlarına bırakıp gitmiştir. Ne kerrâkeli, mor hareli kalmış ne de:

Gül yanaklı, gülgüli kerrâkeli, mor hâreli

diye terennüm eden Şair Nedim..

Çarşı evvelce şarka, garba nefis eşyanın sergilendiği bir yer olup iyi ve parlak günler görmüştür. Şalcılar, çuhacılar, astarcılar, rubiyeciler, zarfcılar hep kendi adlarına hanlar yaptırmışlar; varakcılar, izabeciler, altıncılar, gümüşcüler, halıcılar gibi her biri yüz dükkâna sahip esnaf yetiştirmiş ve bu hanları doldurmuşlardır. Bu kudretli zengin sanatkârlar, minacılar, tüfekciler, kılıççılar, bağa, fildişi işleyenler, kalemtraş ve makta yapanlar, tesbihçiler, müttekâcılar, makascılar gibi birçok sanatkârlar sanatlarıyle beraber mahvolup gitmişlerdir.

ÇARŞININ İNZİBATI: Çarşının gece bekçiliği, cemiyetin nezareti altında olup bir bekçibaşı idaresinde

otuziki bekçi tarafından görülür. Bekçiler gündüzleri polise yardım eder, geceleri bekçilik ederler, akşam yaklaştığı zaman sopalar elde olduğu halde büyük kapıları ve dar yerlerdeki sapa kapıları kaparlar. Küçük kapılardan, "Haydi haydi" diye bağırarak çarşıdaki yabancı halkın yavaş yavaş çıkmasını beklerler,istediklerine göz yumup, çarşının cadde olması itibariyle bir kapıdan girip bir kapıdan çıkmak isteyenlere de yol verirler. İçeride hiçbir esnaf kalmayınca küçük kapıları da kapayıp düdüklerini öttürerek, herkes kendi mıntakasına çekilir ve bir vukuat zuharunda yine düdüklerin yardımıyla birleşirler. Yangın vukuunda bile, eskiden padişah fermanı olmadıkça içeri girmek yasak olduğundan altmış sene kadar evvel büyük bir antikacı dükkânı yandığında, polisler çarşıya, kapıyı kırdırmak suretiyle girebilmişti. Burada II. Mahmud'un muhallebi yediği ve hâlâ eski tarzda muhafaza edilen bir muhallebici dükkânı (Çukur Muhallebici) yanında akar çeşme ve daha yukarıda da birkaç ufak çeşme vardır.

TEREKECİLER:Fakir ahâlinin son eşyasının satıldığı ve son başvurulan yerdir. Bazısı Çadırcılarda hırdavatçılık eden, bazıları büsbütün seyyar bir halde bulunan düşük bir esnaf kıdesi, çarşıya getirilen eşyanın başına toplanırlar veya bir vefat vukuunda müzayede mahalline getirilen eşyanın başına geçerlerdi. Bunların çoğu Hacı Hasan Sokağından diplomalı (!) olduğundan müzayede başlayınca meselâ 50 lira eden bir eşyayı 100 kuruştan başlayarak azami onbeş liraya çıkarırlar. Birisinin üstünde kalır ve aralarında toplanan para ile eşyanın bedelini öderlerdi. Böyle birkaç kalem mal alırlarsa ilk fırsat buldukları yerde evvelâ parasız ve iş bilmez adamlara beş on kuruş vererek yine aralarında yaptıkları müzayede neticesinde 15 liraya aldıkları malları 50—100 liraya çıkarıp farkını aralarında paylaşırlardı. Buna "Mal kapatma" denirdi. Ayrıca kendi mal-

larına beş misli kıymet koyarak müzayedeye çıkarıp etrafına geçerek muayyen bir miktara kadar artırırlar, bu sırada hariçten gelen alıcılar bu müzayedeyi sahih ve doğru zannederek bir iki pey vurdular mı mal onun üstünde kalırdı. Bu suretle 50 liraya aldıkları malı 300 liraya satar ve fazlasını yine kâr sayıp paylaşırlardı. Buna da "Tavcılık" denirdi. Bunlar bir kuruşa "On adım" 10 kuruşa "Küçük evlek", 100 kuruşa "Büyük evlek" derlerdi. İcabına göre bunun miktarı büyür, "Adım"bir lira, "Büyük adım" 10 lira "Evlek" 100 lira olurdu. Buradaki ortaklığın adı "İmşa"dır. Böyle bir müzayedede "İmşa'yım" diyen onlara dahil olabilir. Fakat gaflet olunmaya ki, "Deveden büyük fil vardır" denildiği gibi bunları aldatan da bulunurdu. Açıkgöz bir antikacı bunları kafese koyabilir, meselâ bir büyük müzayedede antika olan bir parçayı artırmaya başlar, maldan anlamayan bir tavcı güruhu da bilmeyerek iştirak eder,yani o kadar ki elden teklif olunduğunda beş liraya almak istemeyenler, bu mala, 100 lira da olsa yine müzayedede pey sürerler. Hele antikacı, biraz namlı ise, artırdıkça artırırlar ve bunu mahsusen yapmış olan antikacı çekiliverince mal 150 liraya üstlerinde kalırdı. Hemen parayı verip, mal bulmuş mağribi gibi eşyayı koltuklayarak diğer meşhur bir antikacıya götürürler, orada malın değerini, daha doğrusu değersizliğini anlayınca küfretmeye ve hattâ ağlamaya başlarlardı. Birbirlerine, "Sen sebep oldun, ben almayacaktım filan falan" diye çıkışırlardı. Velhasıl her alış–verişleri insafsız, câhilce ve gaddârane olan bu terekecilerin hiçbir zaman iki yakası biraraya gelmez, birkaç sene sefil sergerden hayatlarını sürükledikten sonra ölülerini de hükümet kaldırırdı. Fakat madem ki tarafsız kalem kullanacağımızı vaad ettik biraz da aksini konuşalım: "Allah kimsenin malını dellâla düşürmesin, lirayı dellâla versem 50 kuruşa çıkar" dedikleri ne kadar haklı ise, birgün eline bir seccade al-

mış kelli felli bir adam, bilmem hangi beyefendi gelip, "Evlâdım, bu seccâde bana dedemden kaldı, ona da dedesinin babasından kalmış. Gelirken Hacı Mustafa'ya gösterdim, 300 liraya alırım, dedi. Ben de seni hatırladım, arada sana işim düşer ve beni boş çevirmezsin. Haydi sen 250 liraya şu seccadeyi alıver de yüzümden 5—10 lira kazan" diye uzattı. Halbuki beş sene evvel seccadeyi 20 liraya ben satmıştım. Yepyeni bir Uşak seccadesi.."İnandın mı hapı yuttuğunun resmidir" diyen esnaf da yerden göğe kadar haklıdır. Allah herkese bilgi ve insaf versin. Yine bir gün çarşı komiseri, rica ederek beni bir dâvanın halli için çağırdı, gittim: Ümid edilmeyecek kadar elbisesi düzgün, yaşlı başlı bir adam, elinde bir saat, karşısında da meşhur tavcılardan ve daima polisce tâkibata uğrayan birisi... Efendi ısrar ediyor ve bağırıp tepiniyor: "Bana bu saatı 18 ayar diye sattı; 20 liramı dolandırdı. Halbuki saat ancak 5 lira edermiş ve altın da değilmiş" diyor; o birisi de, "Pazarlık ettin, aldın, altın olsa onu sana 20 liraya verir miydim" diyordu. Ben efendiye hitaben, bunun kaç dirhem olduğunu ve 18 ayar altının kaç kuruş olduğunu bilip bilmediğini sordum, "Evet" dedi, "Altın olsaydı 30 dirhem verirdi ve dirhemi de 350 kuruş ederdi" deyince bir sual daha sordum: "Bunun böyle olduğunu bilerek mi alıyordun?" "Evet" dedi, o zaman efendiye, "Madem ki bunun altın olsa 100—120 lira edeceğini biliyordun da, utanmadan bu adamı dolandırmaya teşebbüs ettin" deyince afalladı, "Demek ki aldatacak yerde aldandın, çok aldanmadın 10—12 lira aldandın. Eğer aldatmış olsaydın 100 liradan fazla aldatacaktın, ucuz kurtulmuşsun. Bir daha böyle şeyler yapma, hakkında adliyece takibat yapılır" deyince adamcağız çekip gitti. Komiserle tavcı da benim şu buluşuma hayret ve teşekkür ettiler. Halk içinde böyle insafsızca hareket edenler de vardır.

ÇATMA

Bir metre kadar uzunluğunda ve 50–60 santim eninde eski kabartma halı yastıklarının biraz büyüğü olan kadife kumaşlara derler. Bunlardan eski Aydos, Bursa, Bilecik çatmalarının içinde fevkâlade olanları vardır.Bunların 1000 lira ettiği ve daha büyük seccade tarzında olanların 3000 lira kadar ettiği vakidir. Bunlar gayet ince kilim gibi ipek bir zemin üzerinde kabartma kadifedir. Yavuz Sultan Selim, ganimet malı olmadıkça yerli malı giyerdi ve bilhassa Aydos malı kullanırdı deniliyor. Demek ki Yavuz'un bundan bir elbisesi ele geçse fevkalâde kıymetli olurdu. Şimdi ele geçen çatmalar Bursa ve Bilecik malları olup, Aydos çatmaları görülmemektedir veyahut biz anlayamıyoruz. Bunların 40–50 senelik parçaları da 50–80 lira etmektedir. Bu san'ata biraz himaye yüzü göstererek kumaşlar arasında yer verilse ve harikulâde mobilyalara kaplansa emsalsiz birşey olur.

Sanmayınız antikacı atması
Para eder Türkiye'nin çatması

ÇEKMECE

Göz göz çekmelere ayrılmış bir tarzda yapılan ufak sandıkçıklardır. Bunların Edirne mamulâtı tezhip,boya ve turaları bozulmamış olanları 150 lira kadar eder. 30–50–70 lira kadar edenleri de vardır. İsfahan tarzında sade fildişi işlenmiş olanların da 150 lira kadar edenleri vardır. Ağaç üzerinde kadife kaplanarak üstleri gümüş işlenmişleri de gümüşünün ve işinin derecesine göre 30–50 ve hatta 100 lira edenleri görülmüştür.

ÇERÇEVE

Levha, tablo ve ayna çerçevelerinden gayet süslü ve altın sıvama ağaç işlemelileri; saf altından ve gümüşten yapılmış olanları da vardır ve derecesine göre kıymetlidir. Yeşimden mamûl küçük ayna çerçeveleri de pekçok para eder. Bilhassa Topkapı Sarayı'ndaki altın çakmalı yeşim ve büyükçe ayna ise şaheserdir. Yaldızlı ve renkli Türk ve Bizans işi mavi ve fıstıki boyalı ağaç çerçeveler de 50–80 lira eder. Gümüş ayna çerçevelerinin de pekçok çeşidi vardır ve değerleriyle satılır. Minalı altın çerçeveler ise, altının ve sanatının güzelliği itibariyle binlerce lira eder.

ÇEŞM-İ BÜLBÜL

"Eser–i İstanbul" ve "Beykoz" maddelerinde de bahsedildiği gibi, Beykoz tezgâhtarlarından Mehmed Dede tarafından açılan cam fabrikasında ve Sultan Mecid'in emriyle Paşabahçe'de açılan tezgâhta, cam mamûlatının güzidelerinden gayet ince bir camdan fevkalâde imtizaclı bir surette verilen renklerle yapılan çizgiler, hâreler ve menevişlerle müzeyyen kâseler, bardaklar, testiler, yemişlikler, vazolar vesaire vardır.
Bunların çizgili ve hâreli olarak yapılan kısmına "Çeşm–i bülbül" denir. Düz yaldızlı olanlara Beykoz derler. Çeşm–i bülbülün hem çizgilisi ve hem de altınlı olan fincanları, gayet ince mücessem çiçekli âvizeleriyle renkli tesbihleri artık bulunmaz ve ele geçmez olmuştur. Büyük ve iyi cins destileri 200, kâseleri, bardakları 150–100–70–50 ve hatta 30 lira kadar edenleri vardır.İtalya'dan hâlâ gelmekte olan kalıncaları çeşm–i

bülbül değildir. Venedik'te yapılmıştır ve bunlar bilerek alınırsa yerli çeşm–i bülbülden çok ucuzdur. Dikkat etmek lâzımdır. Bir de çeşm–i bülbülün gayet az yapılmış ve pek ender tesadüf edilen açık mavi yani süt suyu renginde,

ÇEŞM–İ BÜLBÜL (Yemişlik ve Vazo)

ÇEŞM–İ BÜLBÜL

pek zarif ve pek ince bardakları vardır ki, kapakları yakut, zümrüt ve lâl renginde mücessem çiçeklerle tezyin edilmiş, çizgisiz ve jan-janlı "Ayn–ı şems" denilen şeffaf taş rengindedir. Bu parçalar, kırıksız ve çatlaksız ele geçerse 100'lerce lira değerindedir.

Kalbim ezgin sinede kan tâşı var
Çeşm–i bülbül kâsede gözyaşı var

ÇEVRE

İşlemeli büyük mendil olup köşeleri sırma ve ipek işle-

meli, kenarları oyalıdır. Az büyüklerine "Yağlık" derler. Eski efeler, köy delikanlıları kuşaklarının arasına silâh sokmak için bağladıkları silâhlığın üstüne doğru sarkıtarak kullanırlardı. Bayramlarda, düğünlerde giyilen elbiselerin takımlarındandır. Eski ve iyisi 50 lira kadar eder. Bunların karanfil, lâle, nar, karpuz, yelken şekli işlemelileri de vardır. Bunlar Macarlarda, Sırplarda, Romenlerde, Bulgarlarda ve bütün bizden ayrılan Balkanlarda hâlâ işlenmektedir.

Sırmalı çevresi vardır efemin
Bahtı da kendine yardır efemin

ÇIKRIK

Eski dokumaların ipliklerini sarmaya mahsus bir âlettir. Bir elle çevrilir ve yanındaki "Nezik"ten ipi alıp sarar.

ÇİNİ

Çini dediğimiz porselen ve fayans kapların en eskisi ve en iyisi Çin'den geldiğinden bunların hepsine birden "Çini" denilmiştir. Hakiki ve sahihinin Çin metaının adıdır. Avrupa bu san'atı Çin'den öğrenmiştir. Çin'de 100 senelik süzülmüş kireç ve toprak kuyuları vardır ki bunlar mülk gibi tapu ile ecdattan ahfada intikal eder. Çinliler bu kadar güzel ve kıymetli metalarını, böyle ehemmiyet vererek yaparlar. Bunların içerisinden Ming devrine ait olan güzel bir vazo 5000 lira eder. Famiroz

ve Famivertlerden ise 500–800, hattâ bin liraya kadar satılanları vardır. At–dalağı denilen kırmızı, mâvi, beyaz, deve tüyü, tahini, sarı, kahverengi, lâcivert üzerine çiçeklileri ve düz beyaz kendinden hârelileri vardır. İstanbul'a mâvi ve beyazla deve tüyü çok miktarda gelirdi. Bir de lâcivert ve üzeri yaldızlı olan küpleri yüzlerce lira eder. Bunların yaldızlı ve yazılı olan büyük parçaları 1000 lira kadar eder. Yazılıların bir de kalın ve kırmızı çizgili, kapaklı beyaz kâseleri vardır ki o kadar kıymetli değildir. Mâvi beyaz tabakların iyisi ve büyüğü 20 liradan 100 liraya kadar satılır. Maydonos desenlilerin en iyisi 30 lira eder.

Sürahilerin 2 ve hatta 3 boğumlu büyük ve eskileri 500 – 800 lira kadar edenleri vardır. Gülâpdanların da iyisi 100 lira kadar eder. Bu gülâpdanlardan boğazı kırılıp kesilerek, hokka vücuda getirilir, gümüşlendikten sonra belli olmazsa da Çin'de bu şekilde hokka yapılmaz; yapılanları görülürse yeni olduğu muhakkaktır.Bir defa, dört köşe ve kenarları içeriye doğru basık, mâvi-beyaz eski olduğu muhakkak olan bir hokka elime geçmiş ve o zaman Müze Müdürü olan Halil Edhem'e vermiştim ki cidden ehemmiyetliydi. Kırmızı ve yeşil, sarı çiçekli, hattâ bâzıları kabartmalı kâseler ve gülâpdanlara Kanton'da yapılan Çin metaı olduğu için "Kanton" denir. Şeffaf olmadığı halde boşluğu ve doluluğu belli olacak kadar görünenlerin gayet ince ve zariflerine "Fağfur" derler. Bunların nâdiren kâseleri ve çok defa fincanları görülebilmiştir. Velhasıl bu çini evâninin çok nevileri ve cinsleri ve hatta bir yığın damgaları vardır. Bu damgaların bâzıları anlaşılmaz bir halde bir iki çizgi veya bir yaprak yardımıyle bilinebilir.

Kâşi ve fayans dedikleri duvar çinilerine gelince; bunlar Çin'den gelmiş olmayıp sadece adları çinidir.Kütahya, İznik, Rodos, Şam, Diyarbakır, Konya ve daha bazı yerlerde yapılırdı. Bunların iyisinden birbuçuk metre-

karelik beş on parçadan ibaret bir levhanın 5000 liraya satıldığı vâkidir. Konya'da Karatay—ı Kebir Medresesi ve Sırçalı Medrese ve daha başka yerlerde Selçuk çini-

ÇİNİ TABAK

lerinin hârikulâdesi görünür. Bunlar bir rivayette İsfahan'dan getirilmiş denilirse de, renklerin imtizacında ve yapılış tarzında görülen bâzı işaretler, bunların Selçukluların kendi imalâtları olduğu anlaşılmaktadır. Şurada burada görülen ve toprak altında zuhur eden ocak yerleri de bu iddiayı tevsike şimdilik kâfi görülmelidir.

MİNG DEVRİNE AİT ÇİNİ VAZO (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Güzelsin' hem kibarsın' sözlerimden sen kırılmazsın
Uzun yollar güzâr etmiş metâ—ı Çin'e benzersin.

ÇOMAK

Aslı çommak olup ucuna bir yuvarlak takılmış gibi tabii olarak yapılmıştır. Bu kalın değnekler, boyanır, cilâlanır ve silâh taşımaya tenezzül etmeyen eski kabadayılara gece bastonu olurdu. Asrımızın başında Konya'da Sipahipazarı'nda bunlardan birisinin 80 kuruşa satıldığını hatırlarım. O zamanki 80 kuruşun bugün 500 liradan fazla edeceği düşünülürse, bunun da antikası olacağı umulur, fakat bir başkasına tesadüf etmedim.

ÇORAP

Eski zamanlarda olsun yeni devirde olsun Türk köylü kadını, kendi çorabını, kocasının çorabını kendi evinde örer.İnce fabrika çoraplarını ayağına sokmaz,giyse bile üç gün dayanmaz. Bunu takdir eden köylü kadını, kendi maharetiyle çoraplarını örer ve çocuklarına giydirir. Yünden, tiftikten örülen bu ince erkek çorapları o kadar iyidir ki yalnız sağlamlığından değil, güzellik itibariyle de pek âlâdır. Bunların Konya'da, Sivas'ta, Antep'te ve daha bazı yerlerde çok güzelleri örülür. Kadın çoraplarının üzeri renkli ve çiçekli olur. Hocanın, "Mesih câizdir" dediği, kilimden daha kalın ve sıkı olup, bundan dolayı kendi kendisine dimdik ayakta durabilen çoraplar ise Erzurum cihetinde örülür ve deveciler giyer.

ÇUBUK

Ağızlığın büyüğüne ve lülelerle içilen cinsine derler. Bunlar fildişi, pelesenk, abanoz gibi şeylerden yapılır. Doğrudan doğruya yekpâre veya vidalı olarak gümüşten telkâri, savatlı ve çiçekli olarak yapılanları da var-

dır. 30–50 santim uzunluğunda olan bunların ağıza gelen yerine kehribar ve ucuna da sigara lülesi takılır; bir kısmı da yasemin ve acem kirazı denilen ağaçlardan ve üç arşın boyunda uzun bir şekilde olur.Bunların ağızlıkları hemen hemen bir çocuk yumruğu büyüklüğünde eski kırmızılaşmış kehribar, ortasına altın çakma yeşim veya mineli altın ve sonunda da yine kalın ve kehribardan yapılan başlıklar takılır, saraya mahsus olanların elmas ve pırlanta ile murassa olanları da vardır.

ÇUBUK ALAYI: Eski saraylarda bir çubukçubaşının idaresi altında bir ateşçi ve on da çubukçu olurdu. Meselâ Kubbealtı vüzerâsına veya hususi ziyafetlerde büyüklere mahsus çubuk şu suretle tevzi edilirdi. Evvelce bir çubukcu salona dahil olarak elindeki taktuka (gümüş kaplama dikdörtgen şeklinde gayet büyük bir nevi kül tablası– denilen umumi tablasını ortaya koyar.Arkasından da sırmalı cepkenli ve ipek kaytanlı,saltalı,on çubukcu ellerinde uzun çubuklar, lüleleri tütünle dolmuş, mahsus adâbı ile girerek çubuğun lüle tarafını taktukaya hesaplı bir surette koyarak baş tarafını yavaş yavaş çevirip misafirlerin tam ağzı hizasına getirirler. Misafir de bunu sol eliyle kavrar,bu sırada elinde sitil içerisinde fındık ateşi denilen ateşler dolu olduğu halde çubukcubaşı da girerek lülelere ateş tevzi edip çıkar, çubuklar savrulmaya ve anber kokulu kahveler höpürdemeye başlar.

Çubuklardan dumanlar savrulurken cevv–i eflâke
Düşerdi ansızın bir kaç vezirin kellesi hâke.

ÇUHA

Gayet sağlam ve kalın bir kumaş nevidir. "Velur" çu-

hası pek makbuldür. Bundan cübbeler, çakşırlar yapılır; üzerine sırma ve kaytan işlenir. Pek eskiden bu nevi kumaşların sarısı çok makbuldü. Kahverengi ve mavisi de vardır.

DAMA

Eski bir oyundur. Dört köşe tahta üzerine çaprazvâri 32 siyah, 32 beyaz kareler yapılarak 12 siyah ve 12 beyaz taşla oynanır, meraklı bir oyundur. Beyaz taşlar fildişi, siyahlar abanoz ve tahtası da mükemmel işlenmiş ve yapılmış olanların 50 lira kadar edenleri vardır. Sultan Aziz bu oyuna çok meraklı olduğundan saray erkânı arasında bir de damacıbaşısı vardı.

Erken erken çıka geldi odama
Ben domina meraklısı, o dama.

DARBUKA

Dibine deri geçirilmiş, kulpsuz bir testiye benzer. Dümbelek nevinden bir çalgı olup, çifte nara gibi zurna ile beraber çalınır. Çalınırken her iki elin 10 parmağı kullanılır. Süratten parmakları görünmez derecede hızlı çalanları vardır. Asrımızın başlarında Kör Sâdık isminde bir zat bunu fevkalâde çalardı ve erbâbı, her ramazan gecesinde bu zata ücret olarak yarım altın verirlerdi.

DAMGA

Herşeyin sahte ve kalpını hakikisinden ayıran bir devlet

garantisi, bir kontrol işaretidir. Para olarak basılmışlarının dışında külçe veya işlenmiş altının üzerine 14,18,20 veya 24 ayar damgaları gibi,gümüşlere de 70, 80 veya 90 ayar damgaları vurulurdu. Sultan Mecid'in tashih–i ayar–ı sikke nizamnâmesi ile bu cihete bir kat daha itina edilmişti.

Kıldı tashih–i âyâr sikke–i Abdülmecid

tarzındaki müfredden de anlaşılacağı vechile, altınlar tashih edilmiş yeniden liralar ve bir liralık ziynet altınları ve "Beşibiryerde"ler darb edilmişti; hattâ bir hâtıra olmak üzere mahdut miktarda 10 altın bir yerde olmak üzere "Onu birlik" altınlar da basılıp o zamanki ekâbire hediye edilmiştir. Şimdi bu altının, 10 altın pahasına satılması lâzım gelirken, adetlerinin pek az olması itibariyle antikalaşmış ve 500–600 (Bugün 6500) liraya kadar satılmaktadır. Gümüşe de en yüksek olarak, 92 ayar ve "Sah" damgası vurulmuştur. Buna karşılık şimdi gümüş imalâtında bulunanların, hiçbir kontrola tâbi olmadan, kendi kendilerine 80 ayar damgası daha doğrusu bir "8" rakamı vurmakla iktifa etmeleri bilmem ne kadar doğru olur.

Ne kırılıştır o ne o dökülüş
Herkesin bildiği damgalı gümüş.

DAVUL

Pek eski zamanlardan beri çalgıların elebaşısı ve keyfe göre çalınır saz âletidir. Küçüğü ve büyüğü vardır. En büyüğüne de "Kös" derler. "Küs–i nevbet" tarihimize geçmiştir. Kösler, hayvan sırtında iki taraflı taşınır ve

binici tarafından çalınırdı. En büyüğü, "Fil Kösü" idi. Milli bandomuz olan Mehter Takımında kös bulunurdu. "Kös dinlemişiz" darb–ı meseli de meşhurdur.
Davul eskiden beri askerliğe ve herhangi bir resmi çağırıya rehber olur. Gazeteler yokken bu vazifeler davula gördürülür, davul çalınarak dikkat çekildikten sonra, yüksek sesle ilân olunurdu. Davul en ince musikiye bile rehberlik eder. Bize kaba görünür ise de, herkes kendisini sever. Hocaların "Saz haramdur" fetvâsından hariç tutulmuştur. I. Cihan Harbinde her gün çeşitli bahanelerle dinleye dinleye biraz usanmıştık, amma yine severiz. Ramazanın gelişi, sahur vakitleri ve kandiller davulla ilân olunurdu. Ramazan davulcularının şöyle bir türküsü de vardı:

Davulu taktım boynuma
Lengeri soktum koynuma
Şu evde baklava kokar
Vermeyenin vebâli boynuna.

DEFİNE

Türkçesi "Gömü"olup ecdâddan saklayıp da haber vermeden ölenlerin bıraktıkları veya daha eski zamanlardan kalma para ile altın ve gümüş eşyânın toprak altından çıkarılanına derler. Ecdadın gömdüğü evlâda ait olduğu gibi, antikadan sayılanları bulanlar da, kendi arsasında ise % 50, değilse % 20 alır.

DEĞİRMEN

Un değirmeni, hububat değirmeni, kahve değirmeni gı-

bi çeşitleri vardır. Un değirmeni, şimdi, fabrika olmayan yerlerde kalmıştır. Daha doğrusu un değirmenleri şimdi un fabrikası halini almıştır. Eskileri, rüzgârla çalışan yeldeğirmenleri ve akarsu ile dönen su değirmenleridir. Hububat değirmeni, Anadolu'da büyük taşlı ve ağaç saplı iptidai bir tarzda yuvarlak bir âlet olup bunun etrafına toplanan köylü,nöbetleşe evlerin ihtiyaçlarından olan pilâvlık bulgurlarını,buğdaylarını döverek ve çekerek imeci usulüyle hergün birininkini yaparlardı. Kahve değirmenlerinden bazısının önünde, iskemle büyüklüğünde bir arşın kadar tahtası bulunur. Fildişi sadef ve bağa ile işlenip süslenen bunlar, 20'den 50 liraya kadar satılır. Bir de pirinçten, bakırdan küçük el değirmenleri vardır. Bunların oymalı ve kakmalılarının eskileri 30 lira kadar eder. Eski zamanda Mudurnu'da, Kayseri'de ve daha bazı yerlerde yapılmıştır. Bunların üzerleri hâtemi denilen tarzda, küçük küçük yuvarlak ve zernişan işlemelidir. Bunların da 5 liradan 30 liraya kadar edenleri vardır.

Her buluttan nem kapar yağmur yağar su yükselir
Bir değirmendir döner amma suyu nerden gelir.

DEMİR HİNDİ

Aslı, "Temr–i Hindi" (Hindistan İnciri) olup, bize Hindistan'dan gelir. Ağacı lif lif hareli ve siyah renktedir. Bundan, tesbih, kutu, baston vesaire yapılır.Oldukça kıymetlidir. Bastonu 10, tesbihi 10, kutusu 5 lira eder. Bunun lâtif meyvesinden, susuzluğu gideren şerbet yapılır.

DELAİL-İ HAYRAT

Hayırlı işlere delâlet eden şeyler demektir. Müslüman Türkler salavât-ı şerife ve duaları, bazı âyetlerle beraber küçük bir kitaba yazıp tamamiyle tezhip ettikten sonra ortalarına doğru Mekke ve Medine'nin hayali tasvirlerini ve mukaddes emanetlerin resimlerini koyup ciltlerlerdi. Bunların sade Mekke ve Medine resimlileri 5 liradan 100 liraya kadar ve tezhibatı çok olanlar tezhiplerine ve hattatlarına göre kıymetleri değişmek üzere 500 liraya kadar satılanları olurdu.

DİPÇİK

Eski ağızdan dolma tüfekleri doldurup boşaltmak için yapılıp tüfeğin namlusuna sokulan ucu vidalı ve çengelli bir değnektir. Barut, saçma ve bez parçalarıyla doldurup dipcikle sıkılanır; icap ederse yine bu dipciğin ucundaki vidayı tersine çevirip oradaki çengelle sökülür. Bu dipcikler eskidir. İşlenmiş ve daha marifetlileri vardır. İçinde nargile maşası da bulunur. Bilhassa eski tabanca dipcikleri birkaç lira eder.

DİVAN

"Sedir, mânâsına gelir. Hususi divanlar da yapılır. Eskiden ayakta durmaya "Divan durmak" denirdi. Bizans kiliselerinden çıkma döküntü ağaçlardan uydurma divanlar da bu sırada antikacılar tarafından uydurularak yapılmaktadır. Bunların ağaçları eski ve yapılışı yenidir. Biz burada "Divan"dan bir takım kasideler ile son

harflerine göre alfabetik olarak tertip edilmiş gazelleri ihtiva eden şiir kitaplarını kastediyoruz. Ne varsa bu divanlarda vardır. Bunların nâdir ve matbu olmayanları kıymetlidir. Meşhur bir hattat tarafından yazılmış ve mükemmelen tezhip edilmişleri çok değerlidir. 40–50 hattâ 100 lira edenleri vardır. Minyatürlüleri ise fevkalâde değerlidir. Müzehhep ve iyi ciltli bir divan 150–200 liraya satılırken, minyatürlüleri ise 500–1000 lira ve daha ziyade edebilir.

Divânelerin hem–demi divâne gerektir
Divancıların rehberi peymâne gerektir.

DİVİT

Bir karış kadar uzunluğunda, iki parmak eninde bir kalemlikle bir mürekkeplikten ibaret, portatif hokka–ka-

TÜRK DİVİTLERİ

lemdir. Kalemlik ve kapaklı mürekkeplik ayrı ayrı da olur. Bunların gümüşten, bakırdan yapılanları içinde çok kıymetlileri vardır. Bakır ve pirinç divitlerin içinde de meşhur Kanbur Ahmed Usta'nın diviti, gümüş divitler içinde Mehmet Usta, Rumi, Fenni, Abdüllâtif Recâi gibi üstatların eserleri nam almışlardır. İki üç asır evvel gelip geçen bu üstatların yadigârları hâlâ ellerimizdedir. Kanbur Ahmed'in bir bakır diviti 100 lira, Mehmet ve Rumi'nin divitlerinin dirhemi 60 ve 80 kuruş, diğerlerinin 25–30 kuruş eder. Mehmet Usta'nın divitini kullananlar kazasker olur diye bir tefeül varmış ve bundan dolayı kendisi pekçok divit yapmıştır. Bu divitler 200 dirhem kadar yapılmak mutad olduğu halde 300 dirhemliği de görülmektedir. Hattâ bir defa tam bir okka yani 400 dirhem ağırlığında bir divit görülmüştür. Bunları softaların silâh yerine kullandıkları olurmuş. Bir defa da Genç Osman'ın tuğrasını havi parmak kalınlığında üç borulu, birbirine raptedilmiş ve kendisine uygun bir hokkasiyle beraber her kalemliğin ayrı ayrı kapakları bulunan, fevkalâde işlenmiş ve civa yaldızı ile süslenmiş 90 dirhemlik bir diviti 100 liraya satmıştım. Bilmeyerek, memleketimizden giden ve hem de emsali bulunmayan böyle bir diviti bir İngilize pek ucuz bir fiatla sattığıma hâlâ yanarım. Türk divitçilerinin pirinin "Cümleye Kuloğlu Mustafa Çelebi" olduğunu Evliya Çelebi'de gördüm. Fakat Rumi'nin divitleri hepsinden üstündür.

Hem okur, hem de yazar elde divit
Köyde hiç emsâli yok bir koç yiğit

DİREMLİK

Bir adı da, "Ölçü" mânâsına gelen "Vezne"dir. Demir

üzerine gümüş işlemeli 15 cm. kadar uzun,ağzı oluklu ve arkası kapalı,önü eğri olarak kesilmiş borudur.Kapalı tarafında sapı olup silindir gibi içeriye girip çıkarak dirhem hesabına göre azaltıp çoğaltarak, ağızdan dolma tüfeklere, atacağı mesafeye göre barut koymaya yarardı. İyisi 15 lira eder. Gümüş çakmaklıları vardır. Bunların yapılıp satıldığı semt, hâlâ Vezneciler diye anılır.

DOLAP

Büyük elbise dolaplarından sabit veya seyyar olanları vardır. Selçuklu işi câmi dolap kapılarından oymalı,beyitler ve âyetler yazılı fevkalâde işlemeli olanlarından 500 liraya kadar satılanları bulunur. Edirne dolap kapılarının yer yer müzehhep ve renkli olanlarının iyisi de 100–150 lira eder. Eskiden konaklarda, saraylarda, şimdiki mobilyalar gibi seyyarları olmadığından, sâbit dolapların pek zarif ve güzelleri vardır. Bunların içerisinde fevkalâde yapılanları vardır. Edirne işi üç tane dolap kapağını müzemize ben sattım ki, cidden eski ve nefis şeylerdi.
Bostan kuyularına da "Dolap" denir.

Birbirine girdiler dolâblârla âblar
Âblar galip gelince döndüler dolâblar

diye tasvir edilen bu dolapların etrâfında marul yemek bir ömre bedeldir.
Bir de erkek aşçısı olmayıp da harem ve selâmlıklı olan eski evlerde, harem ile selâmlık arasında duvara rapt edilen "Dönme dolap" vardı. İçerisine yemek konup çevrilince selâmlıktan uşaklar alır ve boşaldıktan sonra yine dolaba konup çevrilince boş kapları içeriden aşçı kadın ve cariyeler alırdı. Dönme dolap, haremdeki

cariyelerle selâmlıktaki uşakların yüz yüze gelmelerini önler ve bir dolap çevirmeye meydan vermemeye yarardı.

Diraht–ı ümîdim devirdi felek
Dolabına koydu çevirdi felek.

DOLAK

Çarık giyenlerin çorap üstüne getr gibi bacaklarına sardıkları bezlere ve dokumalara denir. Bunun süslüsü olduğu gibi, bâzen ayakkabıya tercihan çarık giyilip dolak sarılırdı.

Anadolu'nun çarıklı ağalarından birisi İstanbul'a gelmiş ve şal almak üzere bir aceme gitmiş, "Şuradan bana iyi bir şal ver" demiş. Acem bu çarıklının iyi bir şâl alamayacağını zannederek âdi bir şal vermiş; köylü, "Daha iyisini ver" demiş. Acem istemeye istemeye biraz daha iyisini vermiş; köylü, daha iyisini istemiş. Bunlar tekerrür ettikçe acem hiddetlenmiş, artık son olmak üzere, cidden iyi bir lâhuri şâl uzatmış, "Al sana iyi şal, fiatı 50 liradır, bakalım pulun var mı?" demiş. Köylü hemen koynuna el atmış, keseyi çıkarmış, 50 altını acemin avucuna saymış ve şalın bir ucunu aceme tutturarak bıçağını çekmiş, ortasından şalı uzunluğuna ikiye bölerek, "Bizim köyde bunlardan dolak yaparlar" diye şalı güzelce bacaklarına sarmaya başlamış. Tabii şimdi böylesi kalmadı:

Şimdi yoktur neylesin elde ulak
Yapmaz oldu kimseler şaldan dolak

DOMİNO

Sıfırdan 12'ye kadar rakamları tek ve çift olarak ve bir de boş taş ilâve edilerek oynanılan bir oyundur.Bu taşlar dikdörtgen şeklinde ufak ufak pirinçten mâmul olup takımı ancak birkaç lira kadar eder. Abanoz üzerine fildişi veya fildişi üzerine abanoz ve bağadan mâmul olanların takımı 10–15 lira arasındadır. Bu tarzda daha iyice yapılan saray işi ve kıymetli bir mahfaza içinde 50 liraya satılan bir takım görülmüştür. Bu oyunun, düz domina ve aznif adıyla çeşitleri vardır.

DURAK

Vâsıtanın duracağı yerlere,tesbih nişânelerine "Durak" tâbir ederler. Bir de Kur'ân–ı Kerim'de âyetleri birbirinden ayıran pek ufak meneviş gibi bir tarzda müzehhep çiçeklere de "Durak" denir. Bunlar ayetlerin söz başlarına veya sonlarına konulduğu için bu adı almıştır.

DUVAK

Eski zaman gelinlerinin yüzlerini örtmek için başlarına geçirdikleri, "Arakçin" denilen gümüşten veya adamına göre tenekeden mamul bir nevi başlıktır. Bunun üzerine oyalanmış çenberler, yemeniler, tüller, çevreler örterler ki böyle bir tel duvak, hemen 3–5 lira değerindedir.

DÜMBELEK

Davulun pek küçüğü ve çifte nâra gibi darbuka cinsindendir. Mevlevilerin bu şekilde kudümleri vardı. Bunlar pirinçten veya bakırdan bir tasa deri geçirilmesinden ibaret olup boğukca bir ses çıkarır. Ney üfürülürken bununla dem tutulur, usûl vurulur. İyisini 5–6 liraya verirlerdi.

EBRÛ-EBRİ

Eski yazma kitap kaplarının iç tarafını süsleyen,şimdi kartonlar gibi hattatların ufak yazıların kenarları için kullandıkları boyanmış kâğıt olup ucuz kitap kabı olur, şekli gelişigüzel, kalemsiz, fırçasız yapılır.Koyu kitreli veya tuzlu suyun üstüne damlatılan muhtelif renkte, hususi tarzda hazırlanmış boyalara, ince bir tel ile istenilen şekil ve desen verilir; sonra kâğıdın bir tarafı bu boyalı satha yavaşca temas ettirilip kaldırılır; kâğıda geçen şekil kuruduktan sonra, nişasta eriyiği süzülüp tekrar kurutulur, sert ve cilâlı bir cisimle parlatılır. Bu san'at bizde hayli eski olup Avrupalılar bizden alıp matbaa ile basarak zevksiz taklitlerini yapmışlardır. Ebru İranlılardan alınmış ve pek ileri götürülmüştür. İlk ebrular Malik–i Deylemi ve Şah Mahmud'un yazılarındaki kâğıtlarda görülür. Hemen sonra (900 tarihine doğru) bizde de yapılmıştır. İlk ebrular bulanık lâcivet ve kırmızı renktedir. Ayasofya hatibi iken 1120 (1708) yangını esnasında ebrularını kurtarmaya uğraşırken yanarak ölen ve daha ziyade "Hatib"namıyla şöhret bulan bir zat, ebruya yeni bir şekil vermekle, eserleri "Hatib Ebrusu" adıyla anılmıştır. Bu san'atı

devrimizin büyük hattadı Üstad Necmettin Altınbeşer. Türkistanlı Hezârfen Edhem Kâmi'den öğrenerek daha ileri götürmüş, bunu bir ağaç tekne içinde kalınca kâğıda hemen üzerine gelişi güzel serptiği ve fakat içinden kurnazca hesap ettiği birkaç nevi boya üzerine serdiği bir kalınca kâğıda hemen aks ettirivermiştir.Şairin,

Cidâr üzere feres nakşını nakkaş
Kılar ol suret üzre olduğun fâş

dediği gibi, nakkaş, belki yapacağını biraz bilirse de alt tarafı tesadüfe bağlı olsa gerektir. Necmettin Altınbeşer, hattatlık, müzehhiplik, mücellitlik, ebruculuk, okculuk gibi birçok mühim san'ata revnak vermiştir. Kendi bahçesinde yetiştirdiği dörtyüz gülden daha revnakdar ve açmadan solan pek genç evlâdı Sami yaşamış olsaydı Türklerin müzehhiplikte Behzad'ı olurdu. Kıymetli bir san'at eseri olan ebru ucuz tedarik edilebilir.

EN'AM

Başta "Amme" olmak üzere birkaç sureyi iyi bir hat ve itina ile yazıp tezhip ederek mükemmel bir cilt içerisine konulmasına "En'am–ı Şerif" denir. Kütüphanelerimizi tezyin eden bu küçük kitapların, teberrüken koyun cebinde taşınması, dikkat ve ihtimamla saklanması İslâmi Türk an'anelerinden idi. Şimdi bunlar ele geçtikçe yazı, tezhip ve cildine göre 3–5 liradan 500 liraya kadar satılmaktadır.

ELDİVEN

Yakın zamanlara kadar buna tam Türkçe tabiriyle "El-

cek" denirdi. Daha doğrusu, ipekten örüldüğü, şallar ve kumaşlar üzerinde incilerle işlendiği, meşin üzerine elmaslarla yapıldığı zaman elcek idi; şimdiki gibi güderiden yılan derisinden yapılmaya başlayalı da "Eldiven" olmuştur. Maalesef bunlar ele geçtikce mücevheratına tamaen bozulmuş ve muhafaza edilememiştir.

O nermin elleri göstermemek çün yar—ü ağyâra
Elinde süslü taşlarla bezenmiş eldivenler var.

EDİRNE İŞİ

XIV. asırdan itibaren Edirne'de yapılan tahta üzerine boya ile gayet sanatkârane boyanmış kapılar, dolap kapakları, sandıklar, sandukcalar, çekmeceler, kâlemdânlar,cidden şah eserdir. Çekmecelerin üzerine pek san'atlı bir tarzda konmuş tuğralar ve Türk tarzında tezhipler fevkalâdedir. II. Bayezid'den Abdülmecid'e kadar iç kapaklarda, II. Bayezid, II. Mustafa, IV. Murat, I. Abdülhamit, I. ve III. Ahmed'ler, III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid'in tuğralarını gördüm.III.Selim'in,bin müşkilâtla alınıp Topkapı Sarayına konulan büyük kıt'adaki yazıhanesi pek mükemmel ve emsalsizdir. Gayretsiz ve kendi bilgisiyle hareket eden bir şefin duygusuzluğu yüzünden, az kalsın Avrupa'yı boylayacak olan bu yazıhane, birkaç arkadaşla beraber yaptığımız teşebbüsle hamdolsun memleketimizde ve gözönünde kalmıştır. Bu yazıhane, kıymet konulmayacak derecede mühimdir. Diğer kapılar, dolaplar 100—150 lira eder. Üç adet mükemmel kapıyı müzemize ben satmıştım. Dolaplar 100 lira, çekmeceler 50 lira, kutular 20—30 lira, tirdanlar 20—30 lira, kalemdanların ise 10 liradan 100 liraya kadar satılanları vardır. Lâke kapları

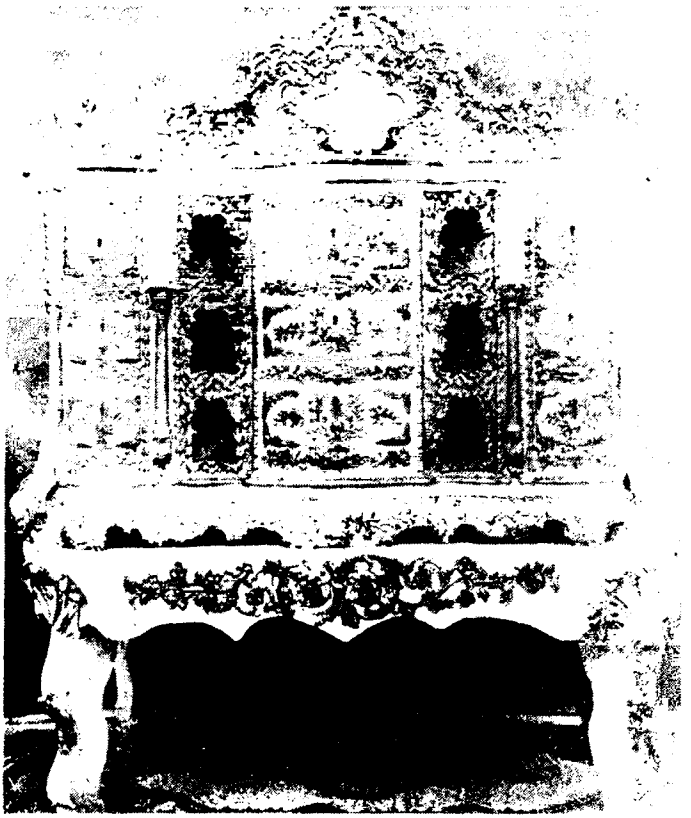

III. SELİM'İN EDİRNE İŞİ YAZIHANESİ (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

I

da fevkalâde olup "Lâke" maddesinde tafsilât verilecektir. Velhasıl Edirne boyamaları o kadar meşhurdur ki asırlarca evvel İtalyan, Yunanlılar ve diğer bâzı Avrupalılar telvin san'atını Edirne üstatlarından öğrenmiş-

III. SELİM'İN YAZIHANESİNİN YANDAN GÖRÜNÜŞÜ
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

lerdir. Biz bizi bilmediğimiz için bu kudretleri hep Avrupa'da görürüz.

ELMAS

Beyaz, billur gibi, şeffaf ve azlığından dolayı kıymetli mücevherattandır. Elmasın pembesi, mavisi, hattâ siyahı da olursa da iyileri pek pahalı olduğundan memleketimizde şimdi pek görünmezler. Cemile Sultan'ın pembe pırlantaları meşhurdu. Beyaz elmasın daha parlamaya ve daha ışıklı olmaya müstaid büyükçe parçalarını işleyerek pırlanta elde ederler; yani elmasın lübbürü çıkarmaya pırlanta derler. Fakat her elmasdan pırlanta çıkmaz, çıkanlar da, meselâ on kıratlık elmasdan ancak dört kıratlık pırlanta hasıl olur. Elmasla pırlantanın farkı, pırlantanın tabii daha beyaz, daha şuleli olması; elmasın ise, şulesi ve ateşi az olup, bunun için altına boya koyarak mıhlarlar. En iyi pırlantanın kıratı (1 kırat 0,2 gr.) bin lira ve en iyi elmasın kıratı da üçyüz lira kadar eder. Fakat bunlar, harcıâlem denilenlerin içerisinde bulunmaz. Memleketimizde alınıp satılan pırlantalar içinde en iyisinin kıratı 300 lira ve elmasın da 100 lirayı bulmaz; bulanları da nadir olur. Yarımşar kırat veya üçü bir kırat pırlantaların, iyiliği ve temizliği itibariyle, kıratı 25 liradan 100 liraya ve elmasın 10 liradan 50 liraya kadar satılır. Altısı veya onu bir kırat olanlar daha az para eder. Bir kısmı da, "Karavana" veya "Tokuz" denilen çeşididir ki pek ucuzdur, yâni âdi elmas veya pırlantadır. Tek taş elmasların 2–3 kırattan 6 kırata kadar olanlarından iyileri makbuldür. Pırlantaların da 2–3 kıratları kıymetlidir. Bunların 18, 16, 12 ve hatta 6 fasatalıları (Kesilip işlendikçe hasıl olan küçük satıhlara "fasata" denir.) vardır. Fasatası azaldıkca da kıymetleri de düşer. Hülâsa bir kırat "Tokuz" ve lekeli pırlanta 30 lira, bir siyah "Karavana" elmas ancak 10 lira kadar eder. Rengine, lekeliliğine, işlenişine göre kıymetleri

artar veya eksilir. Altı dümdüz Amerika işlemesi pırlantalar hafif ve fakat gösterişli olur. Aldanmamak için emin ve usta bir mücevheratçıya müracaat edilmelidir. Dünyada büyüklük ve kıymet itibariyle üçüncü derecede sayılan "Kaşıkcı Elması" ve Abdülhamid'in sigara kutusu kadar rozası bizde en değerli ve antika elmaslardandır. (Roza, meydanlı ve fasatasız elmasdır.)

Aşkımı elmaslayıp arz etsem hâk–i pâyına
İnciden gözyaşlarım dizsem beyaz gerdânına.

ELMASTIRAŞ

Cam kesmeye mahsus olan elmas parçasına denildiği gibi, billûr kâselerin ve bardakların elmasla yontulmuş olanlarına bu ad verilir. Billûr, döküldükten ve soğuduktan sonra ustalar tarafından elmasla yontularak desenler verilir. Avizelerin ucunda sallanan ve içerisine baktıkca rengârenk ziyalar neşreden kısmında da kullanılır.

Bende vardır bir beyaz billûr gibi tab–ı selim
İntihâbım tab–ı mevzunum gibi elmastraş.

ENGÜŞTENE

Bir iş işlenirken parmağa iğne batmaması için kullanılan dikiş yüksüğüne derler. Bunların saray cariyeleri için altından, küçük sultanlar için de pırlantalıları görülmüştür. Bir ermeni kuyumcuya, saray kuyumcubaşısından verilen, "Sultanım için yapılacak engüştenenin yukarı kısmının minasına dikkat oluna" emrinden mi-

nalısı da yapıldığı anlaşılıyor. Bir defa da fildişi üzerine ince firuze ile fevkalâde zarif bir tarzda yapılmış Hind işine tesadüf ettim, 20 liraya satılmıştı. Fakat altınlarının muhafaza edilenleri hiç Çarşıya gelmemiştir. Bunlar da ancak altınına ve elmasına göre para eder.

Öğrendi oya işlerini hamninesinden
Parlak görünür parmağı engüştenesinden.

ENTARİ

İki tarafı yırtmaçlı, uzun ve yarısına kadar dikişsiz, açık ve geniş kollu ve kol astarı da kendi kumaşından yapılmış üç etekli elbiselerdir. Bunlar, kumaşlarına, eskiliklerine ve işlemelerine göre para ederler. Ağır, beyaz eski bir sevai üzerine Tepebaşı işlemeli bir entarinin 1000 liraya satıldığını gördüm; kendim de 500–600 liraya kadar sattım. Fakat bunların en mükemmeli Saray'da mahfuz II. Bayezid'in Bursa kumaşından mamul entarisidir ki Londra'ya teşhire gittiği zaman 200.000 lira kıymet konulmuştu. Hülasa entarilerin on liradan yüzlerce, binlerce liraya kadar satılanları vardır.

ESER-İ İSTANBUL

Kullanılmış adını bozmamak için "İstanbul işi" diyemedim. İstanbul'da III. Selim'in devrinde yapılan bir cins ince porselen olup,Galata ve Balat imâlathanelerinde yapılan bazılarının üzerinde gömme damga ve bazısında da elips şeklinde çerçeveli tâlik denilen Yesâri hattıyla yazılı "Eser–i İstanbul" kelimeleri vardır.Çerçeve iki sıra olup, içindeki düz, dışındaki süslü idi. Bir de pek âdi tarzda yazılı veya hiç yazısızları vardır ki

SULTAN II. BAYEZİD'İN ENTARİSİ (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

onlar takliddir. "Eser–i İstanbul" ekseriya beyaz zemin üzerine yeşil, al çiçekli ve güllüdür. Üzerinde, kapağında, kulp yerlerinde domates, limon gibi şekiller

vardır. Düz beyaz ve tırtıllıları o kadar makbul değildir; makbul kısmında da fevkalâdelik yoktur. Kâseleri, bardakları, destileri görülmüş ve derecesine göre 5 liradan 40 liraya kadar satıldığı vardır. Nohudî zeminde bir testiyi kırık olduğu hâlde, bir defa talep üzerine 50 liraya sattığımı hatırlıyorum. Bu desti Türk işi nümuneleri arasında Almanya imparatorluğuna hediye edilmiştir.

FAĞFUR

Çin'de bir meşhur şehirin ismi ve Çin padışahlarına Farsça'da verilen ad olup, en kıymetli Çin porselenleri bu şehirden çıktığı için şehre izafetle şöhret bulmuştur. Fağfur denilen gayet ince fincan ve kâseler, hafifçe vurulunca hoş bir ses verir. Şeffaf olmadığı halde boş veya dolu olduğu dışından bellidir. Kâseleri 150, fincanları 30–50 lira kadar eder. Fağfur,

Kâsei lebriz fağfur olsa da vermez sadâ
Servet–efzâyiş bulunca ağniyâ hissetlenir.

* * *

Neşve ümmid ettiğin sâğar da senden derdlidir
Bir dokun bin âh dinle kâse–i fağfurdan

diye edebiyatımıza geçmiş ve memleketimizde meşhur olmuştur.

FAHRİ OYMASI

Mevlevi ve bektaşilerin serpuşlarına "Fahri" derlerse de Fahri namında Bursalı bir üstâdın fevkalâde oymaları, bu adla daha meşhur ve daha cihan–ı şümuldür. Katıacılar arasında ismi geçecek olan bu zatın elinde, fildişi,

bağa, udağacı, pelesenk gibi şeyler kâğıttan daha kolay işlenmiştir. İşlemecilik ve oymacılıkta bu üstadın emsali bir daha gelmemiştir.

FALAKA

Meşrutiyetin harman olduğu devirlerde bu namda bir gazete çıkmış ise de dikiş tutturamamıştır. Asıl falaka, meşhur işkence âleti olup, kalın bir sopaya ip veya zincir geçirerek yapılır; zorbalar ve eski mektep hocaları, dersini bilmeyen ve yaramazlık eden çocukları yatırarak ayaklarını bu aletle kıstırıp dayak atarlardı. Eskiden Yeniçeriler de kullanırlardı. Hile yapan esnaf da, ibret için falakaya yatırılırdı. Anadolu'nun bazı yerlerinde aşık oyununda sığır aşığına da falaka derler.

FALNAME

Fala bakmak veya baktırmak Türklerde de eski âdettir. Arapların el falı, kum falı, kemik falı dedikleri fallara biz de iskambil falı, kahve falı ilâve edip iyi bir aile eğlencesi yapmışız. İçinde çeşitli cevapların, muammalı sözlerin yazılı bulunduğu kitaplara "Falnâme" denir, niyet tutup, herhangi bir yeri açılarak okunurdu.

Ey Hâfız–ı şirâzı bermen nazar endâzı
Men tâlib–i yek fâlem tü kâşif–i her râzi

(Ey Hâfız Şirâzi, bana dikkat et ben bir falın tâlibiyim.Sen de gizli şeyleri keşfedersin)diyerek Hâfız Divanı'yla fala bakılırdı. Bu yolda falnâmeler vücuda getirilmiştir. İran'da yazılmış "Kur'an"larının sonunda 5–10 sahifelik bir falnâme olur. Falnâmeler müzehhep oldu-

ğu takdirde işine göre 5–10 lira eder.

FENER

Dört tarafı camlarla çevrili bronz, bakır ve gümüşten yapılmış, içinde mum yakılan büyük saray fenerleri, ekâbir fânusları, Efendi veya Ağa akşam karanlığında sokağa gittiği zaman, önünde mahsus merasimiyle uşaklar tarafından çekilirdi. IV. Murad, zorba isyanlarını bastırdıktan sonra yassı vaktinden sonra fenersiz dolaşmayı ölüm cezasıyla yasaklamıştır. Bazan da fenerlerin içerisine gaz lâmbası konularak havuz başlarına asılırdı. Bir de büyük, küçük muşamba fenerler vardır ki bunların alt ve bilhassa üst kısmı kabartma ve oymalı olarak yapılır ve civa yaldızlarıyla süslenirdi. Ecnebiler bu ışık torbalarına düşkündür. Bu muşamba fenerlerin içerisinde Ligor Usta'nın fenerleri işleme itibariyle makbul olup üzerinde imzası da bulunur. Bunlardan iyi işlenmiş bir gümüş fenerin dirhemi yirmibeş kuruş kadar ettiği görülmüştür. Bakır, bronz fenerlerin de işi ve büyüklüğü itibariyle azami 50 lira kadar edenleri vardır. Muşamba fenerlerin pek eski ve yaldızlı bakırları da makbul olup 30'dan 50 liraya kadar edenleri vardır; daha sonra derece derece aşağıya doğru iner. Beş liraya bir büyük fener, bir liraya kadar muşamba fener satıldığı görülür. Bir de deniz fenerleri ile sonradan çıkan petrolle yanan ve rüzgârda sönmeyen gemici fenerleri vardır.

FERMAN

Padişah buyruğunun yazılı olduğu uzun ve tuğralı kağıtlara ferman denir. Bunların siyasi ve tarihi olanları

tarih bakımından, sahibine yarayan ve bir hak bağışlayanları da hususi olarak kıymetlidir.
Fermanlar şimdiki Bakanlar Kurulu'na muâdil olan ve sadrıâzamların başkanlık ettiği Divân–ı Hümâyun'dan padişah adına çıkarılırdı. Bazılarının yanında veya bir köşesinde, padişahın el yazısıyla (Hatt–ı hümâyun) "Mücebince amel olına" kaydı bulunur.
Tezhib itibariyle mükemmel ve tasdikli olan tuğralı fermanların 10 liradan 100 liraya kadar satılanları vardır. "Tuğra"dan, kendi maddesinde tafsilat verilecektir.

FES

Fas şehrinde yapılıp buradan yayılan, yün keçeden kırmızı başlık olup, çok eskiden Anadolu'daki Yunan kolonilerinde âzad edilen esirlerin giydiği, Büyük İhtilâl' den sonra bir müddet Fransa'da moda olduğu, oradan Yunan adalarına yayıldığı anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra 1828'de, bizde resmi başlık olarak kabul edilmiş, 1925'te bir kanunla kaldırılmıştır. Bazı ülkelerde hâlâ kullanılmaktadır. Eskiden siyah elbise ve başında fes bulunan bir adamı ağzı mektup mumu ile mühürlü şarap şişesine benzetirlerdi. Mecidiye, Aziziye, Hamidiye, Alikurna, Zuhaf, Sıfır Numara, Şulk, Hasırlı gibi çeşitleri vardı. Amerikalılar bunlardan birer tane alıp götürürler, fakat antikası yoktur.

FITA

Umumiyetle koyu al renkte ipekten dokunur ve bunu başlıca saray kahvecileri ve İstanbul muhallebicileri ön-

lük yerine kullanırlardı. Eski ve ipeklilerin iyisi on lira kadar eder, iki liraya kadar olanları da vardır.

İstemezsen sen fıta, bir peştemal olsun sana
İnce olsun, sağlam olsun, yerli mal olsun sana.

FİLDİŞİ

Hindistan'da, Afrika'da yetişen fillerin dişi olup, sanâyide kullanılır. Bunların üç metre uzunluğunda olanları da bulunur. Okka ile satılır; ekserisi çatlak zuhur eder, çatlak olmayanları birinci nevi addedilir. Fildişinden kutular, taraklar, bilezikler, maktalar, ağızlıklar ve hançer kabzaları ve daha birçok şeyler yapıldığı gibi, mobilya üzerine işleme suretiyle de kullanılır.

FİNCAN

Başlıca kahve,çay içmek için yapılmış olan küçüklü büyüklü porselen kaplardır. Kulplusunun tabağı, kulpsuzunun da altın, gümüş vs. madenlerden içerisine oturduğu zarfı olur. Hemen hemen her memlekette yapılır. Bizim Kütahya, İznik, İstanbul, Şam, Rodos, Diyarbakır gibi birinci derecede antika olanları; Çin, Saksonya, Sevr, Rus yapısı gibi kıymetlileri vardır. Türkler, kahve fincanına bilhassa ehemmiyet vermiştir. Her âilenin evde kullandığından başka, aile reisinin hususi ve kıymetli bir fincanı, ramazan için ayrıca fincanları vardır; hattâ göçebe yörüklerin misafir için kullandıkları mükemmel Saksonya ve Çin fincanları, tombak yaldızlı ve mercanlı zarflarıyla babadan kalma olmakla beraber itina ile yerleştirilmiş bir torbada asılmış durur ve bunun-

la kahve verirken iftihar duyulur. Fincan takımı düzüne değil, destedir, yani on adettir. Bunlardan başka yeşim akik, kantaşı, yıldız taşı, zergerdan, hattâ abanoz, udağacı gibi şeylerden de kıymetli fincanlar yapılmıştır.

Alemin binlerce türlü renk renk fincânı var.
Dikkat et fincanların yâkutu var, mercânı var.

GEMİ

Suda yelkenle yürüyen mâlum vasıtadır. Burada bunların ufak tarzda itina ile yapılan pek zarif modellerinden bahsedilecektir. Eskiden işleri olmayanlar fildişinden, abanozdan pek zarif gemicikler yapmışlardır. Bedesten' de pek çok zaman asılı duran eski Mahmudiye sisteminde ağaçtan mâmul fevkalâde bir gemi modeli vardı. Kimin asıp bıraktığı mâlum olmayan bu gemi birgün yürüyüp gitmiş, kimin yürüttüğü de belli olmamıştır. Bir tanesinin bir ramazanda Bayezid Camii avlusunda otuz liraya satıldığını gördüm. Deriden mamûl gayet san'atkârane yapılmış 300 senelik bir gemicik de 500 liraya satılmıştır.

GERGEF

Aslı Farsca "Kârkef" (El işi) dir. Ağaçtan dört ayak üzerine portatif sürme tahtalarla yapılır ve en kıymetli el işlemeleri bunlarda işlenirdi. Bunların fildişilileri, bağalıları olur. Elli liraya kadar satılanları görülmüşse de, şimdi ancak on liraya kadar satılabilir. Civar adalarda ve Anadolu'da hemen hemen her evde bir tane vardı. Yetişmeye başlayan kızlar, bunlarda cihazlarını yapar-

lar. Mükemmel sırma ipek işlemeler bunlarda işlenirdi. Şöyle bir de bilmecesi vardır:

Çat çatan, pat patan ağacı
Kırmızı gül kılaptan ağacı.

GÜĞÜM

Bakırdan, pirinçten, gümüşten ve hattâ altından da yapılır. Testi şeklinde, ağzı geniş ve kapaklıdır. Bunların bakır ve pirinç üzerine kakmalı, çakmalı, kalemlileri ve yazılıları da olur. Çok eskisi fevkalâde para eder. Civa yaldızı ile süslenmiş olanları vardır. Büyüğü küçüğü bulunur.Arap ve Selçuk hükümdarlarına ait gayet kıymetli bir iki parçanın Avrupa müzelerinde olduğu söylenmektedir. Hatta bir mineli güğümün inanılmayacak bir fiata satıldığı da rivayet ediliyor. Bunların su güğümü, kahve güğümü, süt güğümü, salep güğümü gibi çeşitleri vardır.

GÜRZ

Türkçesi "Bozdoğan" olup, üzerinde sivri çıkıntıları bulunan yuvarlak, topuza denir.Umumiyetle demir,bakır, pirinç veya tunçtan yapılır. Takılı bulunduğu sap madenden, bazan da tahtadan olurdu. Bazılarının üzerinde demir çiviler bulunur; çivisizine "Matrak" denir. Piyadelerin kullandığı gürzler, tahtadan olurdu. İran' dan gelen eskileri görülmektedir. İşi güzel ve demirleri işlemeli, çakmalı olanları vardır.

GÜMÜŞ

Maddi kıymeti bakımından, altından sonra gelen bir maden olup Arapçası "Fidda'., Farsçası "Sim"dir.Kendisi beyaz olmakla beraber dokunduğu yeri siyahlatmak hassası olduğundan "Simsiyah" tâbiri lisanımızda darbımesel hâlini almıştır. Bu maden memleketimizde de çıkar ve san'atta kullanılmak itibariyle âlem–i şümuldür. Sanayide pek makbuldür, san'atının güzelliği ve eskiliği, maddi kıymetini kat kat artırır. Gümüşün dirhemi 5–6 (Bugün 150–160) kuruştan ibaret olduğu halde, dirhemi 3 lira eden işlenmiş gümüşler görülmektedir. Devletlerin tedavülde bulunan paralarının büyük bir kısmı gümüştendir. Kendi kendisine okside olup siyahlanan gümüşler antikacılık bakımından kıymetlidir. Fakat bunu daima beyaz ve parlak tutmak, hergün güderi ve beyazlatıcı tozla silmek ve zaman zaman soda ile yıkamakla kabil olabilir. Bundan dolayı da, "Bembeyaz, gümüş gibi" derler.

Bezme ben mi olayım sâki dururken sevdiğim,
Böyle simin saklar, billûr bâgularla sen.

GÜLABDAN

İnce ağızlı, uzun ve armud biçimi gövdeli, gül suyu konularak mevlidlerde kullanılan bir alet olup, ancak kolonya şişesi gibi uydurma değil, gümüş, altın, çini ve bazen öbür madenlerden pek zarif şekilde yapılır. Ekseriya buhurdanlarla beraber takım olarak satılır. Çin gülâpdanlarının 100 lira edeni vardır. Altını, gümüşü de

İÇİNDE GÜLABDAN ("G" İŞARETLİ) VE BUHURDAN ("B" İŞARETLİ) DA BULUNAN GÜMÜŞ BİR TAKIM

işine göre satılır. Çok kullanıldığı için bazıları pek ucuz mâdenlerden de yapılmıştır. Bunların arasında 1–2 liralıkları da vardır.

Gülâbdanlar yere ısâr–ı ıtrıyât ederlerken
Buhurdanlar semâya neşrederdi anber–i sâra.

HALI

Asıl Türkçesi "Kalı" olup "Eskimez kalır" demektir. Türk gelinlerinin kıymetli çeyizlerinin başında gelir. Türkler dünyada en eski halı dokuyanlardı. Halı Türk'ün öz malıdır. Argonların Hindistan'a geçişinde, yani Milâttan 1500 sene evvel, önce kilim, sonra halı yapılmıştır. Bunların çözgüleri pamuktandır. Tezgâhlar evvelce lâalettayin çakılan dört kazıktan ibaret iken gittikçe tekâmül etmiş, bugünkü halini almıştır. Son te-

rakkisi de budur. Bu iş, fabrikalaştırılırsa gayesi kaybolur, kıymetinden düşer, Türk'ün marifeti olmaktan da çıkar. Halı daima el işi ve şark işi olarak kalmalıdır.
Halı dokumadan önce, argaç, çözgü ve derezi denilen ipler atılır, sonra mekik işlemeye başlar; lüzumlu nakışlar dokunur. Halının iyileri, koyun yünü, ipek ve pamuktan dokunur; boya için ise kurt boya, kırmız, yavşan, cehri, nar kabuğu, ceviz tetresi, kaplumbağa otu gibi nebati maddeler kullanılır. Bu sebeple yüzlerce senelik halılar pırıl pırıl parlar ve solmaz. Halıların altı üstü yün, altı ve üstü ipek, altı ipek üstü yün, altı pamuk üstü yün olanları da vardır. Antika bakımından iyi halılarımız eski İzmir,Kula,Gördes,Eğin, Isparta, Kavak, Derbent, İnlice, Güney Bandırma, Karaca, Gürün, Lâdik, Uşak, Bergama,Milas ve yörük halıları,Konya,Kayseri, Karaman, Karapınar, Niğde, Bursa,Kesehisar,Uluborlu, Kızılca, Mucur, Kütahya, Sivas, Gördes, Maden, Demirci,Gülistan,Bor,İstanbul,Hereke, Sine,Musul,Bünyan,Türk Şirâzı,Malatya,Şavak ve Malatya Sinan,Feshane,hatta Buhara,Semerkant,Karabağ,Şirvan,Kuba Türk halısıdır.Saydıklarımın arasında hatıra gelmeyenler ve yazmadıklarım da vardır.Velhasıl bu kadar şehir ve köylerimizde halılar yapılmış ve yapılmaktadır. İçerisinde antika değeri olanları da pek çoktur. Selçuklular devrinden kalma Konya'nın Obruk köyünde bilhassa araları gümüşle işlenmiş kilimler de antikadır. Cihanbeyli ve Halep taraflarında dokunan Türk kilimleri de şâheserdir. Bu halıların içerisinde binlerce lira eden seccâdeler ve taban halıları mevcuttur. Türk ve İslam Eserleri Müzesinde, Topkapı Sarayında, Konya Müzesinde, Edirne Muradiye Camiinde bunların envaı görülebilir. Eski Selçuk, İzmir halıları, İran'ın İsfahan halıları ile boy ölçüşecek kıymettedir. Muradiye Camiinde dörtyüz senelik Gördeslerin taban halıları on binlerce lira kıymetindedir. O zamanlarda yapılan üzerinde Kabe şekli olan seccâdeler ve Kanuni tarafından yaptırılan ve birisinin üzerinde

"Accilu bisselâti kablemlevt" (Ölmeden önce namaz için acele ediniz), diğerinin üzerinde ise, "Accilu bittevbeti kablelmevt" (Yok olmadan evvel tövbe için acele ediniz) yazılı bir çift beyaz gördeslerin 3 bin liraya (Bugün 100.000'in üstünde) liraya satıldığı görülmüştür. Bizde halılar kalite itibariyle İran kadar ve hattâ Hereke'nin ipek seccâdeleri İran'dan daha incedir. Bin liraya yeni ipek seccâdeler, 300 liraya yün seccâdeler de dokunmuştur. Vasat derecede olanlar 30–50 lira ettiği gibi daha çok ucuzları da vardır. Yeni yapılmakta olan halılar, ucuzluğundan dolayı bu hâle gelen İsparta halıları ve benzerleri makbul değildir. Bu gibi halıların boyaları Avrupa boyası ve döküntü yünleri âdi ve dokunma tarzı gevşek ve katgılıdır. Memleketimizde halıyı ucuzlatmaya kalkışmak büyük bir hata ve bilgisizliktir. Halı aslında ucuzladıkça pahalılaşır. Çünkü yerli iyi bir halı seccâde 30 liraya alınırsa 50–100 sene sonra râyic fiata göre iki üç kat fazlasına satılır. Buna mukabil Avrupa boyaları ile boyanmış katkılı halılar, 15 liraya alınırsa da azami on sene sonra solup çürür, havları dökülür mahvolur gider. Hangisinin ucuz olduğu tahmin olunabilir. Hele yerli boyaların ucuz olduğu memleketimizde çıktığı halde kullanılmaması bilmem ne dereceye kadar akıl kârıdır? İran'da ise, İsfahan, Ferhan, Hile, Keşan, Tahran, Kirman, Saruk, Görevan, Sarabend, Yamut, Hırz, Horasan, Savuçbulak (Bunun aslı "Savuşbulak"tır ve bir Türk kabilesi adıdır.) dokunan halılar desen itibariyle daha güzel ve daha düzgündür.

İranlılar, bilhassa ticaret için yaratılmış adamlar olduğundan, hükümetlerinin de müzâheretiyle başlıca halı ihracatında bulunurlar. Onlar da, son zamanlarda Avrupa boyası kullanmaya başlamışlarsa da derhal bırakmışlardır. Meşhur olan eski İsfahan halıları yüz bin lira, Kuba'ların onbeş bin lira ettiği vardır. Konya Müzesin-

de bulunan pek eski İsfahan seccâdesine vaktiyle on bin altın verildiği doğrudur. İstanbul müzelerinden Topkapı'da, bilhassa Türk ve İslam Eserleri Müzesinde bu halılardan varsa da, bakılış ve muhafaza tarzı uygun değildir. Avrupa müzelerine Türk mallarının nasıl gittiğini ve bu cihan–ı değer kıymetli halıların ne suretle orada bulunduklarından tekrar bahsetmek beni müteessir ediyor. İnsan kataloglarını gördükçe bile tahammül edemiyor. Birkaç sene evveline kadar, camilerimizin mihraplarına üst üste kazıklarla çakılı duran seccadelerin on–onbeş tanesinin biribiri üzerinde bulunması sebebi, yalnız imam efendinin yumuşak yere secde etmesi keyfiyeti değildir. En üstte âdi bir Kayseri, onun altında daha iyi bir Mâden, daha altında daha güzel bir Gördes, onun altında mükemmel bir Kula, daha altta da Lâdik seccadesi konurdu. Bu usul antikacılar tarafından bilerek tanzim edilir, bunlar birgün "Eski, harap ve fersude halıdır" diye 3–5 liraya satılır ve alanlar da dehşetli istifade ederlerdi. O zaman bunlar mebzul, halk lâkayt, Evkaf bilgisiz, kayyum kurnaz, baş imam antikacı idi! Halı Türkiye'ye, Türk illerine ve İran'a mahsus olup Avrupa'da "Goblen" denilen tek bir halı ve "Obison" denilen bir kilim cinsi vardır. Çin' de de beyaz renkli ve küçücük desenli bir halı görülmüştür.

Küçük evlerde bulunmaz ise de emsâli
Sanmayın antikadan şimdi salonlar hâli

HELKE

Bakraç da denilen bakırdan mamul bir nevi kovadır. Daha küçük şekilde yapılarak şeker, bisküvi filan ko-

nulur. Şimdi bunların gümüşten yapılanları ve elmaslı olanları bile vardır. Bunların gümüşlerinin dirhemi 15–20 kuruş kadar para eder.

HAMAİL

Gümüşten dört köşe, kabartmalı veya telkâri bir tarzda yapılır, içerisine muska, âyetler veya küçük din kitapları konurdu. Eskiden tezkire almış istibdal (Yedek) efradı bunun tenekesini alıp içerisine tezkire vesairesini koyarak çanta gibi kullanırlardı. İleri dereceli softa bozmaları bunları boyunlarına enlemesine asarlardı. Hamule–i irfânı olmayanlar hamâil kullanırlardı. Eskileri, gümüşünün birkaç misli eder; işine ve gümüşüne göre satılırdı.

HARE

Kendinden dalgalı dokunan bir cins kumaştır ve mor renkte olanı makbuldür. Bâzan işlemelileri de bulunur. Şâir Nedim,

Gül yanaklı, gülgülü kerrâkeli, mor hâreli

demiş. Şimdi ne mor hâreli kaldı, ne de Nedim.

Eskiden böyle olurdu hâre
Eskisin bulmağa yoktur çâre.

HARİTA

Türkçesi "Harta" olup, dağların, ovaların, denizlerin

bir mikyas üzerinde ölçüsünü alıp çizgilerle tespit etmeye derler. Kumbaracı Mehmed'in beyaz atlas üzerine yaptığı harita ile daha birkaç adet suyolu harita ve plânını müzeye vermiştim. Kanuni'nin İstanbul su yolları hakkında yaptırdığı müzehhep harita mükemmeldir.Daha mükemmeli ise Piri Reis'in yaptığı veya yaptırdığı mükemmel deniz haritasıdır ki fevkalâde esaslı ve canlı bir eserdir. Topkapı Müzesinden fotoğrafları alınarak Türk Tarih Kurumunca tıpkı basımı yapılmıştır. Bu gibi vesikalar pek fazla para etmez antikalarımızdandır.

HAVAN

Aslı, Farsça "Hâven" olup, Arapçası "Mihras" veya "Midak"tır. Bakır üzerine gümüş çakma ve yazılı olarak Mısır'da ve Musul'da çok eskiden yapılmış olanlarından yüzlerce lira edenleri vardır. Daha sonra biraz kıymetliceleri de yapılmış olup 20–30 lira değerinde zernişanlıları da vardır. Şimdi evlerde kullandıklarımız pirinçten yapılmıştır; daha küçüklerine Amerikalılar pek rağbet eder, seyyahların ellerinde daima bir tanesi görülür. Yeşim, akik gibi taşlardan oyulmuş eski eczahane havanlarının ise 3 liradan 30 liraya kadar satılanları vardır. Mermerden yapılan havanlar da olur; havan–eli de mermer olan bu kabil küçük havanlar, eskiden mutfaklarımızda sarımsak ezmek için kullanılırdı.

HEYBE

Halıdan veya kilimden iki torbanın arası gene halıdan dokunarak birleştirilmekle vücuda getirilirdi. Bunu saraçlattırıp ağzına küçük küçük meşin halkalar dizilerek biribirine geçirip en son kalanları da çaprazvari geçiri-

lerek ufak, kendisine mahsus pirinçten mamul kilitler vurulur ve atın terkisine sallandırarak yol çantası yapılır. Omuza alınarak taşındığı da olur. Bunlar eskiliklerine ve halısının kıymetine göre para eder. Bunların halılarından şimdi sandalye minderi yaparlar. Çifti beş liradan otuz liraya kadar satılanları görülmüştür.

HEREKE

İstanbul civarında meşhur Hereke fabrikası ve oradaki tezgâhlarda dokunan ipek halı ve kumaşlar "Hereke" namı ile mâruftur. Bir seccadesi 1000 liraya ve bir metre kumaşı 50 liraya kadar eskilerinin satıldığı görülmüştür. Sultan Aziz zamanında açılan bu fabrika çok kıymetli mallar çıkararak yüzümüzü ağartmıştır. Fakat şimdi erkek elbise kumaşları yapılmaktadır

HIRKA-İ ŞEREF

Hazreti Muhammed'in Veyselkarâni'ye verdiği mübârek hırkası, Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı Hırka–i Şerif Camiinde muhâfaza olunur. Yine Hazreti Peygamberin, yazdığı bir kaside karşılığında Zubeyr oğlu Ka'b'a verdiği ve "Hırka–i Saâdet" diye anılan hırka ise diğer mukaddes emânetlerle birlikte, Yavuz Sultan Selim'in yaptırmış olduğu Hırka–i Saâdet Dairesindedir. Osmanlı hükümdarları her sene ramazanın ondördüncü günü, Topkapı Sarayındaki Hırka–i Şerif Dairesine gelir ve orada hâzır bulunması âdet olan zevât ile birlikte ziyarette bulunur, Kur'an okunup, duâlar edildikten sonra şu tarzda beyitler yazılı bir baskılı çevre hâzırûna dağıtılırdı:

Hırka–i Hazret–i Fahr–i rüsüle
Atlas–ı çerh olamaz pây–endâz
Yüz sürüp zeylini takbil ederek
Kıl şefî–i ümeme arz–ı niyâz.

Bunların taklidleri, mukaddes emanetler diye açıkgöz antikacılar tarafından Avrupa ve Amerikalılara satıldığı olmuştur.

HOKKA

Yazı hokkası, yâni mürekkepliktir. Eskiden çok kıymetli Çin gülâbdanlarının boğazı kırılarak dip tarafından hokkalar yaptırılırdı. Bunların ağızları ve dipleri gümüş ve altın kapaklar ve ayaklarla tezyin edilirdi. Bunlar sair porselenlerden ve altın veya gümüşten yapılırsa da Çin'de hokka olarak yapılıp gelmişleri yoktur. Çin işi olan hepsi gülâbdandan yapılırdı. Şimdi tabii gülâbdan hokkadan daha çok para etmekte olduğundan ve daha doğrusu hokka arayan az olduğundan gülâbdan olarak muhafazası daha uygundur. Bu hokkaların çinileri 5 liradan 30 liraya, Saksonya ve Viyana'ları 15 liraya, jipe 5 liraya, billûrlar 1–5 liraya kadar satılır. Altın ve gümüş hokkalar mâden kıymetlerine göre para eder. Nadiren zuhur eden Refle metalik ve Kütahya hattat hokkaları da eski olmak şartiyle 30–50 lira kıymetindedirler.

İĞ

Çorap ve diğer dokuma ipliklerinin yünlerini eğirmek için kullanılan bir karış veya daha uzun şimşirden yapılan âletlerdir. Ucuna ağırşak takılarak muvazenesi

temin edilir. Bunların değeri yoktur ve ancak yaptıkları eşyanın kıymetlerini ziyadeleştirirler.

İĞNE

Dikiş için kullanılan, bir ucu sivri, diğer ucu delik çelik teldir. Vaktiyle Mudurnu'da mebzulen yapılırdı. Türk malı olarak içiçe girmiş bir tarzda yapılan da vardı. İçindekilerle oya ve ince dikişler, büyüğü ile yorganlar kaplanılan bu Türk iğneleri ele geçerse birkaç lira eder.

İLİKMEND

Bir nevi iptidai kandil olup âdi bir fitil vâsıtasıyla bezir yağı yakar ve tabii ışığı da kendine göre olurdu. Eski mezarlardan çıkan topraktan mamul ilikmendlerden nadiren para edenleri olur.

İMAME

Tesbih dizildikten sonra iki ipliğin (Yani tahrilin) iki ucu biraraya getirilerek takılan uzun ağaca imâme denildiği gibi çubukların kehrübardan uçlarına da imâme denir.

İmâma söyledim aldım imâme
Şükür kim tesbihim erdi tamâme.

İNCİ

Basra ve Hint denizlerinden çıkan, sanayide kullanılan

kabuğu sadef adıyla anılan bir nevi istiridyeler içinden zuhur eder. İnci avcıları denilen dalgıçlar tarafından deniz dibinden toplanan inciler, yıkanır, terbiye edilir,delinir ve boylarına göre ayrılarak piyasaya arzedilir. Bunların ekserisi sarıya meyyal, beyaz, nâdiren de pembe ve siyah renkte olur. İçlerinde pek nadir zuhur eden gayet şeffaf, düzgün ve iri taneli olanlar delinmeden muhafaza edilerek yüzük, küpe, gravat iğnesi yapılır. Böylesini kullanmak, ancak krallara, milyonerlere nasip olur. Bunların biraz aşağısı delinip dizilip kolye haline getirilir. Böylesinin kıratı (Yani 0,2 gramı) 500–1000 liraya satılır, yâni bir kolyesi yüz binlerce lira değerindedir. Daha aşağıları derece derece ayrılır ve nihayet miskal (4,875 gram) ile satılmaya başlar. Miskali 500, 300, 100 ve hattâ 10 liraya kadar satılan âdileri bulunur. Türkiye'de ancak yüz liradan daha aşağı olanları kullanılır. Anadolu'da incinin biraz sarıya meyyal ve şeffaf olan kısmı makbuldür ve bunun yirmidört dizisine bir "Kelevi" derler.

Antika kısmına gelince; Topkapı Sarayında pek eski bir inci tesbih IV. Murad'a ait "Kevkeb–i dürri" (İnci yıldızı) adlı bir tek inci vardır. Bunlar müze namına iftihar edilecek antikalardandır. Bir de Sultan Aziz'in kaybettiği söylenilen, fevkalâde nâdir ve kıymetli uzun incilerden bahsolunursa da, gerçekliğini ortaya koyan delil yoktur. İşgal zamanında İngiliz sefareti vasıtasiyle bir Rus prensesinin bir Amerikalı madama sattığı çok mükemmel bir kolyeye tarafımdan yüz bin lira kıymet konulmuş ve yüzyirmi bin liraya satılmıştı. Satan prensesin bunu, Moskova'da yüzotuzbeş bin Rus altınına aldığını söylemesi bizi hayretlere garketmişti. İnci mukaddes kitaplara girmiş, edebiyatımızda yer tutmuştur:

Leblerin gülpenbe bir çift incidir.
Hem öper âşıkların, hem incidir.

İnciden gayet kıymetli kolyelere sahip olan Amerikalılar, bunların taklidini yaptırıp boyunlarına takarlar ve esasını bankalarda hıfz ederler. O kadar mükemmel taklitleri yapılmıştır ki aslından farkedecek usta, kendisine güvenip kat'i karar veremez. İranlı meşhur Riza Han'ın yaptığı taklit inciler Amerika ve İngiltere'de hayretler uyandırmış ve herkesi kendi incisi hakkında şüpheye düşürmüştür. Bir zaman bir milyonerin dünyaya şan veren tek incisi, emsâlsizliği dolayisiyle piyasaya arz edildiğinde, Acem Rıza, "Onu ben yapmıştım, bir tanesi de bendedir" diye pervasızca mücevherat piyasasına ta uzaklardan seslenmişti. Esasen böyle mühim incileri lâyıkı vechile anlayan ve hakikisini taklidinden ayıran üstadlar, ancak Amerika, Londra, Paris, Viyana gibi şehirlerde ve Hindistan'da bile zorlukla bulunur.

İNGİLİZ İŞİ

İngiltere'de kıymetli ağaç veya bronzdan yapılan mobilya ve diğer salon eşyasına denir. Bunlar piyasada "İngiliz malı sağlamdır" şâyiasının tesiriyle yüzlerce lira eder.

İP

İpekten, yünden, pamuktan, ketenden, filoştan yapılan her nevi ipliğe denir. Bunlardan halılar, kumaşlar vesair eşya dokunur; kıymetleri de cinsine göre değişir. Nebati ve yerli boyalarla yerli yün, ipek ve pamuktan yapılan iplerimiz, herhalde Avrupa iplerinden on kere üstündür. Şimdi bu iş, tamamen fabrikaya dökülmüştür.

İPEK

İpek böceği, evvelâ Çin'de yetiştirilmiş, sonra diğer ülkelere dağılmıştır. İpek, yurdumuzun kıymetli ihracaat emtiasından olup birçok vilâyetlerimizde istihsal edilir. Müstahsiller sabırlı, temkinli olur da böceğe iyi bakar ve dut yaprağı da yetiştirirse iyi neticeler alınır; "Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas olur" darbımeseli meşhurdur. Bizim burada dikkate alacağımız nokta çok ve iyi yetiştirmektir. Avrupa'nın filoş (Sun'i ipek) larına bile rekabet etmek üzere, filoşculuğa da ehemmiyet vermeli, yerli ipekten fiatça tefrikına imkân vermeliyiz. Bursa ipeğinden bir seccâde sekizyüz lira ederken bir filoş Kayseri seccâde sadece 30 lira etmektedir. Ot ile ipeğin kadrini anlamak ve birbirinden ayırmak gerektir.

İTALYA İŞİ

İtalya malı eski tablo, nadiren keman ve bâzan mobilya düştükçe fevkalâde fiatlara satılır. Kezâ koyu mavi ve sarı renkte İtalyan tabak ve destileri de 5–10 lira eder.

İŞLEME

Bez üzerine işlenmiş herşeye "İşleme" denir ve pekçok çeşidi vardır. Eskiden Medine'ye gönderilen sanduka örtüleri ve türbe perdeleri gibi halis sırmadan sarma kılapdanla gergeflerde işlenenlerden, saf ipekle karışık olanlara kadar her cinsinden ayrı ayrı bahsedeceğiz.Bu sanduka örtüleri ve perdeler içerisinde binlerce lira

edenleri vardır. Bu örtü ve perdeleri, Simkeşhane'de hâlis 24 ayar altından ve 100 ayar gümüşten gayet ince ve derecesine göre kalın teller çekilerek, kalın sırmadan altına pamuk ipliği koymak suretiyle âyet ve hadisler işlenerek süslenirdi. Bunlar eskiliğine ve güzelliğine göre kıymetli olup icap ederse yakılır ve hemen hemen ağırlığının yüzde yetmişi safi altın ve gümüş olarak kalırdı. Sonradan işlenen şeyler ise Avrupa sırması, Avrupa gümüşü ve Yahudilerin altına kâğıt koyarak işledikleri cinsten olduğundan, ancak yüzde 25 altın ve gümüş verebilir. Şimdi ise hepsi taklittir. Eskiler yüz senede kararmaz ve kararırsa da silinmekle bertaraf olurdu. Şimdikiler on senede sokağa atılmak iktiza eder ve yüzde on bile gümüş vermez, İpek işlerine gelince, bunlar elbise, entariler, şalvarlar, duvarlıklar, peşkirler,yağlıklar, yatak çarşafları, paçalıklar, uçkurlar, hepsi değerine göre satılır. Ve bir liradan beşbin liraya kadar edenleri vardır. Bunların hepsi gergeflerde işlenir ve kasnaklarda ise ancak tire aksamı işlenmektedir. Buharalıların "Deve tabanı" dedikleri koyu kırmızı ipekle işlenmiş duvarlıkları, Reşt işlemeleri gibi bizim işlemelerimiz de vardır ve meselâ eski Karaman işi gayet kıymetlidir. Türklere has olan bu işin kalın ve sırmalı cinsi görülmemekte ise de, ince ipek işlemelerimiz pekçoktur. Şark'a mahsus işlemeler Balkan memleketlerine Türklerden bir yâdigâr olarak kalmıştır.Sarayda, meşin işlemeler, gayet güzel ve ince margitire tarzında çarıklar, çizmeler, terlikler yapılmış ve altına fevkalâde ince demir çiviler, nalcalar çakılmıştır ki cidden zarif ve mühim bir iştir. Bunlar (Nahilciyan) adlı mühim bir esnaf zümresi idi.

İBRİK

El yıkama, abdest vs. de su dökmek için kullanılan alet

olup leğenle takım teşkil eder. Hocalar, kalaylanmış ibrikler için, "Ebârik–i mütelelie" terkibini kullanarak kelimeyi Arapçalaştırmışlarsa da, bu kelimenin de Türkçe olduğu anlaşılıyor. Altın, gümüş ve mineli olanları vardır. Bakır üzerine kalemkârâne işlenmiş ve civa yaldızıyle yaldızlanmış ve çakma gümüş işlenmişleri de vardır. Leğenleri ile beraber Çin, Saksonya ve yaldızlı billur Beykoz ve çiçekli Venedik ibrikleri de vardır. Bunların altın ve gümüşlerinin hususi bir kıymeti varsa da, madenin değerine göre dirhemle satılır. Saksonya'lar leğenleriyle beraber bin lira kadar eder. Çin işi birinci derece ise o da bin liraya kadar satılır.Yaldızlı Beykoz ise beşyüz lira eder. Ancak, ibrikler leğenlerinden veya leğenler ibriklerinden ayrılırsa az para eder. Yalnız mineli altın veya mineli bakır yüksek fiatlara satılır. Bunlardan maada birkaç liralık ucuzları da vardır.

ILGIDIR

Bir metre kadar uzunluğunda, uçlarına bir karış kadar birer çivi sokulmuş tahtadan bir ölçüdür. Bu ağaca çile iplikleri geçirip bir taraftan masurada bulunan ipliği buna alarak çileler, bunu bir aşağı bir yukarı sallayıp ipleri ölçüye ve çileye alır.

JİPE

Vaktiyle Fransa'da jipe ismini taşıyan bir porselen tezgâhı varmış; şimdi kaybolmuştur. Bu fabrikanın Saksonya metaı gibi çıkardığı kâse, çiçeklik, küp gibi eşyanın altında "Jipe" damgası vardır. Bunlar oldukça makbuldür, Saksonya ve Viyana'dan sonra bu gelir. Kâsesi otuz, destisi elli, şamdanları yirmi–otuz, büyük küpleri yüz lira kadar eder. Bu eşyanın üzerin-

de mücessem çiçekler olduğundan çarçabuk çiçekleri kırılıp dökülünce bir para etmez hale gelir.

Jipe'nin benzerleri bugün yurdumuzda da yapılmakta ise de, tabii antika değeri yoktur.

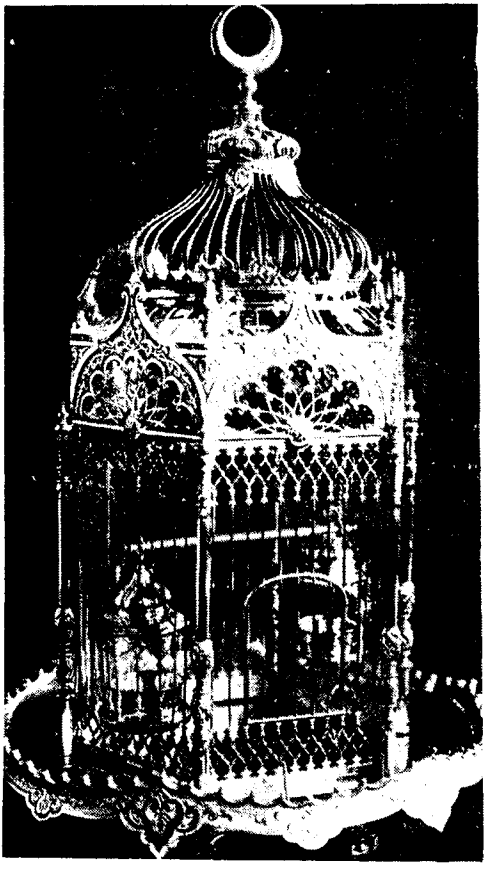

GÜMÜŞ SAVATLI VE NECEF TAŞLI KUŞ KAFESİ
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

KAFES

Aslı Arapça olup aralık aralık demektir. Tahta veya çeşitli madenden ince veya kalın çubuk veya telden yapılmış engele denir. Eskiden, dışarıdan içerisi görünmesin diye evlerin pencerelerine, tahtadan kafesler konurdu. Türbe, sebil ve cami avlularında tunçtan ve bakırdandır. Bunların içinde sanâtkârane yapılmış, tam bir tenazurla hendesi şekiller verilmiş

olanları da vardır. Bazıları zaman zaman Avrupa'yı boylamıştır. Şimdi, Direklerarası'nda ancak İbrahim Paşa Sebili ile Çarşıkapısı'ndaki türbede vardır. Bir de fildişinden ve gümüşten mamul kuş kafesleri vardır ki bunların da elli–yüz lira ve hatta bin lira eden fevkalâdeleri bulunur.

KAĞIT

Farscası "Kâğız", Arapçası "Kırtas" olup, önçe Çin' de yapılmış, sonra Semerkand yolu ile Ortadoğu ve Avrupa'ya gelmiştir. İlkin, yazı yazmak için kullandıkları deri veya yapraklara "Kırtas" diyen Araplar, daha sonra Çin kâğıdına da bu adı verdiler. Semerkand'daki büyük kâğıt depoları Çin kâğıtlarıyle doluydu ve her yere buradan sevk olunurdu. X. asırda Amasya'da XII. asırda İstanbul'da kâğıt yapıldığı bilinmektedir. Hattâ, Kâğıthane semt adı, Bizans devrinde burada bir kâğıt imâlâthanesi bulunduğu için verilmiş; Türkler, bu imâlâthaneyi Yalova'ya nakledip, Avrupa kâğıdından kaliteli kâğıt yapmışlar, Kâğıthane'de ise barut imâl etmişlerdir. Kâğıdın çeşitlerine gelince: Hint âbâdisi ve ipek kâğıtlar hattatlarca makbul tutulmuş, sonra Türk kâğıdı da kullanmışlardır. Sonra Ali Kurna kâğıdı çıkmıştır. Halkı aldatmak için Türk ismine benzedilen kâğıt, İtalya malıdır ve İtalyanca "Tac" mânasına "Alcorona" markasını filigran olarak taşır. Eser–i cedid adlı kâğıtlar da çıkmıştır, hattatlar için mührelenerek ihzar edilen kağıtların ekserisi Hind'den gelirdi. Kâğıdın hamurunun içerisine altın tozu karıştırılması da Hint mamûlâtında da görülmüştür. Zernişanlı ve zerefşan ve hatta zerendotlu kâğıtları ise bizim eski müzehhipler yaparlardı. XIX. asır ortalarından itibaren ortaya çıkan "Eser–i Cedid" adlı, ince yazı kâğıdına da bu sanatlarını tatbik ederler-

SULTAN II.BAYEZİD'E AİT BİR KAFTAN
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

di. ("Ahar" maddesine bakınız.)

KADİFE

Kadife tüylü kumaş adıdır. Türkiye'ye vaktiyle İtalya'dan ve İran'dan gelirdi. Sonra bizde de dokunmuş ve en güzel kadifeler, Bursa, Aydos ve Bilecik'de yapılmıştır. . . Bursa ipeğinden dokunan, hem zemini, hem "Hav" denilen tüyleri hâlis ipek olan Bursa kadifesi en makbulü olup uzun yıllar solmadan ve havı dökülmeden dayanır. Aydos ve Bilecik kadifeleri de şaheser olup Avrupa kadife-

si Bilecik ayarında bile değildir. Düz, çiçekli, bilhassa yelpazeli ve karanfilli kadife çatmalar pek meşhurdu. Metresi 1000 lira eder kadife görülmüştür.Eski Bursa kadifelerinin çiçeklisinin metresi 400 liraya satılır.

KAFTAN

Arapçası "Hil'at" olup, umumiyetle her çeşit üst elbisesine denir. Pâdişahların ve şehzadelerin kaftanları çok süslü, sırma işlemeli ve ipek kumaştan yapılırdı. Böyleleri halk tarafından giyilmediği için, çarşıya düşenler pek azdır. Antikaları Topkapı Müzesi'ndedir.

KAĞNI

Türklerin eski arabalarından birîsi ve belki birincisidir. Gayet kalın üç parça kalasın birleşmesinden yapılmış iki kalın tekerlek ve üzerinde bir kirişe bağlı yarılmasından vücuda gelen ve maşa gibi ikiye ayrılıp ok vazifesi gören kiriş üzerinde gayet kalın ağaçtan iki kanadın üzerine oturtularak vücuda getirilmiştir. Gayet ağır ve sağlam olup, ekseri öküzlere ve nâdiren atlara da çektirilir. Ağırlığından dolayı kaldırımları bozar diyerek şehirlere girdikce istiskal gören bu kağnı, nihayet İstiklal Savaşında son vazifesini görüp, kendine mahsus sesiyle, "Vatan" diye inleyip, düşmana gıcırdayıp, homurdayarak zaferi görmüş ve artık müzeye lâyık hâle gelmiştir. Neyzen Tevfik'e, Türk'e hitaben:

Bir kırık kağnıyla yükseldin sen azmin Tûruna

dedirtmiş ve sonra da:

Türkün o zaman tank yerine kağnısı vardı
Hiç kimsesi yok, yap yalnız tanrısı vardı.

diye "Dumlupınar Duygularına" girmiştir.

KALEM

Altından yapılanları, minelileri ve gümüşten mamûl olanları da vardır. Son zamanlarda Avrupa yapısı dolma kalemler de çıkmıştır. Fakat, muvaffakiyetle bir sulhu, kudretli bir muahedeyi imza eden kalemler antikadır ve onlara paha biçilmez. Kalemin eskiden beri manevi değeri büyük olup, Kur'an–ı Kerim de bile, dört yerde adı geçer ve Cenâb–ı Hak, "Kalem hakkıyçün ve onunla yazılanlar hakkiyçün" diye onun ve yazının kadrini bildirir.

KALEMDAN

"Divit" bahsinde geçtiğimiz gibi içerisine kalem ve kalemtraş konulan ve bunların muhafazası için yapılan bir nevi hokkasız kutulardır. Bunlar abanoz ve fildişinden yapıldığı gibi bilhassa lâkeden mamûl olanları da vardır. Bunların onar, yirmişer lira edenleri olduğu gibi, Edirne lâkelerinden gayet zarif ve mükemmel bir surette yapılıp üzerinde beyitler yazılı olan tarihi kalemdanlar yüz lira kadar eder. Şâheser olanları, sıvama sadef veya arosekli yapılanlarıdır; bunlar, girift ve mahruti küçük sadefler birbiri içerisine oturtularak sıvama tarzında yapılır ve kapağının tam tepesine de zümrüt, yakut gibi kıymetli bir taş oturtulur ki yüzlerce lira eder.

KALEMKÂR

Ucu sivri çelik kalemle, daha yumuşak madenler üzerine yapılan süslere denir. Türkçesi "Kaslem işi"dir. Evliya Çelebi, Mihail, Unkapanlı Haçatur gibi ustalardan bahsederlerse de, sonraları kalemkârlıkta bunları çok geride bırakmış Türk sanatkârları yetişmiş ve gayet makbul eserler bırakmışlardır.

Yürekte bin kalemkârâne işlenmiş elemler var.
Onu bir san'at aşkıyle sever divânedir gönlüm.

KALEMTRAŞ

Mânevi kıymeti hiçbir şeyle ölçülemeyen eski kamış kalemleri kesmek için kullanılan, uzunca saplı, nispeten küçük ve kısa ağızlı bir nevi bıçağa kalemtraş denir. Bunların ağızları o kadar asil bir çelikten yapılmıştır ki asırlarca bilenmeden kullanılabilir.Ağzı ile sapı arasındaki pirinç maddeye "Pırazıvana" denir. Bazı namdar kalemtraşcılar bu kısmı altından yaparlardı. Recâi gibi meşhur bir üstâd da pırazıvana ile sap arasına, bir altın ve bir bağadan, kâğıt kadar ince birşey de ilâve ederdi. Her ustanın bir damgası vardı. Yapanın adı bulunan bu damgalar, küçük bir altın veya pirinç parçasına üstâdâne vurulur ki damga, pirinç ve altın veya gümüş kalemtraşın çeliğine oturtulurdu.
Damga, kalemtraş eskiyinceye kadar çıkmaz ve iyi kullanılan bir kalemtraş da asırlarca gider.
Kalemtraş sapları yeşim, akik, mercan, som, fildişi, ud, ünnab, pelesenk, abanoz ve daha başka şeylerden yapı-

lırdı. Hem ağzı hem de sapı mükemmel bir kalemtraş beş liradan yüz liraya kadar satılabilir. Meselâ, fevkalâde işlenmiş yeşim saplı ve altın pırazıvanalı bir kalemtraş yüz, yine fevkalâde yapılmış yekpare mercan saplı bir kalemtraş elli lira kadar eder. İki başı mercan, ortası som veya sade som veya mozayik olanları vardı. Meşhur kalemtraş üstatlarından hatırımda kalanlar da şunlardır: Baba, Galatalı, Recâi, Eyüplü Recâi, Rıza, Misli, Meyli, Şeyh, Dânâ, Resmi, Sâfi, Sâki, Sıtkı, Muhyi, Dede, Eşref, Fazlı, Necip ve son zamanlarda Zeki ve daha birçokları. Bunlardan Baba'nın ve Recâi' nin kalemtraşları, arkası menevişli ve pek tatlı yeşilimsi bir renkte olup, cidden hayrete şayandır. Galatalı Recâi'nin kalemtraşlarının hususiyetleri vardır. Damgası, pırazıvanası altındır; som ve fildişinden mamûl olan sap ile pırazıvana arasına iki ince altın tabaka ve arasında ince bir bağa levha bulunur ve bu göz hizasına getirilince şeffaf bir vaziyette görünür.Bir de altın damga vurduğu arka tarafı lâtif, şeffaf ve menevişli görünür. Bâzan da sapların içinde saklı başka kalemtraş vardır; daha küçük olan bunlara,"Yavru"denir.Bunlar,ekseriya demir üzerine altın çakmalı kalemtraşların sapında bulunur. Ayrıca, kalemtraşların yanlış yazıları kazımak için böyle küçükleri olduğu gibi, Celi denilen büyük ve kalın yazıları yazmak için kullanılan kalemleri kesmek için normalden daha büyükleri de yapılmıştır. Kalemtraşların servi, küt, söğüt yaprağı vs. isimleri vardır; damgaları da bu şekildedir. Şimdi maalesef kalemtraş yapan değil, o çeliği bulan, o zağı veren de kalmamıştır. Hattâ, elde bulunanları bilemeyi beceren bile yoktur.

Her hastaya bir firâş lâzım
Hattâta kalemtrâş lâzım.

Softanın birisi cübbesinin altında koca bir saldırma olduğu halde bir gece Yeniçeri ağasına rastlamış. Ağa, softayı bir kere gözden geçirmiş ve üzerinde saldırmayı bulunca: "Hoca bu saldırmayı ne yaparsın?" diye sormuş; softa da irkilmeden, "Bununla yanlış kazırım" cevabını vermiş. Hayrette kalan ağa: "Bire softa, hiç bununla yanlış mı kazınır?" deyince, softa da tereddüt etmeden, "Vallahi ağa, öyle yanlışlar var ki bu bile az gelir" demiş.

KALIP

Herşeyin bir kalıbı vardır. Kalıp, bâzan kalıplanacak şeyin dışında,bazan da içinde olur.Bu kalıpların iyi veya kötü yapılmışları vardır.Şapka inkilâbı bizi iyi bir kalıba soktu;bence bu inkilâbı göstermek için müzelere bir de fes kalıbı koymak lâzımdır.

KAMA

Ucu sivri ve her iki tarafı keskin bir nevi bıçaktır. Büyüğü, küçüğü olur. İran'da ve Türkiye'de yapılır. Madeni çelik, sapı som ve kını gümüşlü olanlar, 15–20 lira eder. Kınları Kafkas ve Dağıstan'da yapılan kamaların fildişi, altın, gümüş işlemeli olanları da, otuzdan yüz liraya kadar satılır. Antikası yoktur.

KAMÇI

Bir çeşidi süvarilerin kullandığı "Kırbaç" olup, sap tarafı savatlı (işlemeli) gümüşten veya fildişinden mâmul alt tarafı da gayet ince meşinden örülmüş olur; en iyisi

on lira kadardır. Bizim asıl sanat namına bahsedeceğimiz kamçı ise, tesbih kamçısıdır.Bunlar,gayet ince çekilmiş altın, gümüş tellerden bilhassa İstanbul, Halep ve Şam'da da örülürse de, Trabzon'da örülen yuvarlak kısmı gayet zarif ve daha san'atlıdır. On santim kadar uzun çift, tek uçlu örme zincir uçlarına yine örme yuvarlak düğmeler ve düğmelerin ucuna da bir ufak inci veya mercan konularak yapılırdı. Hâlis 24 ayar altından yapılıp dirhemi altın para bir liraya kadar satılırdı. Gümüşleri de tam 100 ayar gümüşten yapılıp dirhemi 30 kuruşa satılırdı. Bunların fiatı, tellerinin inceliği ve yapılışlarının zerafeti itibariyle fark ederdi. Bu sanat vaktiyle Türk ve bâzan yahudilere mahsustu. Son zamanlarda tamir için işe yarayan son ustası yahudi de öldüğü için şimdi artık ne yaptırılmak ne de tamir imkânı kalmıştır. Ancak, eskilerine tesadüf edilirse kullanılır.

KALKAN

Kılıç ve ok darbelerinden başı ve göğsü muhafaza için muharebelerde ve kalkan oyunlarında kullanılan meşhur müdafaa aletidir.Sağ elinde kılıç bulunan muharib, kalkanı sol elinde bulundururdu. Kalkan, gayet sert çelikten, demirden, hattâ tazyik edilmiş fil veya gergedan derisinden yapılırdı. Bunların padişahlara veya büyük serdarlara,kumandanlara ait olanları yüzlerce lira eder; altın işlemeli ve yazılı olanların da otuz liradan yüz liraya kadar satıldığı görülmüştür. Ekseri İran'dan gelir ise de o kadar para etmez; taklitleri ve sonradan yapılanları oyuncak kabilindendir.
Bugün çok kıymetlileri müzelerde saklı olup, fil ve gergedan derisinden üzeri altınla yazılmış olanları Türkiye menşe'li olmayıp, hükümdarlara hediye olarak zaman

zaman Hindistan'dan gelirdi.

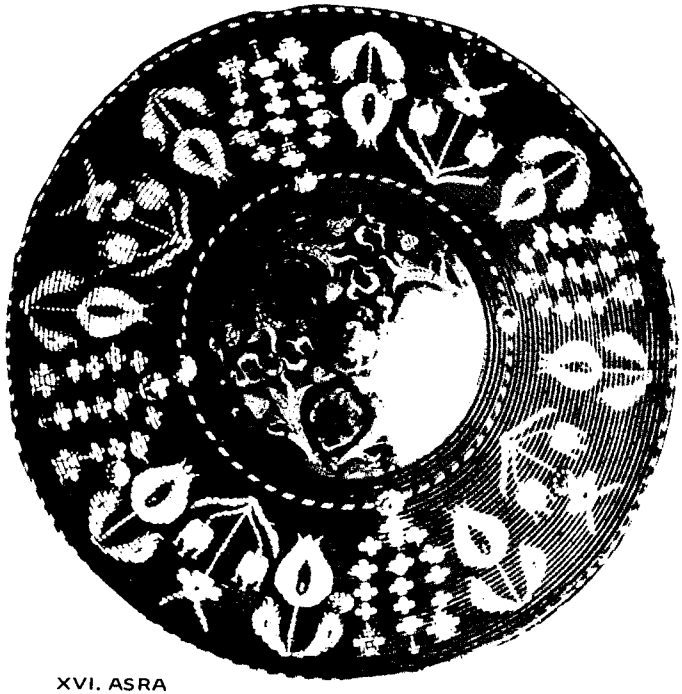

XVI. ASRA
AİT BİR KALKAN
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

KANDİL

Aslı Arapça olup cem'i "Kanâdil" dir. Çok eski zamanlardan beri içindeki fitil vasıtasıyla yağ yakılmak suretiyle aydınlatma âleti olarak kullanılmıştır.
Pek eski devirlerden kalma mezarlardan çıkma topraktan ve taştan yapılanları vardır. Bunlar güzelliklerine ve eskiliklerine göre para ederse de, başlıca kıymetli kandiller, Memlûkler Devrine ait Mısır'ın ve Şam'ın cam kandilleridir. Üzerlerinde hükümdar ismi yazılı olan

kandiller fevkalâde kıymetlidir. Bunların en mükemmel ve en değerlileri Mısır Müzesinde olup içerisinde binlerce İngiliz lirası kıymetinde olanları vardır. Böyle altınlarla işlenmiş ve yazılarla süslenmiş yüzlerce kandilin birarada asılı durması fevkalâde güzel bir manzara teşkil etmektedir. Bir de altın, gümüş ve tombak (Altın yaldızlı bakır) tan yapılan Türk kandilleri vardır ki, bunlar İstanbul mâmulâtıdır. Cumhuriyetten evvel Evkaf'ta "Teberrükât–ı Vakfiye"nin tahmin ve tespitine memur olduğum sırada, Eyüb Sultan Türbesinde gördüğüm fevkalâde kandiller cidden güzel ve kıymetli idi. Bunun en enteresanı "Murassa kandil" diye hususi defterinde kayıtlı olanı, asılı bulunduğu yerden indirdiğimizde, bütün kıymetli elmaspare ve mücevheratı sökülüp yerine cam parçaları oturtulmuş ve beğenilmeyip sökülmeye tenezzül edilmeyen gök zümrüt ve âdi yakutları sırıtıp kalan hırsız artığı bir kandil ol-

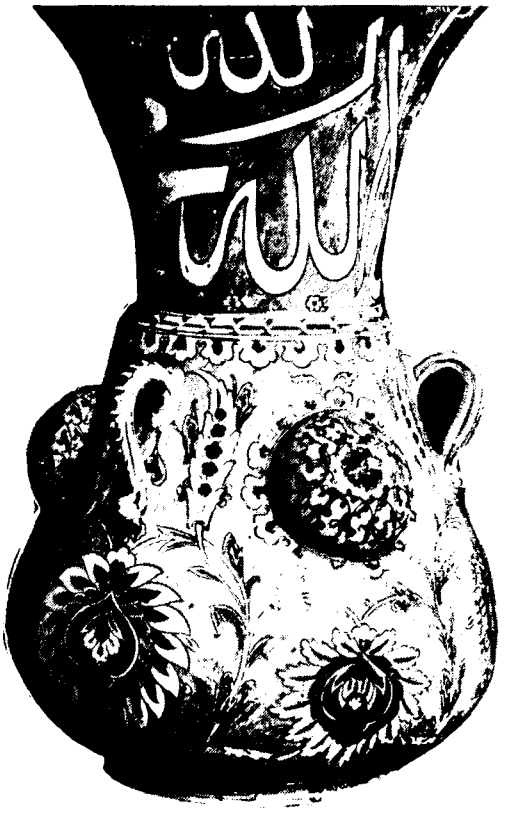

MEMLUKLERE AİT BİR KANDİL

duğunu gördük. Daha antikası da hususi defterinde "Bir adet altın kandil" yazılı olan bir kandilin üzerinde koca bir talik hat ile "Zeheb" kelimesi ayan beyan yazılı olduğu halde, mihenge vurup muâyene ettiğimizde kıpkızıl bakır olduğu ve civa yaldızıyle yaldızlandığı meydana çıktı. Allah korkusu nedir bilmeyen bu namussuz hırsızlar, bunun üzerine koca bir "Zehep" yazarak, herkesi kandırmışlar; yaldızın eskiliği itibariyle belki bir asırdan ziyade halkı aldatmışlardır. Bundan da hırsızlığın çok eski devirlere ait olduğu anlaşılıyor. Eğer murassa kandilin taşları ve öbürünün altını çalınmamış olup da yerinde kalsaydı binlerce liralık bir kandil olurdu. Bu halde de olsa, yine birçok para edecek olan bunların da kayıplara karışmış olması muhtemeldir. Burada şunu arzedeyim ki İstanbul'un en muhterem ziyâret mahalli olan Eyüp Türbesinde yapılan hırsızlık hiçbir yerde yapılmamıştır. Bu kandiller tespit edildiği zaman defterde, Sultan Fatih'in seccadesi

MEMLUKLERE AİT BİR KANDİL

diye kaydedilen seccâdenin çalınarak yerine kirli ve eski bir Şam hırkasının ters tarafına dikilmiş bir seccade, Ak Şemseddin'in kılıcı yerine de, kınının sırtı çıkmış bir bahriye kılıcı konulmuş olduğunu gördük. Gülünç olduğu kadar acıklı olan bu hırsızlık insanı ne kadar müteessir ediyor. Halbuki Fatih'in seccadesi mutlaka bir ağır ve binlerce liralık bir İsfahan halısı; Ak Şemseddin'e izafe edilen kılıçın da mükemmel bir Horasan kılıcı olması lâzım gelirdi.

Memlükler devrine ait yazılı ve camdan olanlarıyla Gassâni ve Artuklu devirlerine ait bakır ve pirinç kandiller binlerce lira eder. Fayans Şam kandiller de çok değerlidir. Müzede Arap tarzında büyük gümüş sa-

NECEF TAŞLI VE SAVATLI GÜMÜŞ KANDİL

vatlı ve Necef taşlı kandil de çok mükemmeldir.

Kandilleri, yıldızları hep yerli yerinde
Nurlar doğuyor şanlı şehidler üzerinde.

KANUN

Bir takım küçük çivilere kirişler, teller gerilmiş, tahtadan mamûl, kucakta iki elle çalınır bir eski çalgıdır.Eskilerinde, yarım sesler, sol baş parmak tırnağı ile tellerin dibine basılmak suretiyle hâsıl edilirdi. Sonradan, diyez ve bemoller için, tellerin bitim yerlerine hususi mandallar ilâve olunmuştur. Bu saz, büyük Türk âlim ve mütefekkiri Fârâbli Durahan oğlu Mehmed (870–950) tarafından icat edilmiş ve zamanla Şark musikisinin –Garp müziğindeki, piyanoya karşılık– esas sazlarından olmuştur. Kanun çalanların, saz heyeti arasında kıymet ve mevkii vardır. Son zamanların üstad kanunisi Amâ Ali'dir. İyi ve eski bir kanun yüz lira kadar eder ve on liraya satılanları da vardır.

KARAGÖZ

Karagöz, Türklerin eski hayâl oyunlarından birisidir. Cengiz'in karşısında bile oynatılan hayâl oyunları bulunduğu meşhurdur. Selçuklularda, Memlûklerde bu oyun biliniyordu. Karagöz, Osmanlılar devrinde Orhan Gazi zamanında başlamış ve Karagöz tasvirleri yapılmıştır. En güzel tasvirler XVIII. asırda III. Ahmed zamanında yapılmıştır. Luvr ve Amerika müzelerinde ve bizim Topkapı Sarayı Müzesinde bunların çeşitleri vardır. Karagöz, mükemmel bir hayâl oyunudur. Otuz ka-

dar piyesi vardır. En son ve en iyi tasvirler Nazif Dede' nin deve derisinden yapılmış resimleridir. Şeffaf ve renkli olup oynatılırken renkli olarak görülen bu resimlerin tanesi, şimdi 10–15 lira kadar eder. Bunların IV. Mehmed devrinde, meşinden fevkalâdeleri yapılmışsa da ele geçmesi imkânsız gibidir.

KARAVANA

Elmasın en âdisine dendiği gibi bakırdan, düz kenarlı, leğen gibi yapılıp, askere yemek dağıtımında kullanılan ve şimdiye kadar "Asker karavanası" diye maruf olan kabın da adıdır. Ekseriyâ bakırdan yapılmıştır. Arap ümerâsı için pirinçten ve bakırdan, yaldızlı yapılmış olanları da vardır. Bunların içerisinde kalemli, yazılı fevkalâdeleri olup bin liraya satılanları görülmüştür. Asker karavanası denilen bakır mamûlatı da beş lira kadar eder.

KASNAK

Kababohça ve peşkir gibi şeyleri ve tire ile işleme bohçaları meydana getirmek için yapılan, bir eleğin kasnağı gibi birşeydir. İşlerken bezlerle sarılmış olup kendisi görünmediğinden tezyinine ehemmiyet verilmemiştir.

KAŞAĞI

Hayvan tımar âletinden başka bir de insan kaşağısı olup, parmakları ve tırnakları ile fildişinden mamûl bir el şeklindedir. Bunların bazılarının oymalarla işlenmiş ve icabında yazılar yazılmış, kırk elli santim uzunlu-

ğunda fildişi, pelesenk ve abanozdan mamûl ilâve bir sapı bulunurdu. Fildişi, şemsir ve abanozdan olanları yanında, el şekli yerine, çıkıntılı bir elips şeklinde bir parça taşıyanları da görülmüştür. Bunlar, eski keyif ehli tarafından, sırtlarında ellerinin değmeyen yerlerini kaşımak için kullanılırdı. Şimdi istimâli terkedilmiş olup, yalnız turistik eşya olarak yapılmaktadır. El şeklinde olanların sapı da iyi işlenmiş olursa, 50–60 lira, el şeklinde olmayanların ise 10–15 lira ettiği görülmektedir.

KAŞIK

Türkler çorba ve pilâv yediği kaşığa çok ehemmiyet vermiştir. Tahtadan kaba kaşık taslağı Kastamonu da yapılır. Konya ve Çukurçemen'de bunlar tesviye edilerek bir kere sarı boyaya batırıldıktan sonra ağızlarına çiçek ve saplarına yazılar yazılarak, üzerine –ardıç veya çam sakızıyla bezirden mâmûl– renkli cilâ sürülürdü. Tahta kaşığın tanesi yirmi paraya, şemsirden olanları üç kuruşdan beş kuruşa; Konya işi kaşıklar da üç kuruştan yirmi kuruşa kadar satılır. Bunların cilâsı iyi yapılmışsa elli sene kadar dayanır; fakat çok sıcak suda durdurulmamalıdır. Bunların sapı üzerinde;

Lâfı lâfa etme ilâve
Al kaşığı çal pilave

gibi yemeğe teşvik için nasihatler ve:

Bir acâip tâlihim var her işim bozgun düşer
Bülbül için dâm kursam içine kuzgun düşer.

gibi kara bahtdan şikâyetler de vardır.

ÇEŞİTLİ KAŞIKLAR (Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

Bunlardan başka yekpâre abanoz, zergerdan, kemik ve boynuzdan kaşıklar yapıldığı gibi ağzı fildişi,sapı mercan, ağız bağa sapı mozayik, ağzı bağa sapı fildişi ve araları tellerle ayrılmış mozaik saplı kaşıkların envâi Türkiye'de yapılmıştır. Altın mineli ve gümüş kaşıkların her nevi, kahve, çay, tatlı, komposto, hoşaf, çorba, pilav kaşıkları ayrı ayrı ve ehemmiyet verilerek yapıl-

mıştır. Bir çift altın mineli kaşık 500 lira, bir altın saplı kaşık 100 lira, bir mercan saplı ve mozayik bağa kaşık 15 liraya kadar satılmıştır.
Bunlardan başka birçok murassa (Kıymetli taşlarla süslü) kaşıklar da vardır.
Meşhur Çayır'ın sahibi Veli Efendi gayet keyf ehli, hoşmeşreb ve zengin bir zat imiş. Birgün verdiği bir ziyafette, fevkalâde biberli ve salçalı yemekler yendikten sonra hoşaf gelmiş. Bütün misafirlerin önünde gayet küçük birer sadef tatlı kaşığı bulunmasına karşılık, kendi elinde de fevkalâde büyük bir bağa kepçe varmış. Misafirler bülbül gibi küçük kaşıkla hoşafı alarak hararetten çatlayacak hâle gelen dudaklarını ıslatmaya çalışırken muzip Veli Efendi cenapları da büyük kepçesini doldurarak höpürdetir ve her içişte "Aman oh öldüm" dermiş. Oradaki bir misafir dayanamamış: "Efendi hazretleri, elinizdeki kaşığı birer kere de bize verseniz de, bir kere de bizler ölsek" demiş. Bir zamanlar elime böyle gayet büyük ve âdeta kepçe kadar bir hoşaf kaşığı geçmişti de adını "Veli Efendi Kaşığı "koymuş, sonra Baş mâbeyinci Tevfik Bey'e satmıştım.

KATIA

İnce ve zarif bir yazıyı en küçük bir işâretini bile bozmadan oyup çıkararak, diğer bir kâğıdın üzerine, istifine göre yapıştırıp yeni baştan bir levha teşkil etme san'atıdır. Oyulup çıkarılan "Erkek" ve oyuk kalan yazı halindeki kısma da "Dişi" derler. Böylece bir emekle iki levha husule gelir.Bunu ibda eden san'atkârlar Türk ve İranlılardır. Türk san'atkârlarından başta Bursalı Fahri olmak üzere, Nakşi, Resmi, Cevri, Fikri, Reşid, Vahyi ve Süleyman'ın eserleri üzerinde imzaları

görülmüştür. Katılar pek kıymetli olup Fahri'nin iki satırlık bir katısını 150 liraya sattığımı hatırlarım. Şimdi elimde bulunan Nakşi'nin:

Ey ki der hîç gamî bâ dil–i men yâr neî
Sûy–i men bîn eğer ender ser–î âzâr neî
Ez tu her rûz giriftâr–ı belâ–yı diğerem
Tu çi dânî ki bed–în rûz giriftâr neî

Yani: "Sen ki hiçbir gamla gönlüme yük değilsin. Eğer incitmek istemiyorsan bana bak. Senin yüzünden belâya uğramış bulunuyorum. Bugün belâda olmadığımı nereden biliyorsun" meâlindeki Farsça bir katısı emsali arasında cidden şaheserdir. Başta gayet ince ve zarif bir katıa çiçek ve altında ihtimam ile yazılan bu kıt'anın altına "Nakşi yü'l–müznib" diye imzasını yani ketebesini attıktan sonra da Nakşi'nin hiçbir katısında görülmeyen "Dârünnasi velmeymene" yani "Şehr–i Edirne" ibâresi vardır ki bunun hiç emsali görülmemiştir. Mevşukiyetini temin edemediğim bir rivâyete nazaran Edirne'nin ta hükümet merkezi olduğu sırada Nakşi adlı bir katiacı varmış.Eğer bildiğimiz ve 1119'da vefat eden Nakşi bu eserin sahibi değilse eski Nakşi'ye ait olabilir; zira, kâğıdın kenar vesşâlesi ve yazının duruşu, dört asırlık bir kıdeme hükmettirecek mahiyettedir. Buna rağmen şüphemizi gideremediğimizi de ilâve edelim.
Katıacıların celi denilen büyük yazıları üstünde çalışanları da vardır. Süleyman isminde iki asır kadar önce yaşadığı tahmin edilen bir üstâdın, "Esedullah El–Galip Ali İbni Ebi Talip kerremallahü veche ve radiyallâhü taalâ ahn" yazılı, tamamen arslan şeklinde oyma bir levhası vardır ki bunun da emsalini görmediğim için muhafaza etmekteyim. Katılar derecesine göre 10 liradan 200 liraya kadar satılır.

KAVANOZ

Camdan, billûrdan ve çiniden yapılır. Enfiye ve macun kavanozları da vardır. Sonra çeşm–i bülbülden ve elmastraşın renklilerinden de yapılmıştır. Şimdiki cam turşu kavanozları gibi olmayıp, bunlar cidden emeklerle vücuda getirilmiştir. En ucuzları 5–6 liradan başlar 100 liraya kadar satılır.

KAVUK

Fes'in 1828'de resmen kabülünden önce ecdadımızın giydikleri başlığın adı olup, bunları yapan kavukçu esnafı vardı. İçi pamukla dolu, şişkince ve yüksek bir başlık olan kavuk, sarık'la birlikte kullanılırdı. Bunların resmî, gayr–ı resmî pekçok çeşidi olup başlıcaları şunlardır: Selimi, Kallavi, Mücevveze, Perişan, Destâr Horasan, Kâtibi, Kalafat, Dardağan.

KAVUKLUK

Kavuk baştan çıkarıldıktan sonra evvelâ mükemmel suzânı ince ve işlemeli kumaştan bir bohçaya sarılarak kavukluk denilen bir duvar askısına konulurdu. Bunlar, Edirne'nin renkli ve tezhipli tahta mâmulâtından hemen hemen bir metre uzunluğunda gayet süslü ve çift olarak yapılırdı. İçlerinde yazılı ve güzel işi olanları, 200 lira etmektedir. Fildişi, bağa ve sadefle işlenerek yapılanlarının çifti ise 60 lira kadar eder. Abanoz oyma ve som yaldızlı ağaçtan mamûl olanlardan 10 liradan 30 liraya kadar satınları da görülmüştür.

KAZAN

Bakırdan yapılmış yemek pişirmeye veya su ısıtmaya mahsus büyük kap. Eskiden yeniçeri ocağında ve tekkelerde kullanılırdı. Az küçükleri Ankara ve Konya'da ahi tekkeleri için yapılırdı. Ancak bunların üstlerinde tarihi hüviyetini belirten bir yazı olmadığından para etmez. Konya'da müzeye tahvil olunan Mevlevi Tekkesindeki kıymetli şâheser kazana ise, kazan yerine vazo demek daha uygun olur.

KEHRÜBA

Kehrübâ, Farsca "Kâh–ı rüba" (Saman çeken) in hafifletilmiş şeklidir. Halk arasında "Kehribar" denir. Gerçekten, bir kumaş parçasına sürtülürse, elektriklenip etrafındaki ufak saman veya kâğıt parçalarını çeker. Kehrübânın şeffaf, ateş rengi, kırmızı, bergamut rengi, sadefi ve siyah nevileri vardır. Umumiyetle koyu sarı renkte olanına rastlanır. Siyahtan başkasının hamı Avrupa'dan gelir ve İstanbul'da işlenir. Bundan, 99'lu ve 33'lü tesbihler, sigaralıklar, çubuk başları vs. yapılır. Kutu, tuzluk gibi şeyler de görülmüştür. "Keçi memesi" tâbir edilen makbul ağızlık için, "Ağızlık"maddesine bakınız. Siyah kehrübâ Erzurum'da çıkar, "Erzurum taşı" adıyle anılarak, bundan ağızlık, kutu ve tesbih yapılır. Bunların kıymetleri için "Ağızlık", "Tesbih" ve "Kutu" bahislerine bakınız. Sarı kehrübânın çok eski,zamanla kızarmış ve iri taneli kolyelerinin I. Dünya Harbi içinde 150–200 liraya satıldığını ilâve edeyim. Ne kadar gariptir ki bu maddenin taklidi çıkalıdan beri çarşıda hâlâ eskisini yenisinden tefrik edemi-

yorlar. Bâzan, kehrübânın teşekkülü sırasında içinde bir böcek kalır ve ona bir hususiyet verir. Ateş renkli bir kehrübâr ufak tesbih tanesinde, her tarafı tam bir sinek görülmüştür.

Murassâ kehrübâdan elde tesbih
Ganîce olduğun eylerdi telmih.

KEMAN

Musikide başta gelen ve iyisi İtalya'da yapılan meşhur sazdır. Eski kemanların binlerce lira edenleri varsa da, elde kullanılanlar ancak 50, 100, 150 liralık parçalardır. Bir zaman Bedesten'de 13 liraya bırakılan bir kemanın, Beyoğlu'na 1300 liraya satıldığı görülmüştür. Bunun da antikası olursa da anlayanları azdır.

Yayını kalbimin üstünde mi titretti kemân
Aman ey kaşı kemân tüylerim ürperdi amân

KEMENT

Yabanileşen atları tutmak ve büyük avlarda yabani hayvanları avlamak için kullanılan iptir. Eski cellâdlar, idama mahkûm olanları kemendle boğarlardı. Antikası yoktur.

Bütün arzu–yi aşkile kemendi
Atanlar çok, fakat tutmak bilen yok.

KEMER

Elbise üzerinden bele, süs veya ihtiyaç için kuşak gibi

bağlanır. Kumaştan, altından, gümüşten, sırmadan hattâ Bâki'nin Mersiyesinde,

Şemşir gibi ruy—ı zemine taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları

dediği gibi, demirden olanları vardır. Hasır örgüsü, fişekli, savatlı diye envaı çoktur. Ortası mücevher taşlı kemerler de saraylar için yapılırdı. Bir de ortası yeşim, akik, kan taşı olan derviş kemerleri de vardır. Saray için yapılan kemerler tabii mücevheratına göre değer taşır. Altın kemerler, hem altınına, hem de işine göre satılır, gümüş kemerlerin ise dirhemi 25—30 kuruş kadar eder. Derviş kemerleri de, taşlarının değerine göre, yeşimi 30—40, diğerleri 2—3 lira kadar ederler. Antikaları da vardır. Bizans kemerlerinin bakır tokaları da mühimdir.

KIRMAN (KERMEN)

İki parmak eninde ve bir karış kadar uzunlukta bulunan iki tahtanın ortasına bir ağaç mil geçirerek döndürüp sararak yün eğirilen ve bükülen iptidai bir âlet. İğ gibi istinat noktası aramaya lüzum görmeden elde kullanılır ve ayakta yürürken de işe yarar. 10—20 kuruşluk bir âlettir.

KESER

Marangozların "Soya", "Dike" diye adlandırdıkları mâlum keserlerin antikalarına tesadüf etmedim. Fakat Buhara işi pirinçten yapılmış, üzerinde peruze, küçük yakut ve Seylan taşı oturtulmuş şeker kırmak için ke-

serlere tesadüf ettim. Bedesten'de bir tanesi 25, diğeri de 10 liraya satılmıştır.

Keserdi rişte–i ümmid–i aşkı
Kırardı kalbimi bir sözle her gün.

KEŞKÜL

Dervişlerin, âdisini dilencilerin kullandıkları, Hindistan cevizinden yapılmış, üzeri âyetlerle, hakimâne ve mutasavvifâne sözlerle işlenmiş, çiçeklerle süslenmiş kap. Bunların o kadar zarif ve san'atkârane işlenmişleri vardı ki yüzlerce liraya satılırdı. 30–50 liralıkları ise hâlâ antikacılarda bulunur. Merhum Reşad Fuad Bey'de, Fahri oyması bir keşkül vardı; kendisi bin lira kıymet koymuştu.

Fukara keşkülüne can veririm
Bakarım zengine, Allâh derim.

KIBLENÜMA

Ufak müdevver pirinçten, gümüşten, fildişinden bir kutu içerisinde ve bir kâğıt üzerine müzehheb ve bazı eflâki taksimatı ihtiva eden pusulaya, kıbleyi gösterdiği için "Kıblenüma" derler. Çünkü ibresi cenup miknatisiyyetine tâbi bulunduğundan dâima Kâbe istikametini gösterir.

Beyhude değil titrediği kıblenümanın
Fikr etmededir heybetini Beyt–i Hüdânın

Namaz meraklısı seyyar Müslümanlar bunu daima üzerinde taşır ve kıblesini şaşırmazdı. Bunlar üç beş liraya satılır, altın kutuluları ise tabiatiyle daha fazla değerlidir.

KLAPDAN

Altından ve gümüşten gayet ince çekilmiş hadde teline denir. Bunun içerisinde pek ince bükülmemiş bir ipek iplik vardır. Bunlar gergef nakışlarında kullanılır. Vaktiyle İstanbul'da Simkeşhanede çekilir; işlemeler, mıhlamalar, bindallılar bununla yapılırdı. Altını 24 ve gümüşü 100 ayar olmazsa o incelikte çekilmesi mümkün değildir. Bu altının dirhemi bu sırada 20 liradan fazla eder ve Avrupa'dan gelir.

KLARNET

Nefesli bir Avrupa sazı olup Türk musikisine de girmiştir.Her sesi için ayrı tuşu vardır.İyi bir klarnet 100 lira eder.

KILIÇ

Aslı Türkçe "Kılınç"dır. Kısa ve hafifçe öne eğik olanlarına pala denir. Türk kılıcı ise, geriye doğru iğridir. Bunlar, Türkiye'den başka Hindistan'da,Horasan'da ve Şam'da yine Türkler tarafından yapılmıştır. Bunlar taban, Horasan, Şam ve Hint çeliklerinden yapılagelmiştir. Tophane'de nümûneleri bir gülle şeklinde duran çeliklere Cezayir çeliği derler ki bunlardan döğülüp yapılan bir bıçak veya kılıç, diğer bıçak ve kılıçları, kalkan

ve zırhları ikiye bölmek için kâfidir. Kılıç pek eskiden beri Türk silâhıdır. Usta Sinan namında bir zatın yaptığı bir kılıç, kemer tarzında bele kuşanılır ve açar açmaz dümdüz olarak bir adamı ikiye bölebilir. Kılıçların üzeri altın yazı ile süslenir ve padişahlara mahsus olanlar için altın kılıflar; yeşim, akik ve zergerdan sap yapılırdı.Osmanlı padişahları muharebeye bizzat gitmedikleri zaman kendi adlarına gönderdiği kumandan (Serdâr–ı Ekrem) hazineden, ecdadlarına mahsus sâde bir kılıç çıkartıp "Haram olmasın" diye altın ve mücevheratını soydurup yeniden kın yaptırdıktan sonra hediye edermiş.İşte böyle bir kılıç tarafımda Müze'ye satılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'a ait olduğu anlaşılan bu kılıcın üzerinde ve kabzasının bitişiğinde kûfi hat ile çift kelime–i tevhid ve bir yüzünde "Bismillâh... ve men yetevekkel alellâh..." ve "Hâzâ husâmun mu'teber hırzun li–sultâni'l–beşer sultân Süleyman bin Selim, Allâhu yu'tihu'z–zafer" (Bu itibarlı kılıç, insanların sultânı Selim oğlu Sultan Süleyman'ın koruyucusudur. Allah ona zafer versin.) Ve diğer yüzünde

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'A AİT BİR KILIÇ
(Topkapı Sarayı Müzesi'nde)

"Fi dârülfethi Kostantaniyye sene erbain ve tıs'a mi'e" (Fetih diyârı İstanbul'da, 940 (1533) da) yazılıdır. Kanuni diğer padişahlardan uzun olduğu gibi, bu kılıç da emsâlinden daha uzundur. Bunun Topkapı Müzesinde bir eşi daha vardır. Kanuniye izafe edilen diğer kılıçların birçoğu taklit ve sahtedir. Hattâ, Ankara Müzesinde âdi iki liralık bir çerkes kılıcı üzerinde, güya Kanuni'ye ait kargacık burgacık bir yazı yazılmış bulunduğundan 100 liraya alınıp oraya konulmak zahmeti ihtiyar edilmişti. Padişah kılıçlarının mücevheratla tezyin edilmiş olanları yalnız Topkapı Sarayı Müzesinde mahfuzdur. Vüzerâya ve Kırım Hanlarına ait olanlar da yüzlerce binlerce lira eder. Topkapı Sarayının kılıç koleksiyonunda Muâviye'nin de kullandığı, Ömer İbni Abdülaziz'e geçtiği anlaşılan ve elden ele intikaline dâir üzerinde yazılar bulunan geniş yüzlü, büyük kama şeklinde bir kılıç vardır. Memlûk hükümdârı Melik Zâhir'in kırık bir kılıcı da tarafımdan Müze'ye verilmişti. Kanuni devrinde yapılan kılıç kabzaları, ya al yakut renginde akikden veya zergerdandan yapılırdı. I. Dünya Harbi içinde Harbiye Nezaretinin Arap emirlerine hediye ettiği kılıçların sapları hep akikden yapılmıştı. Bu münâsebetle birçok akik kabzalar satılmış ve hattâ yenileri yaptırılmıştır. Türk kılıçları, Hind'de, Horasan'da, Şam'da, İstanbul'da, Cezayir'de mükemmelen yapılmıştır. Sultan II. Mahmud'un Acemoğlu ve kalfası denilen ustalarından sonra artık kılıççılığa veda edilmiş, böyle kıymetli kılıçları ne yapacak usta, ne yaptıracak şahıs, ne yapılacak çelik ve ne de ağzına verilecek zağ kalmıştır.

Çekiç altında muhakkar döğülür günlerce
Bir çelik parçası, bir tîr–i mehîb olmak için
Sonra yatmakla geçer ömrü niyâmında bütün
Ne hazin işkence!

O çelik parçası bir gün bir ehemmiyet alır,
Koca bir kavmin olur hâris–i istiklâli
Koca bir memleketin ırzı, hayâtı, mâli
Ona vâbeste kalır.

diyen Tevfik Fikret kılıcı ne güzel tasvir etmişti. Kılıç Türklerin elinde bulunursa gölgesinin altına cennetler, vatanlar girer.

KIRKBUDAK

Bektaşilerin tekkelerinde erenler meydanına koydukları gayet büyük bronz şamdandır. Camilerde kubbenin tam altına tesadüf eden asılı top kandile benzeyen bu şamdan salonlara elverişli değilse de ele geçerse büyük meydanlı salonlara konulabilir. Kırşehir Pir–evi'ne âit kırkbudak, uzun müddet Ankara Etnografya Müzesinde durduktan sonra, açılışında Hacı Bektaş Müzesine gönderilmiştir.

KIN

Kılıç, bıçak, hançer ve kama gibi silâhların mahfazasına gılaf veya kın denir. Kınlar, kılıçların ve bıçakların ehemmiyetiyle mütenasip yapılır; mâhir ustalar, kötü bir bıçağa iyi kın yapmaz. Kınların, yalnız üstlerinin altın ve gümüş tezyinatı değil, iç yapısı da mühimdi. Evvelâ, "Kılıca kıl oynatmaz" dedikleri tarzda intibaklı bir tahta kın yapılır ve bunun üstüne sığır sağrısı veya keler (İri çöl kertenkelesi) derisi sımsıkı çekilip bu deri, gümüşten yassı bir şeritle dikilirdi. Bu dikişi bugün artık yapan kalmamıştır.
Büyük Zafer'den sonra Atatürk'e, İstanbul ve Ordu adı-

na takdim edilecek kılıçların nezaretim tahtında yapılması icap etmişti. Çarşı'nın en san'atkâr ustalarını aldım, tarihi kılıç, demirleri buldum; pırlantalar, altınlar tedarik ettim, kılıçlar yapıldı, kabzalar takıldı, süslemeleri tamamlandı; fakat kın yapacak usta yoktu: Ucuz ve pek ehemmiyetsiz gibi görülen kının iç kısmı yani kın bağlamak için usta bulunamadı; hazır kınlar uymadı. Beni bir düşünce aldı, tahkik ettim, "Üsküdar'da gayet ihtiyar ve san'attan çekilmiş bir usta vardır" dediler. Araya araya Üsküdar'ın en ücra bir köşesinde bir mahalle kahvesinde ihtiyarı buldum. Evvelâ elini öptüm: "Babacığım! Ben kılıç yaptırdım, ona kın bağlayacak adam arıyorum" dedim. "Evlât, biz onu, o da bizi çoktan bıraktı", cevabını verdi ve ilâve etti: "Hem ihtiyarım ve hem de o san'at artık bizi besleyemez bir hâle geldi. Altı ayda bir, senede bir kılıç bağlayacağız da birkaç lira alacağız". "Ben paradan kaçmam, kaç lira istersen vereceğim ve bu kılıç millet namına bir minnet ve şükrân borcu olmak üzere Gazi Paşa'ya verilecek" dedim. İhtiyar bunu duyunca canlandı, yüzüne renk ve dudaklarına kan geldi: "Ya öyle mi evlâdım, canla baş üstüne. Allah muvaffakiyet verirse yapmaya çalışırım. Sen üç gün sonra gel" dedi. Adamcağız ilâhi bir nefha ile gençleşmiş gibi idi. Sevinerek ayrıldım. Üç gün sonra gidip yine o kahvede buldum. Şöyle peykenin üstüne uzatmış olduğu kını aldım ve hayetimden dona kaldım. Koca usta Sünbül–zâdenin,

Ele pirane ser aldım kalemi
Nevcivanlar gibi kıldım hîmemi

dediği gibi, ihtiyar usta da Atatürk aşkına avadanlığına öyle bir sarılmış ve öyle bir himmet etmiş ki görmeye lâyık... Beni görünce hemen ayağa kalktı ve bir nutuk irâd eder gibi aynen ve irticalen şöyle söyledi: "Paşa-

mızın adını duyunca Allah bana bir kuvvet verdi. Öyle bir kın bağladım ki ustam da mezardan çıksa daha iyisini yapamaz. Ah ömrüm olsa da, Paşamızın keskin kılıçlarını hep ben kınlasam; bu bana, âhır zamanımda bir ibâdet olurdu. Demek, benim öpemediğim o nurlu eli bu kın öpecek değil mi evlâ" dedi. Ustanın bu sözleri beni ağlattı: "Ona hiç şüphe etme babacığım" dedim ve verdiğim 15 lirayı pek müşkülâtla aldırabildim. "Buna para mı olurmuş Bu bir küçük hizmettir" diyorken elini öptüm ve ayrıldım. Arkamdan, "Allah seni utandırmasın" duasıyle beni uğurlamıştı. Tabiidir ki şimdiye kadar o da ustalarına kavuşmuştur.

KİLİM

Havsız ve tüysüz kalıçe olup Anadolu'da halı çıkan köylerde dokunur. Gayet ucuzları olduğu gibi, fevkalâde kıymetlileri de vardır. Bu da, halı gibi asırlarca dayanır. Doğu Anadolu ve Halep kilimleri, bilhassa Cihanbeyli'nin ince çeyiz kilimleri pek makbuldür. Halıcılık gibi kilimcilik de bizde çok eskidir. Konya'nın Obruk köyünde tâ Selçuklular devrinde gümüş atkılı kilimler dokunurdu. Bu kilimlerin küçüğü, büyüğü, hattâ yastığı olur. Küçükleri 3 liradan 15 liraya, büyükleri 10 liradan 40 liraya ve pek eski gümüşlü olanlar da ele geçerse 100 lira kadar eder. İran'da Sumak, Rusya'da Obison kilimleri de meşhurdur.

KİLİT

Malûm olan kapı, sandık, kutu vs. kilitlemek için kullanılan âlet. Türkler bunun şifrelisini, san'atlısını ve nasıl açılıp kapatılacağı ancak sâhibince bilinen kilitler yap-

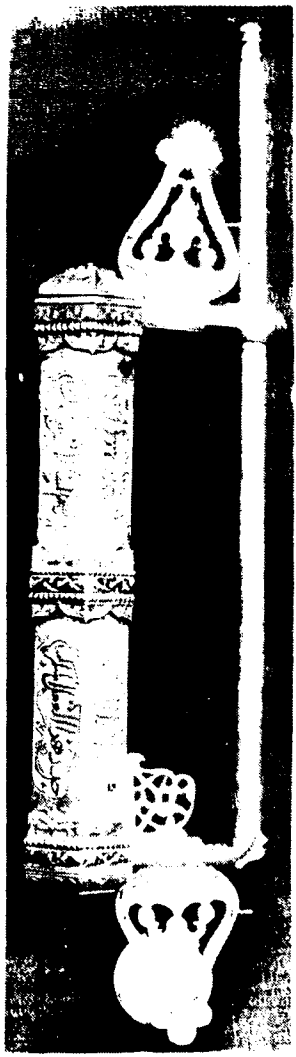

mışlardır. Üzerlerine altın ve gümüş çakma işlenenleri de vardır. Böyle pek iyi ve eski bir kilidin 50 ve altınlı padişah kilitlerinin 200 liraya satıldığı görülmüştür. Hattâ, Avrupalılar, Bedesten'in eski, sâde ve fakat san'atlı büyük demir kilitlerini bir zaman Avrupa'ya taşıyıp durdular.

KİLİT AÇMASI: Anadolu'da kapatılmış meşhur tekke kapılarındaki kilidi fal gibi kullanmak bâtıl âdeti vardı. Tâlihine baktırmak isteyen bir kadın, okuyup üfleyip kapıda asılı olan kilidin altına oturur; tekkenin mütevelliyesi veya hademesi tarafından o kilit evirilip çevrilerek açılırsa şanslı, açılmazsa tâlihsiz olduğuna hükmolunurdu.

Ağzına altın kilit vursam yine etmez sükût,
Böyle bir heccâvı asla görmedim ömrümde ben.

KİTAP

Türkçesi "Bitik"dir. Basmaları içinde de nâdir bulunanları pa-

ra ederse de, asıl kıymetlileri, içlerinde hârikulâdeleri bulunan yazmalarıdır. Bugün bile, yalnız tezhib ve hat itibariyle değil, ilmi muhtevâsı itibariyle de binlerce lira edenleri eksik değildir. Avrupa bu kıymetli kitapları bizden o kadar ucuz çekmiştir ki insan hayretlere düşer. Meselâ, Dede Korkut yazması 126 kuruşa, Bayezid'de usta geçinen bir kitapçıdan alınarak Viyana kütüphanesine konulmuş ve bilâhere bize lâzım olunca, hükümet ancak 10.000 lira masrafla koype ettirebilmişti. Bu kabâhatı, haklarında:

Bari cem–i kütüb etdin çalış istihrâcet
Kalma bi–berg–ü nevâ dehrde sahhâf gibi.

gibi metihlerde bulunulan sahaflara bulmayalım. Anlamayıp veya anladığı halde para vermeyen ve Maarif namına hareket edenlerin kayıtsızlıkları da daha çoktur. İcabında götürülüp ikaz edildiğinde bile, oldu olacak gibi beyhude sözlerle aldatır, ilk fırsatta kitapçıları ecnebiye satmaya mecbur ederlerdi.

KİTAPLIK

Kitap koymak için kullanılan ve "Ağzı açıklar" gibi mükemmel ve müzehheb, oymalı veya yazılıları vardır. Altın işlenmiş olanları da bulunur. Bunların çok kıymetli olanları, 500 liradan 1000 liraya kadar satılan antikaları vardır. Tabii ucuz yapılmış yeni ve sâdeleri de bulunur.

KOLÇAK

Zırh takımı parçalarından olup kolu muhafaza için ya-

pılıp takılırdı. Diğer zırh âletleri gibi metin ve altın çakmalıları vardır. Perâkende suretiyle ele geçenler 10–20 lira eder. İstanbul'da Askeri Müze'de bulunan Timurleng'in Yıldırım Bayezid'e gönderdiği elçiye ait bir kolçak, fevkalâde kıymetlidir.

Kılıcım salmaya meydan bulıcak
Dinlemem doğrusu kolçak molçak.

KORDON

Eskiden "Köstek" derlerdi. Şimdi kısalarına kordon, uzunlarına köstek derler. Bunun altın, gümüş ve nikelleri de olur. Altın kordon, işine göre dirhemi 4 liradan 10 liraya kadar, gümüşünün dirhemi 30 kuruş kadar eder.

KÖKÇÜLER

Bir zamanlar İstanbul'da Mısır Çarşısı ve Çarşıkapı sını dolduran kökçüler vardı. Zamanlarının âdeta eczanesi yerini tutan bunlara ıtriyât yani güzel kokular satan mânâsına "Attar" halk dilinde bozuk şekliyle "Aktar" denilirdi. Az sermaye ile çok para kazanırlar ve her ne sorarsanız yok demezlerdi. Şâir Abdülhak Hâmid'in dedesi ve II. Mahmud'un hekimbaşısı Abdülhak Molla eczahanesinin kapısında,

Elimizden ne gelir hayr duâdan başka,
Ne ararsan bulunur, derde devâdan başka.

levhasını asmış olduğu zamanlarda dahi kökçüler, mal-

larını kapış kapış halka satarlardı. Bunların içinde dertlere deva, çorbalara eda, pilâvlara şifa herşey bulunurdu.

KÖKLER

Tarçın, karanfil, zencefil, havlıcan, zerdeçav, yenibahar, kimyon, kişniş, mahlep, dârülfilfil, edrefil, tarçın tohumu, kakule, Hindistan cevizi, çörekotu, üzerlik, sarpana, kınakına, râvend–i rumi, kânvend–i çini, nahve–i hindi, samurya, temr–i hindi (Demirhindi), ka't–ı hindi (Kâğıthindi), sasafra, Peyganber ağacı, adamotu, çup–i çini, turunç kabuğu, Benisrail zeytini, acıbakla, çintiyane, kavasya (Acıağaç), anason, rezene, eğirkökü, karatopalak, günlük aselbent, anberkabuğu, buhur, ödağacı, cävı, fessuh, karaanber, akanber, misk. sakız, kınbır, balmumu, parafin, balmumu çamuru, çiriş, civa, sahlep, siyahmazı, beyazmazı, çehri, albakkam, morbakkam, çarşamba, beyaz hatmi çiçeği, boru çiçeği, kekikotu, kekik suyu, kırk kilit otu, mayasıl otu, bamya çiçeği, demirdikeni, sığırdili, yeşil kâfuru, hüsn–i yusuf, meşe palamudu, şeftali çekirdeği, çilek sapı, muşmula çekirdeği, kuru nâne, dut kökü, dut yaprağı, levanta çiçeği, kantoron çiçeği, sandalyağı, ıtıryağı, tefârikyağı, tarçınyağı, kekikyağı, gülyağı. nâneyağı, karanfilyağı, kakule yağı, biberiye yağı, acı elmayağı, karabaş yağı, ıtırşahı yağı, hatmi yağı, defneyağı, karagünlük yağı, ayıyağı, söğüt kökü, meşeyağı, çörek otuyağı, bitotu, kurtluca, müzüdek, defne tohumu, mahmudiye, mahmuze, mühr–i Süleyman, meliseyağı, papatya, karasakız, çamsakızı, reçine, andızkökü, böğürtlenkökü, hatmikökü, çövenkökü, meyan kökü, karadutkökü, nar kabuğu, zamk–ı arabi, hava civa, yağmumu, pelin, tatula, kola, ten-

kâri, jelâtin, çadıruşağı, haltit, erkek kuşani, dişikuşani, terementi, neftyağı, bilâokyağı, tefârikyağı, altın çiçeği, anzarot, emleç, belileç, yâsemin kökü, yâsemin çiçeği, habbülmülük, habbüsselâtin, çimen tohumu, karnıyarık tohumu, marikyaprağı, kayatuzu, Hacıbektaş tuzu, mumya, kırımtartar, zulumba, batalumba, cebel–i hindi, devedikeni tohumu, ısırgan tohumu, maydanoz tohumu, havuç tohumu, dardan tohumu, beyaz biber, boytohumu, kırmızı tohumu, çalı tohumu, gül süngeri, demirbozan, keten tohumu, hardal, yıldız anasonu, ünnap, lâden, üdülkahr, menekşe çiçeği, menekşe kökü, mermer iliği, Alman papatyası, çubuk vanilya, sarı sandal, kırmızı sandal, çelik tozu, kökboya, pomza taşı, tebeşir tozu, sübye kemiği, sübye boncuğu, sürme, mürr–i sâfi, ayva çekirdeği, sarıpotas, kırmızı potas, anduz kökü, karabamya çiçeği, seyir sonsonu, semerci kozalağı, biberiye, adaçayı, ceviz yaprağı, tatula yaprağı, boru çiçeği, gül kurusu, çivit, soda, kireç kaymağı, beyaz potas, vanilya tozu, palamut, makkap cevizi, kardeşkanı, kil–ı ermeni, bira çiçeği, deniz kadaifi, balık nefsi, marsima yaprağı, gelin feneri, ayatana, zâc–ı kıbrıs, göztaşı, limon tozu, nişadır, toz kükürt, filit kükürt, kına, rastık, rastık taşı, Arap sabunu, ardıç tohumu, ardıç katranı, sinâmeki, Alman sinâmekisi, sürür, mısır püskülü, ayrık kökü, zırnık, şeytan tırnağı, mürdesenk, bakla çiçeği, çıyan tırnağı, kenevir, karahalile, sarıhalile, karabiber, leylek tersi, sarı sabır vs.

Hikâye: II. Mahmud devrinde derviş kılıklı bir kurnaz, kendisini padişaha arz ettirip, altın yapmak ilmine vâkıf olduğunu söyleyerek inandırmış. Sâdir olan ferman üzerine meselâ şöyle bir liste tertip etmiş: 10 dirhem kükürt, 5 dirhem civa, 8 dirhem havlıcan, 20 dirhem çörek otu, 20 dirhem de "Calebot".. Bu listeyi kökçülerde arayarak calebottan mâadâsını kolayca bulmuşlar. Nihayet ihtiyar bir kökçüde "Calebot" denilen nes-

neyi de bulmuş getirmişler. Derviş, bunları iyice karıştırıp gözler önünde yakmış, kaynatmış, 20 dirhem tam ayâr altın elde etmiş, bu ameliyeyi birkaç defa tekrar etmiş ve nihayet "Calebot" tükenince, pâdişahdan birkaç bin altın alarak "Calebot" aramak için Hindistan yolunu tutmuş. Birkaç ay sonra padişah, tebdili kıyafetle Üsküdar'da gezerken İskele Camii önünde meşhur bir meczubla karşılaşıp aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmiş.

–Ne yapıyorsun? Bu kâğıda ne yazıyorsun?

–Delileri yazıyorum.

–Bu,senin deli defterinde kimlerin isimleri var bakalım?

–Başta pâdişah Sultan Mahmud'un ismi var.

–Neden padişaha deli diyorsun.

–Bir serseri dervişe binlerce lira vererek Hindistan'a "Calebot" almaya gönderdiğinden.

–Ya senin dediğin doğru çıkmaz da,derviş "Calebotu" alıp gelirse?

–O zaman defterin başından, padişâhın ismini siler, o dervişin ismini yazarım!

Meğer "Calebot" denilen nesne, hâlis altın tozu imiş. Dolandırıcı derviş, nebâti tozlarla karıştırıp adına "Calebot" diyerek bililtizam bir kökçüye bırakmış. Kökçü, "Calebot var mı?" diye sorulunca "Şurada böyle birşey olacaktı" diye bilmeyerek satar ve bir iki kuruş alırmış. Derviş tabii olarak bu halitavı yakınca altın sırıtır kalırmış.

KÖLEMEN SEPETİ

Kölemen kölecik mânâsına olup "Kölemen sepeti" de kölelerin taşıyacağı sepet demektir.Bunlar Konya'da çok olup başlıca taze üzüm ve kuru sebze taşımada kullanılır. Mısır sepetlerine benzemez. Eğer aslı Mısır Memlük-

leri (Kölemenleri) ile ilgili olsa ve o ülkeden gelmiş olsaydı, Mısır pirinci dedikleri gibi, Mısır sepeti denirdi. Antikası yoktur.

Çırıl çıplak sâde ipten kuşağı var belinde
Şu öksüzün bir kölemen sepeti var elinde.

KÖRÜK

Ocak, soba ve mangaldaki ateşi hava vererek daha kolay yakmak için kullanılır. Bunların kaplumbağa tarzında kubbeli ve oymalı, yekpâre kapaklıkları da olur. Gümüşlüleri de görülmüş ve bir tanesi otuz liraya satılmıştır. Büyük demirci körükleri tabii bunların dışındadır.

KÖSTEK

Yukarda işaret edildiği gibi kordonun büyüğü olup altın ve gümüşten yapılarak boğazdan takma olarak kullanılır. Eskiden bunların mineli ve püsküllü sürgülüleri olurdu. Halat kordon ve balık kemiği nevileri vardır. Şimdi altını parasına ancak satılabilir. Gümüşlerini de Anadolu'da hâlâ kullananlar vardır. Ayrıca,atların ayaklarına vurulan bukağa'ya da köstek denir.

KUBACI

Bu adla Dağıstan'da bir nevi tabak yapılırdı. 5–6 asır evvel çıkan bu tabaklar çok kıymetli olup Rakos mamulâtına esas olmuş yani; Rakoslular fayans yapmayı

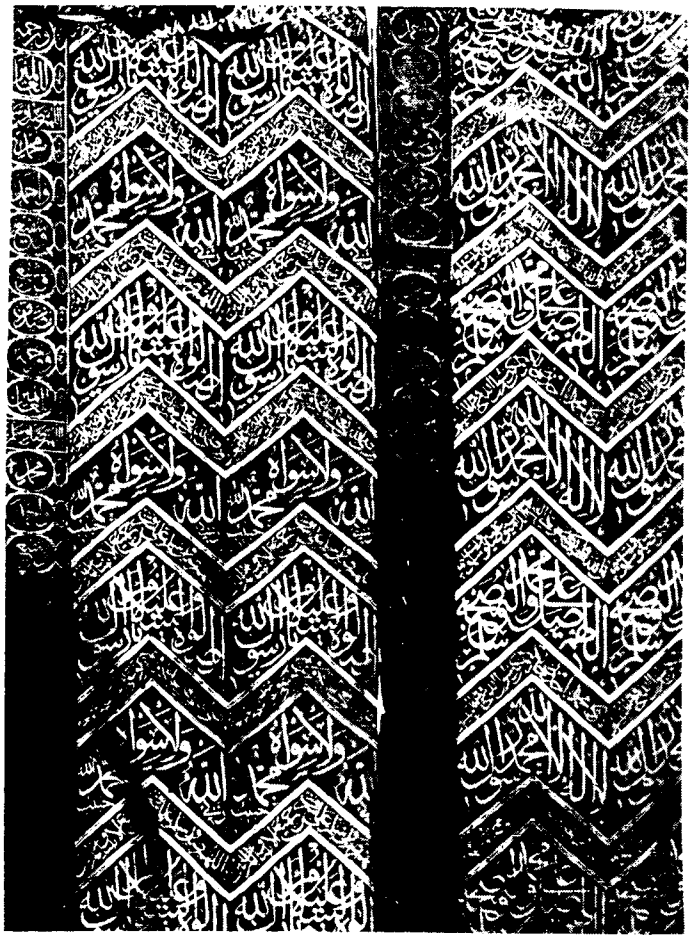

BAĞDAT KUMAŞINDAN TÜRBE ÖRTÜSÜ

bunlardan öğrenmişlerdir. Bu tabakların tanesi yüzlerce lira eder.

KUMAŞ

Yün, pamuk, ipek, keten vs. dokumasına "Kumaş", dokunmadan dövülerek yapılana "Keçe" denir. Kumaşın en yükseği Bursa, İtalya, Hindistan ve İran'dan çıkar. Eskiliğine ve güzelliğine göre para eder. Bir Sâsâni kumaşının 15.000 İngiliz lirasına satıldığı vâkidir. İsfahan ve Bursa kumaşlarından da binlerce lira edenleri vardır. Bursa kumaşından mamûl hârikulâde antikalar vardır. Meselâ Timurleng'in Bursa talanından sonra Semerkand'de teşhir ettiği ganimet kumaşlar arasında Yıldırım'ın sarayından gasb edilen av resmini ihtivâ eden bir örtüden bahsedilir ki fevkalâde değerli bir kumaş imiş. Kanuni devrinde, kumaş içerisine konulacak altın ve gümüşün miktarı, İstanbul ve Selânik'te bulunan kumaş tezgâhlarına bir fermanla tamim edilmişti. Anlaşılan bu kıymetli kumaşların altınlarında, gümüşlerinde ifrat edilmişti. Bu kumaşların yukarıda kaydettiğimiz birinci dereceden sonra olanları, İstanbul, Bağdat, Sevâi, Selimiye, Hâre, Kutnu, Şetâri, Altıparmak, Hurşidiye, Atlas, Diba vesaire gelir. Kumaş hakkındaki malûmat uzadıkca uzayabilirse de burada bu kadarla iktifâ olundu.

KUKA

Hindistan'dan gelen bir nevi gayet sert cevizdir. Bunu destere ile doğrayıp haddeleyip tesbih yaparlar. Samur rengi almış olan eski ve haddelileri 15 lira kadar eder. Sırçalı kuka denilen siyaha meyyal dalgalı renklileri de olur. Bunların sıra tesbihleri birer lira ve daha aşağıya satılır. Kukadan zarf, kutu gibi şeyler de yapılırdı.

Bu mukaddes kitabın Müslümanlık âleminde o kadar ehemmiyeti vardır ki, Yâkut–ı Musta'sami'ye yazdırıp, şânına hürmeten, yüz binlerce liralık mücevheratla tartarak bedelini ödeyen Hind hükümdarları olmuştur. Bunların hat, tezhib ve cilt itibariyle o kadar fevkalâdeleri vardır ki, zamanımızda bile, 10–15 bin liraya satılanları görülmüştür. Bir tânesi Londra müzesinde, 5000 İngiliz lirasına alınmıştır. Bizim müzelerimizde bulunanlardan verdiğim bir raporla Türk ve İslâm Eserleri Müzesine naklolunan mükemmel ve eski Uygur lehçesiyle tefsir tercümeli, Türkiye'de mülteci olarak bulunup Üsküdar'da vefat eden Gılân hakimi Sultan Ahmed'in hattıyla bir metre kadar büyüklüğünde olanı, ve değerinden pek düşük fiatla müzemize verdiğim koyu lâcivert renkte kâğıt üzerine baştan başa altınla, meşhur Türk hattâtı Mehmed Arif Herevi tarafından yazılmış olanı, kıbletülküttâp Şeyh Hamdullah'ın, meşhur Hafız Osman'ın hattıyle olan Kur'anları saymakla iktifa edelim. Saf ipek ve altınla karışık kâğıtlar üzerine yazılmış olanlar, baştan başa altına garkedilerek yapılanlar, gayet ince tahta üzerine yazılmış bulunanlar ve ceylân derisi üzerine yazılanlar gibi kıymetleri ölçülemeyenleri yanında, bir metre büyüklüğünde olanlardan bir mecidiye kadar küçüklükte olan Sancak Kuranlarına küçük bir mendile sığıştırılmış olanlarına kadar pek değişik şekilde Kur'anlar görülmüştür. Yazı güzelliği ve tezhib mükemmeliyeti ve tenevvüü itibariyle en büyük san'at Kur'ânda gösterilmiştir. Hattâ İranlıların minyatürlü Kur'anları bile görülmüştür.

KUŞ

Eski zevk erbâbı altından en güzel kuş resimleri yaptırarak içerişine müzik teşkilâtı yerleştirip, üzerini mineler, pırlantalar ve zümrütlerle süslerdi. Bunlar mücessem bir şekilde olup masa üzerine konulur ve kurularak çaldırılırdı. Bir kısmı da kutulara yerleştirilmiş olup bir düğmeye basınca kuş meydana çıkar ve ötmeye başlardı. Bunların içerisinde yüzlerce ve binlerce lira edenleri bulunur.

KUŞAK

Şaldan, dokumadan, abâniden ve daha birçok şeylerden yapılır; üst elbisesinin altına bele sarılırdı. Bilhassa Polonez ve Bağdat ile Şam Tırablusu kuşakları çok makbuldür ve yüzlerce lira edenleri vardır.

KUTLU

Al ve dikiş dikiş çizgili, küçük satrançvâri dokunmuş ipek bir kumaşın ismidir. Bunlardan Şarkî Anadolu'da yatak yüzü ve kadın şalvarı yaparlardı. Bayramlarda,şölenlerde giyildiği için kutu adı verilmiş, oldukça kıymetli olup topu 10 lira kadar eder.

KUTU

Ölçek mânâsınadır. Bunun yakut ve zümrütten tutunuzda yeşim, akik, mercan, lâl, Seylan, kehrüba envaı,

bağa, fildişi, demirhindi, abanoz, sandal, ödağacı, sadef ve daha hatıra gelebilen her nevi mineli, kalemli, altın kabartma ve telkâri gümüş, bronz ve tombak gibi herşeyden yapılmıştır. Altın mineli ve mücevherle süslü Hidiv İsmail Paşa'ya ait bir enfiye kutusuna 12.000 lira kıymet tahmin etmiştim. Bundan aşağıya derece derece inen daha az kıymetli kutular vardır. Enfiye, sigara, sakız, afyon, tütün, şeker, dikiş kutuları ve envai mahfazalar da bu cinse dâhildir. Türklerin merak ettikleri san'at eserlerinden birisi olmakla, kutunun pekçok çeşidi vücuda getirilmiştir.

KÜLLÜNK

Sert taşları kırmak ve eski binaları yıkmak için kullanılan, iki ucu küt, çelikten mâmul, balyoz gibi büyük bir alettir. Ferhâd'ın Şirin aşkına deldiği dağda bir tanesi bulunsa belki antika olurdu. Taş devrinden kalma olup taştan yapılmış olan küçük bir tanesi Gazi Eğitim Enstitüsüne verilmiştir.

KÜP

Küçük ve büyük olarak fayanstan, porselenden, topraktan, mermerden yapılır, su, şarap, pekmez, bal ve hatta altın muhafazasında kullanılırdı. Nitekim Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı veya Divânhâne denilen yerde iç–hazine bulunur, altın ve gümüş para –Bugün hâlâ mevcut olan– küpler içinde saklanırdı. Küpler içinde tonlarca su alacak kadar büyüğü ve bir kilo ile dolan küçüğü de vardır. Kazılarda ele geçen eski büyük küpler antika sayılıp müzelere konur. Küçük ve orta boyda Çin, Saksonya, Sevr ve Viyana işi olanları makbul ve mute-

berdir.

KÜPE

Kadınların kulaklarına taktıkları bir nevi süstür. İri taneli inci, yakut, zümrüt ve pırlantalardan yapılanları gayet makbuldür. İranlıların mineli altından büyük küpeleri, Mısırlıların koca koca altın halkaları vardır. Avrupalılar ve Türklerin kullandıkları küpeler ise zarif olup,elmas ve altınlarının değerine göre bir liradan 500, 5000 ve hattâ 10.000 liraya kadar edenleri vardır. Tabiatiyle taklitleri ucuza satılır.

KÜREK

Toprak ve kum aktarmada kullanılan âdi kürekler yanında dizilmemiş inci, çıplak elmas, zümrüt, yakut vs. yi üstünden alıp kutularına koymada kullanılan küçük kürekcikler de vardır. Bazı meraklıları, bunları altından bile yaptırmıştır.

KÜRK

Hayvan postları olan kürklerin vaşak, samur, sincap, şinşila, astragan, vizon, zerdeva, tilki, sansar, kurt ve daha birçok nevileri vardır. Binlerce liraya satılan mavi tilki kürkünü görmedim. Fakat Rusya'dan gelme, koyu renkli ve 10 bin lira değerinde bir büyük erkek kürkü gördüm. 50 liradan 2000 liraya kadar olanları da İstanbul'da satılır. Bunlar kadın kürküdür. İcabında Anadolu ağalarının Ağustosta bile giyip köyden şehire geldikleri samur ve elma kürkler ise artık görülmemeye başladı.İstanbul'da ve Halep'de günde dört kürk değiştiren zevk erbabından artık eser kalmamıştır.

{ kutupyıldızı kitaplığı }
982

FİYATI: 10 LİRA